

CONTEXT / КОНТЕКСТ 28

Review for Comparative Literature and Cultural Research
Списание за компаративна книжевност и културолошко истражување

Editorial Board   Редакција
Liedeke Plate (The Netherlands)   **Лидеке Плате** (Холандија)
Maruša Pušnik (Slovenia)   **Маруша Пушник** (Словенија)
Zlatko Kramarić (Croatia)   **Златко Крамариќ** (Хрватска)
Zvonko Taneski (Slovakia)   **Звонко Танески** (Словачка)
Ema Lakinska (Macedonia)   **Ема Лакинска** (Македонија)

Editor – in – Chief   Главен и одговорен уредник
Sonja Stojmenska-Elzeser (Macedonia)   **Соња Стојменска-Елзесер** (Македонија)

ISSN 1857- 7377

This issue is supported by Ministry of Culture of the Republic of North Macedonia
Изданието е објавено со материјална поддршка на Министерството за култура на
Република Северна Македонија

**Министерство за култура
на Република Северна Македонија**

**INSTITUTE OF MACEDONIAN LITERATURE
ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА**

CONTEXT / КОНТЕКСТ 28

**Review for Comparative Literature and Cultural Research
Списание за компаративна книжевност и културолошко истражување**

Skopje – Скопје
2023

CONTEXT is an international review and publishes contributions in English and in Macedonian. All submissions are peer reviewed.

Manuscripts and editorial correspondence should be addressed to:

Institute of Macedonian Literature
Grigor Prlicev 5, p.o.b. 455
1000 Skopje
Republic of North Macedonia
context@iml.edu.mk

КОНТЕКСТ е меѓународно списание и објавува прилози на англиски и на македонски јазик. Сите текстови се рецензираат.

Ракописите и редакциската преписка се упатуваат на следната адреса:

Институт за македонска литература
ул. „Григор Прличев“ бр. 5, п. факс 455
1000 Скопје
Република Северна Македонија
context@iml.edu.mk

CONTENTS / СОДРЖИНА

Natali Rajchinovska Pavleska / Натали Рајчиновска Павлеска THE CROSS-MEDIA DIALECTICS OF THE CLOSE-UP / Крупниот план како кросмедијална дијалектика	7
Sonja Stojmenska-Elzeser; Maја Jakimovska-Toshikj / Соња Стојменска-Елзесер; Маја Јакимовска-Тошиќ THE CONTROVERSIES OF SLAVIC INTERCULTURAL COMMUNITY IN THE PAST AND IN THE PRESENT / Контровеузите на словенското интеркултурно заедништво во минатото и во сегашноста	21
Невен Радически / Neven Radicheski СОЦИЈАЛИСТИЧКОТО ЈУГОСЛОВЕНСТВО: МЕЃУ НАЦИОНАЛНОТО И НАДНАЦИОНАЛНОТО / Socialist Yugoslavism: Between the National and Supranational	31
Aleksandra Veleva / Александра Велева THE TAPESTRY OF MACEDONIAN IDENTITY IN THE 21st CENTURY – A SOCIOLOGICAL EXPLORATION OF CHANGE AND CONTINUITY / Таписеријата на македонскиот идентитет во 21 век - социолошки осврт за промената и континуитетот.....	43
Кристина Димовска / Kristina Dimovska ПОУКИТЕ И СОВЕТИТЕ КАКО ОДРАЗ НА СВЕТОГЛЕДОТ НА ЛИКОВИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ПРЕВОД НА ВРАЌАЊЕТО НА КРАЛОТ / Paremiological Forms as Literary Devices that Depict the Characters' Worldview in The Return of the King by J. R. R. Tolkien	51
Ana Martinoska / Ана Мартиноска THE DEATH'S WAITING ROOM IS BRIGHT AND BEAUTIFUL (Ageing and Ageism in <i>Invisible Women and Other Stories</i> by Slavenka Drakulic and <i>Double Glazing</i> by Halldora Thoroddsen) / Чекалницата на смртта е светла и убава (Старењето и ејдизмот во <i>Невидлива жена и групи раскази</i> од Славенка Дракулик и <i>Двојното сивакло</i> од Халдора Тородсен)	63
Stefan Noshpal / Стефан Ношпал FAILING SYSTEMS AND REDEMPTIVE THEATERS: COMMUNICATION, PERFORMANCE, AND THE ROLE OF FICTION / Пропаѓачки системи и исцелувачки театри: комуникацијата, перформансот и улогата на фикцијата	73

Марија Стевковска / Marija Stevkovska

БАЈКИТЕ ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК / Implementing Fairytales in the EFL Classroom 83

Alma Dema, Risvan Tërshalla / Алма Дема, Рисван Тершала

BESA, THE FAMILY, THE TRIBE, AND THE NATION OF ALBANIANS / Беса, семејството, племето и нацијата на Албанците 93

Исток Ј. Улчар / Istok J. Ulčar

ЗНАЧЕЊЕТО НА ИМИЊАТА НА ЛИКОВИТЕ ВО ДЕЛОТО НА ТОМАС МАН / Characters Names' Meanings in Thomas Mann's Work 103

Игор Станојоски / Igor Stanojoski

НЕКОИ ПАРАЛЕЛИ МЕЃУ МАКЕДОНСКАТА И УКРАИНСКАТА КУЛТУРНА ПОЛИТИКА НА ПЛАНОТ НА ИЗДАВАШТВОТО И КНИЖЕВНИОТ ПРЕВОД ВО 2020-ТИТЕ ГОДИНИ / Macedonian versus Ukrainian Policy on Book Publishing and Literary Translation Plan in the 2020s 111

Natali Rajchinovska Pavleska

УДК 791.3

УДК 778

Preliminary communication/Прейходно соошшѣние

THE CROSS-MEDIA DIALECTICS OF THE CLOSE-UP

Key words: close-up, photography, photoplay, painting, film, novel

Theoretical discussions about the origins of the *close-up* methods as a specific cinematic means of expression, suggest that close-up presentation has a wider application than that in film production. According to the American director with Serbian background, expert in the area of the “creative editing”, painter by profession, Slavko Vorkapić (Славко Воркапић), the approaching, the approximation and consequently – the zooming, do not have the same or equal role with the dialectic potential of the close-up framing. The methods of the *close-up* are rooted in the traditional forms of artistic expression, such as photography and painting, while their genealogy can be traced to the “dramatic”, i.e., theatrical techniques. According to the film theoretician Sergey Eisenstein (Сергей Михайлович Эйзенштейн) the individual arts “converge” in the cinematography through the “method of the magnifying glass”, which gives expression to each individual characteristics of

the different artistic disciplines, whereas the common method, as a common characteristic is considered as fundamental in all arts (1988: 3). The use of the close-up in different creative contexts notes a cross-media nature of the procedure, through which the ontological structure of each artistic medium is being changed respectively. The analytical foundation of this research includes mapping the dialectical crossmediality of close-up methods through the elaboration of theoretical analyzes and examples from practical manifestations in various creative fields.

Close-up: a dialectical method

According to the Hungarian theoretician Bela Balazs (Béla Balázs), the close-up is a magnifying glass, an artistic expression of the emphasis, of the muted expressivity, of pointing out the important details. Some of the dialectic functions of

the *close-up* are: “dislocation of time and space”, “slowing down” and “suspension of the narrative time”. This method allows for a deeper and “well thought through contemplation”, an “esthetic reflection” as an esthetic experience, since it offers the “separate reality” outside the everyday space (Balázs, 2010: 38, 39, 40, according to Szaloky, 2014: 93; Szaloky, 2005: 39, according to Szaloky, 2014: 93).

The close-up has more than a technical or a compositional and constructional role, thereby its imminence is primarily semantic (and dialectic), according to Eisenstein’s theoretical principles presented during his class in Sorbonne in 1935 (Eisenstein, 2010: 228). The semantic value of the *close-up* is pinpointed in its capacity to denote, to generate a meaning (Eisenstein, 1949: 238), but also to generate a cut-off (Pudovkin, 1978: 168) and a pause in the chain of semantic markers, by owning its own “autonomy”¹ – as an isolated event in the chain of moving pictures. When a single part is functioning independently, it has the characteristics and capacity to oppose the action, thus creating a complex expression surpassing the simple amplification of the action (Mueller, 1989: 93). The real value of the *close-up* as a “fragment” is seen

only if it is reviewed vis-à-vis the idea of the totality. The procedures of abstraction (through the principle synecdoche) (Metz, 1982: 171; Bruks, 2000: 230)² and integration (of the parts in the structural totality) are in function of the dialectic expression (Aumont, 1978: 184). From the aspect of reception, the method of the close-up has the capacity of an “interruptive mechanism” with regard to the “automatization” of the usual perception, due to its potential to cause the effect of estrangement, and consequently, of “differentiation of the form” (Jauss, 1982: 16).

The two basic functions of the *close-up* (Jovanović, 1973: 202, 205)³ as a method are: visual dynamics and association. The locking down of a segment of the moving reality, as a process of filming is sensitive due to the dynamics of the movement itself, while the changeability of the close-up frame becomes emphatic (Vorkapić, 1978: 315)⁴, i.e. specifically reachable and as such, it imposes speed and gestures of the cinematographic subject – the camera, the eye of the cameraman, the point of view, the expressive perception and traditionally expressed painting – the presentation of the impression at a specific moment of creation. The view which is created by the close-up fram-

---

¹ Set apart from their original context, cut-off and presented by close portraying, the parts covered in the close-up are autonomous works of art.

² According to Christian Metz, “metaphor”, “metonym” and “synecdoche” are concepts through which we can read the meaning of the close-up and especially its “surface structure”, which according to the film semiotician Christian Metz can be read “through”. According to Piter Bruks, the metonymy is connected with the chain of meaning.

³ According to Mika Jovanovic’s editing theories, the shot as one of the expressional elements of the film is a framed cinematographic image registered with one single exposition of the camera and has its own duration. The function of the frame in the film is comparable to the words in the language.

⁴ The emphasis is treated as development of a “visual-dynamic language”, which treats the audio presence as a constitutive element of the structure of the visual code.

ing is exposed to a “shock” and “intensity” as tactile parameters, further amplifying the implicit feature of its suggested painting nature and forming new contexts of meaning. The autonomous character of the film image that is being singled out, i.e. the framing using close-up as a cut-off (Šuvaković, 2007: 65)⁵ of one image from the whole or of the synthesis of several single and subsequent images, shows that “each visual image” can provide additional data/information in spite of the fact that the totality already contains all information that is being offered to us as the final presentation” (Brinkley, 1978: 11). Thus, “the whole” is not a mere sum of its parts, but it encompasses all aspects of the reality that belong to the so-called “synthesis of the simultaneous”. On the other hand, the “cinematic image intrinsically represents singling out, autonomous independence” and as a “perceptive image” it remains “related to things and does not exist” outside the whole of the constructed meaning (Brinkley, 1978: 12). Nevertheless, as already stated, the *close-up* is neither exclusively cinematic (Metz, 1982: 171) nor dramatic technique, but it belongs in the group of the photography and painting, hence the question could the close-up as a technical or dialectical tool provide the direct presence as used in other artistic forms, as it is claimed to be the case with the film image (Brinkley, 1978: 13). What is its artistic value in the context of the possible presentation of reality or as tools of exemption from the reality?

Photoplay

The presumption that the *close-up* is not exclusively a cinematic tool is based on the research of the documentary nature of short films, which record present filmed theatrical events and theatre plays aimed for entertainment – the vaudeville. Their function is primarily to create a perceptive illusionism, i.e. replaced effect for the real scene performances. The possible origin of the theatrical discourse may be located in the need of the observer to register or to see up close a character on the distant scene, by using the tool – binoculars (Vorkapić, 1978: 313). This proposition, transposed to the art of cinematic framing stresses the experience as an act of personal impression, i.e. the need to supplement the presence of the actor/actors in one, almost exclusively, de-materialized order of the realistic action. On the other hand, the creative principles of the cinematography cannot be reduced or made equal with those used when directing a theater play (Aumont et al., 1992: 35).

In the context of the photoplay, the close-up is considered to be the superb artistic means. Its function is to additionally enrich dramatic texts and the scenes of the play, the focus on the details, which, deprived of an additional visual attention, would merge in the multitude of many transient data before the eyes of the viewer. The *close-up* does not only have the function to intonate, but also to connect, to generate new meanings and expectations for the future events. The use of the close-up may often be anticipatory, when certain parts are being

⁵ According to Miško Šuvaković, this type of cut-off is not the same as the framing, but is in analogy with the methods of the *décollage*, when certain parts are removed from the whole through which its complexed structure is being revealed.

amplified at the moment of certain action and direct the expectations of the viewer precisely toward the development of future events. As a semantic, and not only technical tool, the close-up is based on the process of presentation of details, gestures, and therefore, amplification of the action that occupies the observer's perception in a different manner than the scenes/images/frames that have a larger cover of actions.

"The close-up [...] has furnished art with a means which far transcend the power of any theater stage" (Munsterberg, 2002: 87).

In addition to the stated above, the power of the *close-up* is in its ability to engage the viewer in a specific manner, by emancipation of his/her recognition capacity, which moves further than the usual attention during the traditional theatre play. Comparatively, Balasz is making the analogy among the long frame, which specifics is to create an "image of perception", the close-up, which creates an "image of fondness" and a median shot, which generates "an action image" and incites a reaction on the part of the viewer (Brown, 2014: 324). In this respect, the focus, as created by the close-up encourages analytical attention, which can be equalized with the effect of a "deep perception". In order to reach the necessary effect of close reading of the photoplay, it is necessary to have an objective experience, but also subjectivity (Dancyger, 2011: 342)⁶ that can be attracted skillfully through the aspects of the close-up.

The focus on the separate parts, their (emphasized) specificities is manifested also in the perception of the ambient/surroundings, which becomes adaptable with regard to the centered perception, but also eliminates all that is not a subject of concentrated observation. The concept of abstraction can be reviewed in this line of thought (King, 2012: 141-142), not in terms of an artistic genre, but rather as a methodology to remove the selected subject from the reality. Therefore, the overall perception of the act, the action, the narrative and the fable, the play, is in the engagement of the attention of the viewer, who is completely involved in the co-creation of the work of art (Munsterberg, 2002: 88). The photoplay is not merely a recorded play on the scene, but it is also an organized play for viewing, which is able through the act of cutting off to refresh our memory, but also to suggest, imply, to bring the viewer in a situation of expectation (Munsterberg, 2002: 98). Apart from the time leaps into different historical periods, the close-up possesses and encourages a specific esthetic feeling, pointing out the concept of emotional experience (Munsterberg, 2002: 98). It is precisely in the ability to capture this sense of "simplicity" or a direct experience that shows the differences between the theatre and the film (Balazs, 1952: 30-31).

Photographic close-up

The imitative nature of photography which has tried to reach the high esthetic value of the paint-

---

⁶ According to Ken Dancyger, the close-up does not always provide objectively filmed content, especially in the context of the documentary. As a fragment, it sometimes serves as a means for distancing from the real meaning, which would otherwise get a "realistic interpretation".

ing can be seen in the works produced early in the 1850s, especially with regard to the application of the close-up (Rosenblum, 1997: 222). The *Flower Study* (1855), which is a gelatin silver print created by Adolphe Braun, shows the attempt for compositional equivalence with the still life in painting, with one evident difference (in terms of the composition) – framing by cut-off. In the period of the 1920s the close-up was not just an inventive means of expression, but also a “new way of looking” at textures, forms, at the real human characteristics without an attempt at hiding (Rosenblum, 1997: 411).

The dialectical role of the photographic portrait as a “social document” can be noted in the works of Helmar Lerski, who had documented the professions of his time and the members of the working class (Rosenblum, 1997: 364). Through the manner of portraying the worker in the photography *German Metal Worker* (1930), the angle of the composition setting, the camera angle, the angle of the light that creates dynamic effects of light and darkness, we can see the real dramatic and artistic potential of the close-up framing.

It is believed that the close-up is the concept of the “new vision” and a tool, which in addition to the advantages with regard to the composition, also points out the textures, structures and features of the photographed object, which are often unnoticeable (Rosenblum, 1997: 410). The follower of the *New Objectivity*, Albert Renger-Patzsch has used this tool in order to fully express his ideals, similar as the Dutch photographer Piet Zwart and the Czech photographer Ladislav Berka.

The Soviet photo-reporters Pyotr Adolfovich Otsup and Jacob Vladimirovic Steinberg (Яков Владимирович Штейнберг) have contributed to the presence of the photography in the print media. The presence of these photos in the social life motivated Aleksander Mihailovic Rodcenko (Александр Михайлович Родченко), who by forming his construction-related ideas managed to insert part of the already applied techniques for communication with the audience, such as: editing and close-up, as well as bending of the point of view (Rosenblum, 1997: 471) from specific angles. This approach is not in the function of the esthetic experience of the audience, but rather a dialectical method that was aimed at presenting the concept of building a new society, starting from its decomposition in structural and compositional sense (Rosenblum, 1997: 253).

Cross-media (photography, theatre, painting)

The use of the close-up in different artistic contexts can be seen in the *Eakin's Hand (Movement of the hand, drawing a circle)* (1887), calotype, where the movement is represented in various positions and series of sequences. As an analytical tool that questions change in a sequence, the stop-motion photos of Eadweard Muybridge are an example of merging science and art. These early experiments were inspiration to the artists of that time, among whom Edgar Degas, who has applied this method in the painting. Degas has applied a sequence of the poses on the canvas *Frieze of Dancers* (1883),

registering the movement of the same ballet dancer in different poses (Rosenblum, 1997: 253).

If reviewed from the aspect of succession, it would be logical to claim that in certain developmental period of the photographic epoch it has attempted to replace painting (Carroll, 1996: 3). However, it is evident that by reaching certain artistic autonomy, photography becomes an inspiration for some of the painters of the impressionist movement. In addition to the photography, it is unquestionable that the theatre has influenced painters, as in the case of Edgar Degas, especially in his portraits (Brodskaïa, 2012: 15). In the painting *Ballet from an Opera Box* (1884) the close-up presents a female character who watches the performance on the scene, thereby implying a complex point of view, not only as a projection of an internal focal point, but also the point of view of the artist, who equalizes the projection of his own point of view (Bolton, 2003: 6) with the projected scene. Consequently, one can note the assumption that the origin of the *close-up* can be traced to the “need to look through the binoculars” in the context of the theatre discourse.

The procedure of composition is similar in the painting *The Orchestra at the Opera* (1870) which using close-up paints (individualized) group of musicians (portraits of close friends of Degas) (Brodskaïa, 2012: 15), in addition to their constitutional function within the painting as a whole. It is believed that the interest of Degas in the photography (in mid-1880s) (Bolton, 2003: 46) resulted in the application of the painting experience in this new medium (Brodskaïa, 2012: 12; Bolton,

2003: 22), but the settings in the compositions in his paintings show the contrary influence.

“... the unique characteristics of Degas’ compositions are not related to the direct influence of the camera, but to his specific vision of the world” (Brodskaïa, 2012: 16).

The impression of the fleeting moment caught on canvas may be comparable with the moment when certain action is photographed in its motion. It is known that Degas purchased his first photo camera around 1895 and had used it as a tool to make detailed studies for his paintings, taking photographs of various settings in interiors, contrary to his colleagues of the impressionist movement who were fascinated by painting outside [*en plein air*]. Of course, the closing off in the interior (painting in a studio) can be connected with the specificity of his poor vision, his lack of interest for the natural light and consequently, the use of artificial light with which he managed to create a “reality of the experience” (Brodskaïa, 2012: 16, 21; Bolton, 2003: 22).

Inspired by the Japanese prints, which resemble cut-out segments from a larger scenographic content and the photographic sequencing of figures in motion, he creates compositions which feel as if figures have been “caught” passing by. The painted space looks like a random view, which esthetically and dialectically is close to the methods characteristic for the camera or a “frozen” view from a pair of opera binoculars” (Bolton, 2003: 22). By imposing his own viewpoint and the process of viewing as a pretext of the painting process, Degas creates complex artistic models and experimental compo-

sitions that are compatible with the logic of the direct experience (Bolton, 2003: 22-23).

The close-up: A poetics of temporality

According to Henri Cartier-Bresson, the photographic composition contains certain plasticity, which is manifested or results from the relationship between the movement and its record of the moment. Inside the movement there is a certain moment in which “the elements are balanced” and the photography uses this moment in order to maintain an “unmovable balance” (Cartier-Bresson, 2007: 45). If the photography is trying to keep, to register the moment of movement into one static position, the painting is trying to propose, or rather to herald the movement in the present moment as a past or future action. The technique of the close-up in the photography is used with a particular attention because of the micro-movements, which if seen closely are significantly bigger and more sensitive due to their distance to the object of observation, if it is in motion. The close portraying in the art of painting (and drawing) imposes special attention to details⁷, as well as a specific skill for composition (and perspective) shortening, attentive setting of the light-dark relation, as well as shadowing and setting of the co-relation between the sharp and softly shaped parts. In both artistic disciplines (photography and painting), time is a necessary component, the time of the record – the present.

According to the Russian formalist Jurij Tynjanov (Юрий Николаевич Тынянов) the specificity of “time” in the cinema is exposed through the *close-up*. The technique of the close-up presupposes “abstraction from the space” and cut-off from the “structure of time”. The duration of frames is repeated in this way creating a correlation between the frames. The temporal abstraction comes into play as a result of the absence of relatedness between the objects (or groups of objects) among themselves within the shot (Tynyanov, 1982).

The potential for abstraction from the context (Vorkapić, 1978: 314) of belonging of the shot subject, as a spatial cut-off, presupposes also an abstraction from the “structure of time” or a “temporal abstraction”. This means that the close-up is a structural tool, which reshapes the artistic image as a whole and creates new relations among the separate parts (Eikhenbaum, 1982: 25). Starting from the fact that the cinema is a derivative of the photography, their differentiation occurs in the moment when the cinema acquires autonomy in the artistic world, separating itself as an “artistic form” (Eikhenbaum, 1982: 26). In the context of sequence of the frames, the content contained in the close-up and consequently, the content that comes from the next frame enter into a syntactic chain (Šuvaković, 2016: 84) through which we perceive the semantic formations within the structure. The content relationships reviewed in the framework of the se-

⁷ See for e.g.: Albrecht Dürer: *Hand* (1528), woodcarving; *Study of hands with a Bible* (1506), drawing, *Study of an Apostle's Hands (Praying Hands)* (1508), brush drawing on blue primed paper; Aenne Biermann, *Child's hands* (1929); Tina Modotti, *Number 21 (Hands Resting on a Tool)* (1927), gelatin silver print, Käthe Kollwitz, *Lamentation in Memory of Ernst Barlach* (1938), relief – sculpture.

mantic corpus form certain connection between the “plastic” and “poetic function” (Burch, 1981: 12).

Regarding the cinematic poetry, Andrei Tarkovsky (Андрей Арсеньевич Тарковский) speaks of the “artistic image” as a “metonym”, where one thing is substituted for another, where art serves “to tell of what is living, by using something dead in order to speak of the infinite” by showing the finite. “The illusion of the infinite” is the essential concept of the “image” (2016: 37-38). The image plasticity, according to Tarkovsky, does not result from its depth, the shadows, colours, the soft or close-up focus, but rather from the feeling of movement through time. Time is sculptured in the same manner as the movement in the works of the great masters of the renaissance, which is a poetic gesture *per se*, a process which irreversibly constitutes the infinite nature of the artistic essence.

Cross-media (film, painting and novel)

Balazs sees the similarity in the composition between the film and the painting in the procedure of “cut-off” and application of “the close-up framing”, which he considers to be original and extremely creative (1952: 47). The close-up framing can create the effect of change of the scene without movement, the person being framed is extracted from his/her space, from the surrounding and as an immovable object may often be the “last frame” of one and the “first frame” of another scene. In the “sound movies”, the effect of moving from one to another scene is amplified by change of the sound from one scene to another, in which there is a close-up frame (Balazs, 1952: 150).

The depth of the field is achieved through an illusionistic method, which includes the sharpness of the image, which is achieved with the effects of grade of sharpness and soft focus in the painting (Bazin, 2005: 33-37). In the film this technique depends on the entry of light in the lens and the focal depth, with which a larger or smaller degree of image sharpening is achieved (Aumont et al., 1992: 21). The techniques used by Leonardo da Vinci to achieve clear images of the close and vagueness of the distant objects are used in the film sometimes with contrary (yet, still an expressive) intent, i.e. with shadowing of the close objects in order to achieve sharp focus and a clear and sharp image in the depth of the presentation (Aumont et al., 1992: 21-22). The focus in the depth of the field is the largest when the lens opening is narrow, i.e. when the distance to the focal point is the smallest (Aumont et al., 1992: 22). The plastic rhythms of the film image are the result of organization in the frame or they depend of its division with regard to the light intensity, the colors or any other composition factor. Such plasticity could be compared with the painting as the closest association (Aumont et al., 1992: 51).

In the painting (and drawing) the perspective scheme is created through the parallel lines that come together in the point of vanishing and in the point of view, which corresponds with the image seen by the eye of the painter (Aumont et al., 1992: 20). In the film technique, the camera precisely reconstructs this method, but with certain difference which emphasizes the essential dualities when we speak about dialectics of the view or as called in the more modern theories the point

of view. According to Roland Bart, the point of view can be the same with the “donor of the narration” (person-author, all-knowing narrator, limited narration) (1983: 281-282). According to Edward Branigan, the point of view covers the time, place and person (1984: 15) or the point of view is transferred to belong to a larger social group. The point of view can also be the presented position with regard to the spatial positioning of the viewer, a perspective that describes certain situation of the discourse and dialectical power to influence the narration (Gaudreault and Jost, 2004: 48). The presentation in the film presupposes a subject who is watching and a subject whose point of view (Balaž, 1978: 89-90) is privileged (Aumont et al., 1992: 21), similarly to the claim of Roland Bart for the model of a donor of the narration, as the one limiting the field of vision, as if each of the characters is a sender of the narration (1983: 281).

In the film discourse, the close-up can cause change of the scene without movement (for e.g. S. Eisenstein - *Battleship Potemkin* [1925]; *Strike* [1925]), in the same diegetic frame, whose entirety is often achieved by stretching of the sound (anticipation or past action) from one frame to another (Balazs, 1952: 150). The role of the close-up frame vis-à-vis the esthetic experience is not only descriptive (micro-dramatic) and is not only support to the sound (vocal) narration, but it can often be formative for the object of hearing, thus widening the semantic coverage of the visual field (Balazs, 1952: 210).

Introduction to the spatial components of painting (visual and semantic), as well as aspects of directing the viewer to individually portrayed char-

acters (eg. Leonardo da Vinci, *The Virgin of the Rocks*, 1483–1486) has its parallels in the novel *Idiot* by Fyodor Dostoevsky. The transmission of the author’s *point of view* as perception (painting) and cognition (novel) goes through the procedures of gradualism, slow introduction of the viewer/reader that ends with the *close-up* portraiture of the characters (and objects, the setting) in Dostoevsky. Da Vinci introduces the techniques of atmospheric perspective, sfumato, chiaroscuro, while Dostoevsky overlaps the *point of view* and the narrator’s *voice* in one narrative instance. The fact that Dostoevsky identifies with the main character in the novel – Prince Myshkin, and that the novel in its original version was published serially in the magazine *The Russian Messenger* in 1868/69 is not unknown. The described scenes exist and exist in the overall narrative as separate parts, as elements of a more complete narrative composition, just as the characters exist in Da Vinci. The loss of contours, the fluidity of the narrative flow is represented in both examples. According to Seymour Chatman’s theoretical reading of the *narrative structure*, the *point of view* is “the physical place or ideological situation or practical life-orientation to which narrative events stand in relation”, while “the voice refers to the speech or other overt means through which events and exists” are communicated to the audience” (Chatman, 1978: 153). In the example of the novel, the way the narrator’s *voice* is manifested, shows that he is not outside (somewhere in the discourse) but inside, in the story (Chatman, 1978: 154) in the case where the narrator character and the writer author overlap. Starting with a description of the character and the action he performs:

“An old peasant woman opened the door; she was busy lighting the ‘samovar’ in a tiny kitchen”, the narrator continues with describing the objects in details: “On the table was an end of candle in an iron candlestick, and a half-bottle of vodka, nearly finished” (Dostojevski, 1983: 82-83).

Entering the next room, it is followed by an overlap of the point of view and the narrator’s voice saying:

“This was still smaller than the other, so cramped that I could scarcely turn round; a narrow single bed at one side took up nearly all the room. Besides the bed there were only three common chairs, and a wretched old kitchen-table standing before a small sofa. [...] One could hardly squeeze through between the table and the bed. On the table, as in the other room, burned a tallow candle-end in an iron candlestick; and on the bed there whined a baby of scarcely three weeks old. A pale-looking woman was dressing the child... [...] On the table along with these things were a few old bits of black bread, and some tea in a pot. From under the bed there protruded an open portmanteau full of bundles of rags” (Dostojevski, 1983: 82-83).

Conclusion

According to Noël Burch, each image projected on the flat surface of the screen is equally present before the eye of the viewer (1981: 33). The film image as painting works of art, i.e. the manner of viewing the film frame as a total compo-

sition (Monahan and Barsam, 2016: 196) can be compared to the total experience of the painted canvases in the art of painting. The *close-up* in the film art enables a special plasticity of the image, while the editing gives the special place of the articulations between the frames, as a function of the “composition”, creating in this manner a structural frame which is “able to incorporate the formal elements” (Burch, 1981: 35). On the other hand, in the paintings that express the reality (mimetically), the perception of the painting sequences differs, as the action is memorized (or imaginary?) that happened before the eyes of the viewer (the artist) and as such it imposes contextual presumptions (historically, poetic or narrative readings), i.e. certain connotation sign (a title or other text related to the work of art) that would enable the appropriate reading. Therefore, the structural pauses (in the film) and the structural voids (in the painting) are transformed into semantic spaces generating a potential meaning. The difference in the time of perception is different of course, in the film (the moving) picture is accompanied with certain duration, while in the painting and the photography the time is immobilized and the movement is presupposed as part of a larger scenic action and belongs to the prolonged implication of the viewer’s imagination. The scenic nature of the spatial presentation in the painting depends of several different parameters, above all, of compositional character, of the selection of the point of view, which can be equalized with the artist’s imagination, the selection (Metz, 1982: 195) and grouping of elements in the framed space, the suggestion of movement by the instruments for shortening, which also derive from the

rules of the perspective. While in the area of the film and the photography the scenes depend on the framing, the point of view, the movement, as well as on the relations that one frame has with the others in the sequence, the rhythm, the duration of the presentation (Aumont et al., 1992: 27). Apart from its esthetic value, the meaning of the close-up is di-

dactic, such as it can reproduce contexts of meaning with regard to the discourse setting. It is not merely a different angle of viewing, but rather a different thinking with respect to the “manner of viewing” the narratives (or the reality) and their visual presentation. The artistic, visual, painting, technical tool is in function of the act of viewing.

References

- Aumont, Jacques. 1978. *Montage Eisenstein* (trans. Lee Hildreth, Constance Penley and Andrew Ross), Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Aumont, Jacques; Bargala, Alain; Marie, Michel and Marc Vernet. 1992. *Aesthetics of Film* (trans. Richard Neupert), Austin: University of Texas Press.
- Balazs, Balázs. 1952. *Theory of the Film: Character and Growth of a New Art* (trans. Edith Bone), London: Denis Dobson, Ltd.
- Balázs, Béla. 2010. *Béla Balázs: Early Film Theory. Visible Man and The Spirit of Film* (ed. Erica Carter, trans. Rodney Livingstone), New York and Oxford: Berghahn Books.
- Balaž, Bela. 1978. “Filmska Kultura” (trans. Sonja Perović), IN *Teorija Filma* (ed. Dušan Stojanović), Belgrad: Nolit.
- Barthes, Roland. 1983. *A Barthes Reader* (ed. and intr. Susan Sontag), New York: Hill and Wang.
- Bazin, André. 1967/2005. “The Evolution of the Language of Cinema”, IN *What is Cinema?* (volume 1) (trans. Hugh Gray, forew. Jean Renoir, new forew. Dudley Andrew), Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Bolton, Linda. 2003. *History and techniques of the great masters: Degas*, New Jersey: Chartwell Books.
- Branigan, Edward. 1984. *Point of View in the Cinema: A Theory of Narration and Subjectivity in Classical Film* (forew. David Bordwell), Berlin: Mouton Publishers.
- Brinkley, Alan B. 1978. “Toward a Phenomenological Aesthetics of Cinema”, IN *Aesthetics II* (Tulane Studies in Philosophy, volume XX), Dordrecht: Springer. Available at: https://doi.org/10.1007/978-94-015-1116-2_1
- Brodskája, Natalia. 2012. *Edgar Degas*, New York: Parkstone Press International.
- Brown, William. 2014. “Movement-image”, IN *The Routledge Encyclopedia of Film Theory* (eds. Edward Branigan and Warren Buckland), London and New York: Routledge.
- Bruks, Piter. 2000. “Frojdov ’Masterplot’: Jedan Model Pripovedanja” U *Reč, Časopis za Književnost i kulturu, i društvena pitanja* 57, no. 3: 229-244.
- Burch, Noël. 1981. *Theory of Film Practice* (trans. Helen R. Lane), Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- Carroll, Noël. 1996. *Theorizing the Moving Image*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cartier-Bresson, Henri. 2007. "Images a la sauvette//1952", IN *The Cinematic: Documents of Contemporary Art* (ed. David Company), Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Chatman, Seymour. 1978. *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Dancyger, Ken. 2011. *The Technique of Film and Video Editing: History, Theory, and Practice*, (5th edn.), New York and London: Focal Press.
- Dostojevski, Fjodor M. 1983. *Idiot II* (prev. Petar Mitropan), Beograd: Izdavačka radna organizacija RAD.
- Eikhenbaum, Boris. 1982. "Problems of Cine-Stylistics", IN *Russian Poetics in Translation 9*: 5-31.
- Eisenstein, Sergei M. 1988. *The Psychology of Composition* (ed. Alan Upchurch and pref. Jay Leyda), London: A Methuen Paperback.
- Eisenstein, Sergei M. 2010. *Towards a Theory of Montage* (volume II) (eds. Michael Gelnnny and Richard Taylor, trans. Michael Gelnnny), London: I. B. Taurus and Co Ltd.
- Eisenstein, Sergei. 1949. *Film Form: Essays in Film Theory* (ed. and trans. Jay Leyda), New York, London: A Harvest, Harcourt, Brace and World, Inc.
- Gaudreault, André and François Jost. 2004. "Enunciation and Narration", IN *A Companion to Film Theory* (eds. Toby Miller and Robert Stam), Oxford: Blackwell.
- Jauss, Hans Robert. 1982. *Toward an Aesthetic of Reception* (Theory and History of Literature, Volume 2) (trans. Timothy Bahti, intr. Paul de Man), Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Jovanović, Mika. 1973. "Filmski plan kao govorni element filma", IN *Filmske sveske* 5, no. 2: 202-204. Available at: http://filmskesveske.mi.sanu.ac.rs/PaperElibFDU.jsp?journal=filmske-sveske&issue=1973_5_2&br=5
- Jovanović, Mika. 1973. "Montaža-tehnički proces i umetničko stvaranje", IN *Filmske sveske* 5, no. 2: 204-208. Available at: http://filmskesveske.mi.sanu.ac.rs/PaperElibFDU.jsp?journal=filmske-sveske&issue=1973_5_2&br=5
- King, Rob. 2012. "The Discourses of Art in Early Film, or, Why Not Rancière?", IN *A Companion to Early Cinema* (First Edition) (eds. André Gaudreault, Nicolas Dulac and Santiago Hidalgo), Malden, Oxford, Chichester: John Wiley and Sons, Ltd.
- Metz, Christian. 1982. *Psychoanalysis and Cinema: The Imaginary Signifier* (trans. Celia Britton, Annwyl Williams, Ben Brewster and Alfred Guzzetti), London and Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Monahan, Dave and M. B. Richard Barsam. 2016. *Looking at Movies: An Introduction to Film* (5th edn.), London: W. W. Norton & Company.
- Mueller, Roswitha. 1989. *Bertolt Brecht and the Theory of Media*, Lincoln: University of Nebraska Press.
- Munsterberg, Hugo. 2002. *The Photoplay: A Psychological Study and Other Writings* (ed. Allan Langdale), New York: Routledge.
- Pudovkin, Vsevolod. 1978. "Filmski reditelj i filmski materijal" (trans. Mitar Popović), IN *Teorija filma* (ed. Dušan Stojanović), Beograd: Nolit.
- Rosenblum, Naomi. 1997. *A World History of Photography* (3th edn.), New York: Abbeville Press.

- Szaloky, Melinda. 2005. "Making New Sense of Film Theory through Kant: A Novel Teaching Approach", IN *New Review of Film and Television Studies* 3, no. 1: 33–58.
- Szaloky, Melinda. 2014. "Close-up", IN *The Routledge Encyclopedia of Film Theory* (eds. Warren Buckland and Edward Branigan), London: Routledge.
- Šuvaković, Miško. 2007. *Konceptualna umetnost*, Novi Sad: Muzej savremene umetnosti Vojvodine.
- Šuvaković, Miško. 2016. "Three basic concepts of form A visual form's analysis after the postmodern", IN *Filozofski Vestnik* 12, no. 1: 81-87. Available at: <https://ojs.zrc-sazu.si/filozofski-vestnik/article/>
- Tarkovsky, Andrey. 2016. *Sculpting in Time: The Great Russian Filmmaker Discusses His Art* (trans. Kitty Hunter-Blair), Austin: University of Texas Press.
- Tynjanov, Yuri. 1982. "The Fundamentals of Cinema", IN *Russian Poetics in Translation* 9: 32-54.
- Vorkapić, Slavko. 1978. "Ka pravom filmu", IN *Teorija filma* (ed. Dušan Stojanović), Beograd: Nolit.

Натали Рајчиновска Павлеска

Крупниот план како кросмедијална дијалектика (Резиме)

Теоретските расправи околу потеклото на методите на крупниот план како специфично кинематографско изразно средство сугерираат дека прикажувањето одблиску има поширока примена од таа во филмската продукција. Според југословенско-американскиот режисер Славко Воркапиќ (Славко Воркапић), експерт во областа на „креативната монтажа“ и сликар по вокација, доближувањето, приближувањето и следствено – зголемувањето, немаат иста или еднаква улога со дијалектичкиот потенцијал на блиското кадрирање. Методите на *крупниот план* имаат корени во традиционалните изразни форми на уметноста, како што се фотографијата и сликарството, додека, пак, нивната генеалогичка линија може да се следи сè до „драмското“, односно до театарските техники. Според филмскиот теоретичар Сергеј Ејзенштајн (Сергей Михайлович Эйзенштейн) индивидуалните уметности „конвергираат“ во кинематографијата преку „методот на лупа“, преку кој доаѓа до израз секоја индивидуална карактеристика на различните уметнички дисциплини, а заедничкиот метод, како заедничко својство, се смета за фундаментален кај сите уметности. Употребата на крупниот план во различни творечки контексти бележи кросмедијалност на постапката, преку која се менува онтолошката структура на секој уметнички медиум соодветно. Аналитичката втемеленост на ова истражување опфаќа мапирање на дијалектичката кросмедијалност на методите на крупниот план преку елаборација на теориски анализи и примери од практични манифестации во различни креативни области.

Клучни зборови: крупен план, фотографија, фотодрама, сликарство, филм, роман

Sonja Stojmenska-Elzeser
Maja Jakimovska-Toshikj

УДК 821.163.3:821.16].091
УДК 316.7(=16)

Preliminary communication/Прейходно соопштение

THE CONTROVERSIES OF SLAVIC INTERCULTURAL COMMUNITY IN THE PAST AND IN THE PRESENT

Key words: Slavic intercultural community, Macedonian culture, cultural marginalization, Ss. Cyril and Methodius, European cultural memory

Intercultural communities are communities of interrelated cultures that share certain geographical, linguistic, geo-political, or other characteristics marking a step forward from national literatures to the conceptualization of the world literature (Đurišin, Dionýz). Within the Slavic community, the different national literatures are engaged in a constant dialog by interchanging their creative ideas, mutual translation and reception of scholarly work and literature.

The intercultural relations across Slavic peoples vibrate between two extreme forms, described by the French comparatist Daniel-Henri Pageaux (Pageaux, 1994) as the so-called “phobias” and “philiias”. At the same time, they are strongly influenced by one unifying stream, which under the mask of the prefix “pan“ (here it means pan-

Slavism, an ideological project conceptualized few centuries ago), appears as a cruel arbiter in positioning and giving appropriate or inappropriate place and attention to cultures, nations/peoples, or ethnicities belonging to the Slavic circle.

The contacts across Slavic cultures are not immune to negativity. The form of “philia”, as a real intercultural dialogic relation in the pursuit of mutual respect, tolerance, understanding and getting to know each other better, is still a desirable form of relation to which more or less, all the Slavic cultures aspire. Throughout history, Slavism has been a favourite subject of rethinking, especially in Russian mysticism and philosophy of the nineteenth century, wrapped up under the veil of specific Slavic messianism as an opposition to the rational European culture. Small Slavic nations, who devel-

oped their national Renaissance in the nineteenth century, attached fondly to the idea of Slavism as a community for practical reasons. In the 19th century, Slavophilia was a mechanism of defence against non-Slavic cultural influences. For the South-Slavic nations, it was a way of practical resistance against the long-lasting Ottoman Empire. Withing the general cultural and historical framework of Eurocentrism, the concept of Slavism is often regarded or even identified with the idea of barbarism.

Today, after the fall of the larger states – the concept of Slavic unities, the rethinking, understanding, and the perception of the Slavic community takes on new dimensions. Slavs are the largest European ethnolinguistic group. They have specific national and cultural identities. However, there seems to be a trend of hiding and holding back their Slavism. The growing interest in Slavism seems to have begun and stopped at the level of ethnology and folklore. The concept of Slavism in Macedonian literature and culture has been received with a grain of salt and ambivalence: on the one hand, it is an image of the Other, of something unfamiliar, strange and foreign, and on the other hand, it is an image of the Self, of one' own origin and identity. And this ambiguity makes it a complex phenomenon. It connects the outside with the inside; it moves towards the Other and the Self. It looks inwards, to the “room of one’s own” and yet it looks up to someone else’s dwelling space. Macedonian culture within the framework of the imagined Slavic community (both political and cultural) has a peripheral and marginal position.

In this context, we can relate to the concept of “subaltern” identities, born in the theoretical discourse of Gayatri Chakravorty Spivak, implying the ex-communication from the socio-economic recourses and social exclusion by the powerful entities of certain cultures. The subalternity is related to the colonized peoples, states and ethnicities (in one way or another: economic, political, cultural, etc.). Within the Slavic context, one of the main features of the so-called “subaltern” identities can be identified in the case of the Macedonian culture, which has been continually colonized in the past, whereas today is in a constant rivalry with its neighbouring cultures.

Over the past few decades, the Slavic intercultural community has changed tremendously, and the position of the Macedonian culture has been quite unstable, sometimes enhanced, sometimes slightly neglected or even ignored. Intercultural relations vary in intensity in different historical periods and socio-cultural contexts. Moreover, the reception of other Slavic literatures in Macedonian culture has had its high and low points, and there have been periods of a total break in communication.

The current state of Macedonian culture within the Slavic intercultural community framework is rather disputable for many reasons. There are several controversies with regard to her unfavourable position in the contemporary globalized world, which are not only matters of cultural exchange, mutual acquaintance and understanding but raise subtle questions of language and national identity, recognition and sustainability.

In the twentieth and twenty-first centuries the world has been witnessing war conflicts among Slavic peoples. So, the myth of the brotherhood of the Slavic peoples has been seriously brought into question. The nineteenth-century project of Pan-Slavism with all its negative connotations is being revitalized again under the veil of politics and clever manipulations. The division gap between Slavic cultures is getting deeper and deeper, and instead of intercultural communication for mutual advancement the Slavic world is divided into dominant and marginalized cultures. Over the last few decades, Macedonian culture has been undoubtedly in the latter group.

The cultural marginalization is vivid in the academic centers worldwide, especially at the departments of Slavic studies, where Macedonian language and literature are often seen as marginal subjects within the curriculum. Universities with a long tradition of offering undergraduate and postgraduate studies in Slavic languages and literatures are usually moderated by two types of contextualization, which are de facto the two types of comparative research of the Macedonian culture: one within the wider Slavic community framework and the other one within the South Slavic community framework. Nevertheless, both concepts of unification have proved to be controversial and shaped by political events and beliefs at certain moments in history. Furthermore, engagement in academic and research practice is heavily dependent on financial sources, especially the practise of literary translation, which is crucial for intercultural communication and which, according to many compar-

atists, is the primary focus of research in comparative literature.

Throughout history and especially nowadays, the controversial syndrome of “neighbouring Slavic ethnicities” has been slowly taking shape. The overlapping subjects of the cultural heritage and history of several neighbouring Slavic countries and ethnicities (especially those formerly existing within the same states or federations that later collapsed) have provoked many misunderstandings, negative sentiments and even bitter conflicts. This kind of animosity between the Macedonian and Bulgarian cultures developed and took root throughout the society of the 19th and 20th centuries, which has recently culminated with the Bulgarian obstruction to the accession of North Macedonia to the European Union. Drawing strong support from its scientific institutions, Bulgaria invoked its veto power on negotiations with would-be members to block North Macedonia’s candidacy based on cultural grounds by questioning the Macedonian language and the history of North Macedonia (including its literary history too). The intercultural communication between Bulgaria and North Macedonia has never been satisfactory, especially in academia but mostly at Slavistics congresses and conferences, and in the departments of Slavic studies, where both sides tend to ignore each other. Most of the significant comparative studies of both cultures have been provided by foreigners. In the long history of Macedonian comparative studies, only a small number of cooperation projects have been carried out between the Macedonian and Bulgarian national academies of sciences and arts (but without causing some problems). Both sides have

taken uncompromising attitudes to the controversial subject of medieval studies, where Macedonian and Bulgarian scholars keep completely divergent perspectives. The most prominent figures of the national canon of Macedonian literature have also been appropriated by Bulgarian literary history, including the folklorist and ethnographic materials collected during the National Revival period.

Comparative literature has solved similar problems in many other neighbouring Slavic and non-Slavic countries by introducing the concept of double belonging (bi-lingual) or multiple belonging of authors whose literary achievements have a leading role in the development of two or more different cultural systems. But the problem arising from the Bulgarian academic stance is that they reject the existence of Macedonian literary history accusing North Macedonia that the Macedonian language is not a separate language but a dialect of the Bulgarian language. This falsification of history might lead to dangerous consequences and cause an absurd cultural genocide (a “disappearance” of the Macedonian national culture) in the 21st century under the flag of good neighbourly intentions. It is indicative that this political and cultural pressure activates acts as a policy of revisionism at a moment when a new form of political community is being built – the integration in the EU on a cultural level under the slogan “unity in diversity”. The concept of the cultural community once again creates (as it has done many times in the past) the opportunity to question the identity of weaker entities by cultures maintaining their dominant hegemonic and superior position.

In such a constellation, the comparative research of Slavic cultures in North Macedonia increases in value and significance by offering the Macedonian culture a chance to maintain and affirm its own identity. The communities in literary research vibrate between two tendencies – universality (similarity) and diversity. In the process of harmonization of these tendencies, some controversies may occur due to the aforementioned (divergent) approaches. For this reason, the concepts of intercultural communities in comparative literature are always *pluralia tantum*: Slavic literature(s), European literature(s), South-Slavic or Yugoslav literature(s), Balkan literature(s), Mediterranean literature(s), etc. These communities are dynamic and changeable, exploring a variety of different aspects of rethinking literature and culture both inter- and cross-nationally. In one of the most important books that deal with the ethical aspects of literary research, Tobin Siebers claims that “the heart of ethics is the desire for community” (Siebers, 1988: 202). The concept of World literature could also be perceived as a variation of this desire. However, in working towards the goal of this desire, it is vital not to lose the potential of diversity and pay tribute to all the different variations of cultural identities.

* * *

The culture of the Slavic peoples has contributed a lot to common European values throughout history. History remembers the 9th-century great mission of the Slavic educators Cyril and Methodius – a mission that had a tremendous cultural mean-

ing; the medieval tradition of Slavic writing and the great Byzantine art; the Bogomil movement – the early anticipation of European reformation, and folklore, popularized during the Romantic period. The comparative approach in the research of the Slavic intercultural community remains to be one of the principal techniques in analysing the most contradictory and provocative communities with strong but, at the same time, fragile links. The Balkan region also served the role of an enlightenment centre. However, after their anonymous position under the reign of the Ottoman Empire, the Balkan cultures had to make great efforts to re-establish the interrupted connections with the European matrix.

The entire history of the development of human culture is not only about the history of the creation of new cultures but also the discovery and preservation of old cultural values (Lihachov/Лихачов 1972: 425-426). Generally speaking, one of the tasks of the history of literature and culture is the skill to patiently penetrate the aesthetic systems and social ideas of the past and present. The genesis of Slavic literary traditions leads us to the great mission of the Slavic educators Cyril and Methodius in the 9th century, whose work made an enormous contribution to civilization in laying the foundations of the Slavic civilization and culture.

One must also emphasize the specificity of the medieval Slavic literary traditions and the necessity of being considered in broader cultural and social contexts: within the Byzantine-Slavic context, the context of the All-Slavic Cyril and Methodius literary tradition or within the context of the

spiritual and literary coexistence between Eastern and Western cultural traditions (Jakimovska Tošikj/Јакимовска-Тошиќ 2017:246). At the same time, in the genesis and development of these intercultural relations among the various Slavic cultures, the transplantation of the Byzantine literature stands out “like a plant that changes and grows under various climatic influences, adapting to new natural conditions”. And this plant continues to live a new *hybrid* life in each Slavic literary environment! But at the same time, the periodization and the complexity of the relations among the medieval East Slavic, West Slavic and South Slavic languages and literatures are perceived as one system in terms of their structures despite having underlined differences on the linguistic, textual and cultural planes. The treatment of all these complex relationships among the various Slavic cultures becomes even more complicated because the scholarly research studies examine the ethnic map of Europe from the 9th to 14th centuries through the lens of the 20th and 21st centuries’ standpoint.

Therefore, we would like to address some controversies that have been stirred up in the intercultural relations between two specific Slavic nations (in this case, the Macedonian and the Bulgarian), especially with regard to the appropriation of the cultural benefits from the Middle Ages (from 9th to 18th century) and the period of the Revival (during the 18th and 19th centuries). Thus, we remind you that today, in the third decade of the 21st century, attacks and controversies are taking place as contained in the Memorandum sent by the Bulgarian Parliament to the headquarters of the Eu-

ropean Union in Brussels¹ (September 17, 2020) against the right of the Macedonian people to use their Macedonian language. The language is the foundation of the attribution of national identity, which is a position expressed in many other announcements and proclamations issued by the Bulgarian Academy of Sciences (BAN) and other relevant stakeholders of Bulgarian society: the Parliament, the Government, and other governing bodies. In doing so, we are reminded of the cosmopolitanism proclaimed in the role of the Saints Cyril and Methodius in establishing the Old Slavic language as equal and standardized in Europe as early as the 9th century. Their noble mission is an acknowledged world benefit, which in modern Europe unites many nations through the attributes of Slavic literacy and culture. This benefit is equally vital to all Slavic peoples, including Macedonian and Bulgarian. Furthermore, as a second controversy, we underline the complexity of drawing the line of demarcation of literary and cultural relations and national idiosyncrasies perceived in almost all histories of the medieval literatures of the Slavic peoples. Regrettably, we have to point out that in many volumes, the editors either overlooked or leaned towards another national culture

or even stayed silent about the specific identification of the Macedonian medieval literature. They unjustifiably attached all these distinct phenomena and developing processes to either Bulgarian or Serbian literature.

In this manner, the latest state, church and national contradictions seem to be mechanically transferred to the medieval period when independent Slavic nationalities and a separate Slavic civilizational consciousness were formed and developed, and when the ties between the various Slavic peoples were still strong that according to St. Clement of Ohrid, there was one “multi-tribal Slavic people”. Thus, languages have their own spatial and temporal dimension of a specific individual development, and one can speak of a space-time and language-dialect continuum (Kocarev/Koцapeв 2020: 11). Furthermore, linguistic homogenization is considered one of the primary mechanisms in building national communities.

In this context, it is vital to critically and comparatively determine and trace the continuities in literary creation and the connections and contacts between the different national literatures. Of course, it is also crucial to underline the authentic input emphasizing their identity, separating them

---

¹ The Republic of Bulgaria submitted a Memorandum to the EU members in Brussels under the title “Explanatory Memorandum on the relationship of the Republic of Bulgaria with the Republic of North Macedonia in the context of the EU enlargement and Association and Stabilization Process” requesting the EU to make the Treaty on friendship, good neighbourliness and cooperation agreement part of the framework for negotiations with R N Macedonia. With this Memorandum, the Republic of Bulgaria contests the Macedonian language and national identity. (Retrieved from <https://frontline.mk/2020/09/17/celiot-dokument-od-bugarskiot-memorandum>). In this direction, the French proposal of the EU enlargement (2022) is also controversial because France proposed that the Republic of Macedonia should include the Bulgarians as a constituent people in the Preamble to the Macedonian Constitution and that the progress in the implementation of the Treaty on friendship, good neighbourliness and cooperation agreement from 2017 should become part of the Negotiation Framework. These proposals will be difficult to implement because there is a preferential and not principled attitude towards EU members.

individually, and the developmental integrity of each national literature by including the Macedonian literature with its literary development, continuity and specificity. The continuity of the Macedonian literary-historical development, from the aspect of medieval literature, can be traced in several founding areas: 1. through the continuity of literary-creative processes in the early Christian, medieval and Renaissance periods; 2. through the Cyril and Methodius Slavic tradition; 3. through the Macedonian medieval and Renaissance literature; 4. through insights into Macedonian literary history and Macedonian cultural-historical identity within the framework of the Slavic-Byzantine Christian civilization and culture (Jakimovska-Toshic/Јакимовска-Тошиќ 2017:249).

In this way, through historiographical, sociological and cultural introspections and by adopting a modern methodological approach by the Macedonian scientific institutions, we can trace the centuries-old continuity of the Macedonian literary history, including the period of the Revival. Furthermore, in this dynamic intersection, we can also follow the relation between cultural history and literary history, as seen from the aspect of the contemporary flows of a social, spiritual, and cultural way of living in a continuous sequence and correlation to history and the historical.

We can firmly say that the Macedonian medieval and revivalist literature evolved during a ten-century-long period of creative intensity by developing its specific features in the domain of language, textology (text linguistics), genre preferences, affirmation of scriptoria and the many literary circles of Ohrid.

In addition according to I. Velev, “No modern nation nor modern national culture can claim to be the sole heir of the global cultural-historical creative experiences because they have civilizational benefits and from their source (Byzantine/Cyri- lomethodian) flow all the individual founding traditions. Macedonian literary history shares the same essence, character and specificity with the local and global cultural-historical processes that took place over the centuries within the Macedonian geographical and ethnic space but also more broadly in Southeast Europe” (Velev/Велев 2014: 14). Within this historical context, the Macedonian literary production was not exclusively shaped by the global creative processes and contacts. At the same time, it was actively involved in the creative processes by developing its own identity, which resulted from its literary tradition.

Hence, we would like to emphasize that the exploration or presentation of the literary-historical processes developed on the territory of Macedonia continues to be a complex process that implies establishing a certain kind of national framework in the literary production of the different periods in history. The absence of a sense of obligation for such complex research studies in our country, in the historiographical science of the neighbouring countries and Slavic studies in general, has often led literary historians to trace the Macedonian literary-historical development through partial periodic frameworks or in the composition of other, mainly the national cultures of our neighbours.

What we consider to be a matter of importance and in the spirit of the aims of this research is shedding light on the question of providing further

proof and support for the positions of the Macedonian literary science and its historiography currently taking place in numerous scientific debates on the European scene. Unfortunately, this question is again facing a crisis and we would like to draw your attention to supporting the specific cultural and creative identity of the processes taking place on Macedonian soil, as explored by the great scientific names of V. Jagić, V. Moshin, F. Vaclav Maresh, G. A. Ilynsky, Sergey Troitsky, B. Koneski, D. Bogdanović, Z. Ribarova, V. Despodova, Vjekoslav Štefanić, Edward Hercigonja, Josip Hamm and others (Crvenkovska/Црвенковска 2014: 67-76).

For the reasons stated above, we emphasize that in the intercultural relations of the neighbouring cultural worlds recognizing the shared aesthetic and literary features is as important as dis-

tinguishing the specificity and individuality of the creative processes of the separate nations during the long historical periods of the Middle Ages and the Revival. The literary treasure lies precisely in the diversity of aesthetic awareness, and these treasures can be similar but never identical. And in their originality and difference, they offer a wide range of possibilities of being treated as a cultural asset of exceptional importance in contemporary artistic creation. The current nonsense disputes between Bulgaria and Macedonia fail to understand the progressive ideas of Cyril the Philosopher – his uncompromising message of respect and recognition of the historical right to self-determination, especially when this historical right has been built upon a very long and rich cultural tradition that belongs sovereignly to the Macedonian people.

References

- Crvenkovska, Emilija. (Црвенковска, Е.) 2014. „Хрватските палеослависти за македонскиот влог во старословенскиот/црковнословенскиот јазик“ („Croatian paleo-Slavists about the Macedonian contribution to the Old Slavic/Church Slavic language“). In: *Македонско-хрватски книжевни, културни и јазични врски*, Зборник на трудови *Macedonian-Croatian literary, cultural and linguistic ties*, Proceedings, 4. Скопје/ Skopje: Институт за македонска литература/Institute of Macedonian Literature, pp. 67-76.
- Đurišin, Dionýz. 1992. *Čo je svetová literatúra?* (What Is World Literature?). Bratislava: Obzor.
- Đurišin, Dionýz. 1974. *Sources and Systematics of Comparative Literature*. Trans. Peter Tkáč. Bratislava: U Komenského.
- Gjurčinov, Milan.; Jordanov, A. (Гурчинов, М.; Јорданов, А.) (Ed.), 2015. *Модернизам во бугарската и македонската литература: сличности и разлики (Modernism in Bulgarian and Macedonian Literature: Similarities and Differences)* Skopje/ Sofija: MANU, BAN.
- Jakimovska-Toshikj, Maja. (Јакимовска-Тошиќ, М.) (Ed.), 2017. *Критиката во историографското проследување на средновековната книжевност/Criticism in Historiographic Consideration of Medieval Literature*. In: *Критика и молк: читање на македонската литература и култура (Criticism and Silence: Reading of Macedonian Literature and Culture)*. Скопје/Skopje: Институт за македонска литература/Institute of Macedonian Literature, pp. 246-253.

- Kocarev, Ljupčo. (Коцарев, Љ.) (Ed.), 2020. „Македонскиот јазик во време и простор“/”The Macedonian language in time and space”. *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време* (колективна монографија), (*The Macedonian language – continuity in space and time* (collective monograph). Скопје/Skopje: МАНУ, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Совет за македонски јазик, / MANU, Institute of Macedonian Language “Krstе Misirkov”, Faculty of Philology “Blaze Koneski”, Council for Macedonian Language, pp.9-20.
(http://manu.edu.mk/wp-content/uploads/2020/07/Makedonskiot-jazik_kontinuitet-vo-prostor-i-vreme_kolektivna-monografija.pdf) accessed on 10.1. 2023
- Lihačov, D.S. (Лихачов, Д.С.) (Ed. 1972). *Поетика старе руске књижевности* (Poetics of old Russian literature), Београд/Beograd: Књижевна мисао/ Књижевна misao.
- Pageaux, Daniel-Henri. 1994. *La littérature générale et comparée*, Paris: Armand Colin.
- Siebers, Tobin, 1988. *The Ethics of Criticism*. Ithaca: Cornell UP.
- Stojmenska-Elzeser, Sonja. (Стојменска-Елзесер, С.), 2005. *Споредбена славистика* (Comparative Slavistics), Skopje: IML.
- _, 2005. ‘The Stereotypes of the Other Slavic Peoples in Contemporary Macedonian Prose’, *Neohelicon: Acta comparationis litterarium universarium* XXXII/1, Budapest, pp. 103-110
- _, 2007. (Ed.) *Компаративна књижевност. Хрестоматија, Теории на Дружоста* (Comparative Literature: Reader. Theories of Otherness). Skopje: Evro-Balkan Press, Menora.
- Velev, Pija. (Велев, И.) (Ed.), 2014. *Историја на македонската књижевност. Средновековна књижевност. Т.1. (History of Macedonian literature. Medieval literature)*. Скопје/Skopje: Гирланда/Girlanda.

**Соња Стојменска-Елзесер
Маја Јакимовска-Тошиќ**

**Контроверзите на словенското интеркултурно заедништво во
минатото и во сегашноста**

(Резиме)

Балканскиот ареал е модел на интеркултурен компендиум во кој е зачувана европската меморија и кој и денес учествува во современите европски културни текови. Посебен сегмент претставува словенскиот сплет на култури кој функционира како едно интеркултурно заедништво (теоретски термин на словачкиот компаратист Диониз Ѓуришин) и има неодминлива важност во градењето на европската културна матрица.

Словенското заедништво е променливо и динамично, а позицијата на македонската култура во негови рамки како балканска и словенска е комплексна, некогаш потенцирана, но некогаш благо потиснувана или дури игнорирана. Компаративниот пристап има посебно значење во толкувањето на словенското интеркултурно заедништво, кое во себе крие контрадикторности поради силните заемни врски, кои во исто време се ранливи под влијание на дневно-политичките притисоци.

Затоа потсетуваме на мисијата на словенските просветители Кирил и Методиј од 9. век, која има огромно културно значење. Потоа, на византиската уметност, специфичната словенска пишана средновековна традиција, богомилското движење како рана антиципација на европската реформација и на фолклорот преработуван и популаризиран во времето на романтизмот. Ако го погледнеме делото на св. Кирил и Методиј од денешна перспектива, може да заклучиме дека нивните ставови, идеи и постигнувањето на целите со дипломатски средства, валидни повеќе од 1.100 години, во својата базична форма можат да ја претставуваат експанзијата и заедничката перцепција на вредностите и цивилизациските достигнувања на денешните европски нации.

Клучни зборови: словенско интеркултурно заедништво, македонска култура, културна маргинализација, св. Кирил и Методиј, европска културна меморија

Невен Радически

УДК 316.722(497.1)

Review article / Преџлеген научен џруг

СОЦИЈАЛИСТИЧКОТО ЈУГОСЛОВЕНСТВО: МЕЃУ НАЦИОНАЛНОТО И НАДНАЦИОНАЛНОТО

Клучни зборови: идентитет, културна политика, национална политика, социјализам, југословенство

И покрај тоа што југословенството како национална идеја најчесто се поврзува со илирското движење во првата половина на XIX век, и посебно со асимилационата политика спроведувана во Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (1918 – 1929), односно Кралството Југославија (1929 – 1941), тоа во подизменета форма и во поинакви услови наишло на извесна поддршка и во авнојска Југославија.

Во текот на Втората светска војна, Комунистичката партија на Југославија (КПЈ – во 1952 година името на партијата било променето во Сојуз на комунисти на Југославија – СКЈ) успеала да се постави како главен организатор на антифашистичкиот отпор на просторот на поранешното Кралство Југославија. Комунистичката партија на Југославија, исто така, се изборила за обединувачка улога во народноослободителното движење со пропагирање на паролата за „братство и единство“ меѓу народите и

националните малцинства во Југославија, како и со ветувањата за социјална и за национална еднаквост, за решавање на националните прашања и за спроведување праведно економско уредување. За успешноста на таквата политика на КПЈ, односно на нејзиното раководство, сведочи одзивот и поддршката на голем дел од населението кое се вклучило во Народноослободителната и антифашистичка војна.

По ослободувањето, КПЈ набрзо се наметнала како единствен носител на власта во новата југословенска држава, и настојувајќи да ја зацврсти својата позиција се пресметала со секое опозициско движење, при што, неретко, не биле бирани средства во отстранувањето на политичките противници и на неистомислениците.

Поаѓајќи од ленинистичко-сталинистичките теории според кои нациите биле резултат на капиталистичките односи, и со развојот на социјализмот нивното исчезнување било оценува-

но како неизбежно, во политиката на КПЈ на националното прашање не му се придавало крупно значење, како што, на пример, му се придавало на класното прашање (Bilandžić 1999: 229). Се сметало дека формирањето национални држави (републики) претставува успешно и конечно решавање на националните прашања и на проблемите во меѓунационалните односи. Нивната повторна актуализација за власта најчесто претставувала манифестација на национализам и на сепаратизам насочени против „братството и единството“ во авнојска Југославија, односно против самата федерација.

Од ослободувањето и речиси до крајот на 50-тите години на минатиот век, подлабоки анализи на меѓунационалните и на меѓурепубличките односи во КПЈ биле избегнувани поради можноста од разгорување на меѓунационалната нетрпеливост каква што имало во предвоениот период, и посебно, во текот на Втората светска војна (Bilandžić 1999: 396). Сепак, игнорирањето на проблемите во меѓунационалните и во меѓурепубличките односи не придонело тие да исчезнат. Различните нивоа на економска развиеност на републиките и на автономните единици, различните национални, културни и верски обележја на нивните народи, како и постоењето на бројни национални малцинства често создавале напнати политички состојби.

И покрај ленинистичко-сталинистичкиот приод во однос на националното прашање, раководството на КПЈ не можело да го занемари фактот дека Втората светска војна на југословенските простори имала карактеристики и на меѓуетнички судир и на граѓанска вој-

на (Roksandić 2017: 51). По ослободувањето постојано била истакнувана заедничката борба во извојувањето на победата против фашизмот. А во врска со она што се случувало во минатото, лидерот на Југословенската Федерација и водачот на југословенските комунисти – Јосип Броз Тито, во еден говор истакнал дека тоа „е изменено со крвта на најдобрите синови на сите народи на Југославија, па треба да го симнеме од дневен ред“ (Тито 1945: 89). Како единствена алтернатива ги посочил братството и единството без кои „не може да постои силна и среќна Југославија, а без силна и среќна Југославија не може да постои силна и среќна Хрватска, Србија, Македонија, Црна Гора, Словенија, Босна и Херцеговина“ (Исто, 85). Во друга пригода оценил дека треба да се развива социјалистички патриотизам, а односите меѓу југословенските народи да се развиваат во правец на сè подлабоко културно и духовно единство (Тито 1948: 155).

Временскиот период од распаѓањето на монархистичка Југославија, и покрај важните историски пресвртници и настани со кои избилувал (Втората светска војна, антифашистичкиот отпор, формирањето на авнојска Југославија и на републиките во нејзиниот состав, признавањето на посебноста на македонскиот народ, доаѓањето на комунистите на власт) до воспоставувањето ново, социјалистичко државно уредување не бил долг. И Тито и поголемиот дел од политичкото раководство биле свесни за неуспехот и за негативните последици од спроведувањето на интегралното југословенство во Кралството Југославија, како и за него-

вата спротивност со заложбите на комунистите за национална рамноправност (идејата за формирање југословенска нација никогаш не добила официјална поддршка од комунистичката власт), но бидејќи имало потреба од обединувачки фактор, било претставено социјалистичкото југословенство како наднационална категорија, наводно лишена од какви било национални компоненти.¹ Социјалистичкото југословенство требало да придонесе за јакнењето на унитарниот карактер на федерацијата, кој бил најнагласен во првите децении од постоењето на Југославија. Меѓутоа, идејата за социјалистичко југословенство од одделни политички и интелектуални кругови и од дел од населението била и поинаку интерпретирана. Во прилог на различната интерпретација оделе и различните, понекогаш и спротивставени интереси на народите и на националните малцинства, односно на републиките и на покраините. Во таа смисла, не помагале ни променливите гледишта на Тито. Имено, Тито, кој сè до својата смрт претставувал централна фигура во југословенското општество, во зависност од политичките околности и од актуелните состојби умее да се приспособи и вешто да маневрира во однос на прашањето за југословенството. Во разговорот воден за весникот „Политика“ во 1957 година, Тито, меѓу другото, истакнал: „... нашата земја не ја јакне ништо повеќе од единството на нашите народи. [...] националното единство, спонено со идејното единство е мошне важно: тоа треба да биде неразделно поврзано“ односно

„би сакал и нашите училишта [...] да бидат поединствени, југословенски“, а во однос на литературата додал „сегашнава епоха мора и во литературата сè повеќе да го добива оној општ југословенски карактер...“ (Тито 1957: 215–216). Откако разбрал дека извидниците (младинска организација) имаат различни ознаки во секоја република, оценил дека тоа е ситна работа, „но покажува тенденции кои не се позитивни“ (Исто, 215). Неретко, самиот се декларирал како Југословен. Во 1970 година се спротивставил на заклучокот на Извршното биро на Централниот комитет на СКЈ во пописот на населението, кој требало да се одржи во наредната година, да биде изоставена можноста за изјаснување за југословенската национална припадност, бидејќи со тоа и нему лично му било оневозможено да се изјасни како Југословен (Црвенковски и Томовски 2003: 393). Како што забележува Крсте Црвенковски, еден од истакнатите македонски и југословенски политички функционери, во тој период кај помладите генерации се јавило движење за југословенството, а посебно активни во однос на ова прашање биле и постарите партиски кадри како Светозар Вукмановиќ – Темпо и генералот Коста Наѓ, кој оценил дека поделбата на Југославија на републики е голема грешка (Истото).

Во Југославија, во меѓурепубличките и во меѓунационалните односи се издвоиле две форми на национализмот кои би можеле да се дефинираат како унитаристички и сепаратистички национализам, а кои биле присутни во це-

¹ Цитирано од Kamberović, Husnija „Nacionalno pitanje i koncepti države: centralizam, federalizam, autonomizam, regionalizam“ https://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_txt01.html (пристапено на 22.10.2023)

лиот период од постоењето на Југословенската Федерација (Јовиќ 2003: 42–43). Тие имале свој одраз и во самата партија во која се одвивал политички судир меѓу претставниците на двете концепции. Унитаризмот бил изразен преку централизирано уредување на федерацијата, кое одело во прилог на натамошно зацврстување на контролата што партијата, односно партискиот врв ја воспоставил во сите сфери на југословенското општество. За разлика од унитаризмот, сепаратистичките стремежи биле одраз на посебните национални, културни, политички и економски интереси на одделни народи и национални малцинства, односно на одделни републики и покраини кои настојувале да се изборат за поголема, или во доцните 80-ти и во почетокот на 90-тите години на минатиот век, целосна економска и политичка самостојност во однос на федерацијата.

Најголем број приврзаници унитаризмот имал во Србија и меѓу српското население, каде што сè уште не биле изживевани хегемонистичките аспирации и каде што сè уште постоеле обиди Србија како најголема федерална единица, и Србите како најброен народ да се наметнат како клучен фактор во југословенската политика со цел да се врати назад она што, според српските националистички кругови, неправедно било изгубено во војната. Како резултат на таквите гледишта, дел од српското раководство како своја држава повеќе ја доживувал Југославија отколку Србија (Bilandžić 1999: 227). Поради тоа, на социјалистичкото југословенство се гледало и како на средство за реактуализација на идејата за создавање единствена нација. За

ваквите ставови сведочи и полемиката од 1961 година меѓу две истакнати личности од културниот живот но и од политиката, словенечкиот историчар на книжевност и публицист Душан Пирјевец и српскиот писател Добрица Ќосиќ. Повод за полемика претставувало интервјуто на Ќосиќ дадено за загребскиот весник „Телеграм“, во кое на новинарското прашање за актуелноста на темата за пасивност во меѓуре-публичките односи Ќосиќ одговорил дека таа тема ќе биде актуелна сè додека постојат републиките (Pirjevec 1961: 286). Во врска со изјавата на Ќосиќ реагирал Пирјевец со написот „Oprostite, kako ste rekli?“, објавен во словенечкото списание „Naša sodobnost“. Според Пирјевец, републиките претставуваат јасно формирани национални организми и тие се неутуѓиви, како што е неутуѓива волјата на народите кои ги создале, како што е неутуѓива крвта која морала да се пролее за нивно создавање (Истото, 287). Во јавната преписка која имала неколку продолженија до израз дошле разликите на двајцата интелектуалци, и посредно, спротивностите на двата концепта за развојот на федерацијата. За Ќосиќ отпорот кон југословенската интеграција и кон зближувањето и обединувањето на југословенските народи претставувал отпор кон социјализмот (Ćosić 1961: 165–166). Ќосиќ истакнал дека не треба да се потценуваат прогресивната улога на интегралната политика на Кралството Југославија и придонесот што тоа го имало во ослободувањето на јужнословенските народи, понатаму додавајќи дека нивното незадоволството од Кралството Југославија се должело на нејзиното општествено и поли-

тичко уредување, а не било насочено кон самата држава (Истото 1961: 164), што, всушност, претставувало отворено истапување од српски хегемонистички позиции и негирање на постојењето на стремежи кај другите народи за формирање сопствени држави.

Меѓутоа, ниту унитаризмот ги немал секогаш и секаде обележјата на српскиот национализам ниту, пак, тоа секогаш и секаде било случај со југословенството. Унитаризмот некогаш бил поддржуван или толериран поради стравот од заострување на меѓунационалните односи и поради опасноста од губењето на националните придобивки стекнати во Народноослободителната борба, и иако одел во прилог на српските хегемонистички стремежи, сепак бил поттикнат од други мотиви. Таков, на пример, бил случајот со унитаристичките тенденции пројавувани кај дел од населението и кај одделни политички функционери од Далмација, кои претставувале реакција на италијанските територијални претензии (Филип 1993: 97). Од друга страна, како Југословени се изјаснувале босанските муслимани бидејќи нивната национална и културна посебност не била признаена до 1968 година, а тие избегнувале да се идентификуваат со Србите или со Хрватите.² Како Југословени, понекогаш, се декларирале и припадниците на армиските и на партиските структури, семејствата со мешан етнички состав итн.

Во Македонија, како и во другите југословенски републики, во периодот од ослободувањето до 60-тите години од минатиот век беспоговорно била спроведувана политиката на сојузното, југословенско раководство. Со оглед на централизираноста на власта, можностите републичкото раководство да води посамостојна политика биле доста стеснети. На македонскиот патриотизам републичката власт гледала како на идеолошки несоодветен „буржоаски национализам“, а било охрабрувано ширењето на „југословенскиот патриотизам“ бидејќи „македонскиот работен народ крвно и засекогаш е сврзан со другите народи на Југославија...“ (Колишевски 1962: 236). Лазар Колишевски, кој до 1963 година бил на чело на македонските комунисти, осврнувајќи се кон оформувањето на македонската азбука во 1944 година (која била од посебна важност за развојот на македонскиот јазик и за литературата, и воопшто, за културниот развој) истакнал дека поради југословенството се размислувало во Македонија и во Србија да се употребува латинското писмо (Кљачиќ 1994: 292). На Првиот конгрес на Комунистичката партија на Македонија (КПМ) одржан во 1948 година, било, меѓу другото, истакнато и дека македонското раководство доследно се борело „за братство и единство на народите на Југославија [...], воспитувајќи го народот во духот на југословенскиот патриотизам“.³ Ваквата партиска политика била потврдена и

² Цитирано од Kamberović, Husnija „Džemal Bijedić i afirmacija muslimanske nacije tokom 1960-ih i 1970-ih godina“ https://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_txt01e8.html (Пристапено на 22.10.2023)

³ „Резолуција за усвојување извештаите ЦК КПМ“, *I Конгрес на Комунистичката партија на Македонија*, 249. Скопје: Култура.

на Вториот конгрес, на сега веќе преименуваната партија, Сојуз на комунисти на Македонија (СКМ). Конгресот се одржал во 1954 година. Во рефератот на Колишевски било оценето дека нема стварна потреба од постојаното инсистирање за македонска национална афирмација, при што натамошниот развој на македонската „национална култура, уметноста и науката ќе може да оди напред само со [...] најтесна взаимна поврзаност со културата и уметноста на сите југословенски народи“ (Колишевски 1954: 49).

Во првата половина од 60-тите години, неповолната економска состојба, неусогласеност од економски развој на републиките и влошувањето на меѓунационалните односи довеле до заострување и на односите во југословенското партиско и државно раководство. Тоа го принудило Тито, и покрај неговата приврзаност кон централизираното управување со федерацијата, да му даде предност на реформски ориентиранот дел од раководството предводен од Словенецот Едвард Кардељ, кој се залагал за натамошно развивање на работничкото самоупраување, за децентрализација и демократизација на општествено-политичките и на економските односи (Велјановски 2002: 192). Покрај тоа, дошло и до смени во партиските раководства на одделни републики, меѓу кои се вбројувала и Македонија. Лазар Колишевски во 1963 година

му ја препуштил лидерската позиција во СКМ на Крсте Црвенковски.

Во наредната 1964 година бил одржан VIII конгрес на СКЈ, на кој првпат јавно биле разгледани меѓунационалните односи во Југословенската Федерација. Секогаш прагматичниот Тито на Конгресот истапил со поинаков став во однос на југословенството, па оценил дека не треба да се поистоветува единството на народите со нивно изумирање и создавање единствена југословенска нација, што го изедначил со асимилација, унитаризам и бирократски централизам (Тито 1964: 54). На изненадување на присутните делегати, тој се изјаснил како Хрват наместо како Југословен (Perović 2017: 243). Сојузот на комунистите на Југославија се оградила од југословенството и во Резолуцијата на Конгресот.⁴

Црвенковски се вбројувал меѓу политичарите со реформска ориентација, бил свесен за нужноста од натамошен развој на македонската национална култура. Во Резолуцијата на IV конгрес на СКМ, одржан во 1965 година, е нагласена потребата од спротивставување на сфаќањата за надраснување на нациите низ создавање една југословенска нација.⁵

Сепак, веројатно најзначајниот настан во 60-тите години, чии последици имале големо влијание врз натамошниот развој на настаните во Југословенската Федерација, па со тоа и во Македонија, бездруго претставувала IV седни-

---

⁴ „Резолуција на Осмиот конгрес за наредните задачи на Сојузот на комунистите на Југославија“, *Осми конгрес на Сојузот на комунистите на Југославија*, 362-363. Скопје: Култура.

⁵ „Резолуција на Четвртиот конгрес за наредните задачи на Сојузот на комунистите на Македонија“, *Четврти конгрес на Сојузот на комунистите на Македонија*, 223. Скопје: Култура.

ца на ЦК на СКЈ, одржана во 1966 година. На седницата од политиката бил отстранет Александар Ранковиќ, еден од најмоќните српски и југословенски политичари и потенцијален наследник на Тито, како и други негови соработници и приврзаници. Повод било откривањето средства за прислушкување во кабинетите на повеќе функционери, меѓу кои бил и Тито, но причините за сменувањето најверојатно се должеле на борбата за власт во СКЈ и во Федерацијата. Ранковиќ бил најекспонираниот претставник на конзервативната, унитаристички ориентирана струја во Партијата, кој имал големо влијание врз кадровската политика и врз Службата за државна безбедност (СДБ). Исто така, на седницата биле усвоени решенија за реорганизација на СКЈ и на СДБ, што придонело за забрзување на процесот на демократизација во СКЈ и во Федерацијата.

Веќе во наредната година започнале крупни раздвижувања во културниот и во политичкиот живот. Во 1967 година, словенечки културни и научни установи испратиле писмо до Радио-телевизија Љубљана со барање да биде емитувана само програма на словенечки јазик, бидејќи поголемиот дел од програмата била на српскохрватски (Bagdasarov 2018: 35). Во март, на иницијатива на Матица хрватска, повеќе установи и здруженија од областа на културата, просветата и науката потпишале „Декларација за името и положбата на хрватскиот литературен јазик“, објавена во хрватскиот неделник „Телеграм“. Во неа била изразена загриженост поради истиснувањето на хрватскиот за сметка на српскиот јазик во средствата за информирање, во политичките организации, законодав-

ството, дипломатијата, во армијата итн. Се барало рамноправност на хрватскиот со српскиот, словенечкиот и со македонскиот јазик, со што се поништувале Новосадскиот договор од 1954 година и термините српско-хрватски и хрватско-српски јазик како непрецизни и несоодветни. Декларацијата предизвикала негативни реакции во Србија. Во текот на истиот месец група српски писатели одговориле со „Предлог за размислување“, чиј текст, по реакциите во јавноста, е објавен во весникот „Борба“. Во него се бараат исти права и за Србите што живеат во Хрватска, односно рамноправност и на јазиците и на писмата, што значело право на службена употреба на кирилицата во Хрватска. Состојбите наметнале потреба од ангажирање на Тито. Тој, во април 1967 година, разговарал со еден од водечките југословенски интелектуалци, Мирослав Крлежа, потписник на Декларацијата и со видниот хрватски функционер Мико Трипало, и барал Сојузот на комунисти на Хрватска (СКХ) да се ограда од Декларацијата (Tripalo 1990: 93). Крлежа поднел оставка од членството во ЦК на СКХ. Во институциите што ја поддржале Декларацијата биле сменети раководствата. И Сојузот на комунисти на Србија ги казнил потписниците на „Предлогот за размислување“ со опомена, укор или последна опомена пред исклучување од СКЈ поради пројавување национализам и сепаратизам (Selinić 2017: 151). Во Босна и Херцеговина и во Црна Гора било оценето дека содржината на Декларацијата и на Предлогот е спротивна на политиката на братство и единство (Novaković 2019: 29–33). Расправите околу јазикот оставиле сериозни последици и трајно ги нарушиле

српско-хрватските меѓунационални и меѓуре-публички односи и секако не оделе во прилог на југословенството. Декларацијата за посебноста на хрватскиот јазик наишла на реакции и кај дел од македонските интелектуалци, кои под влијание на актуелните случувања во политиката и во културата барале реципрочност при преводи од македонски на српски јазик и обратно (Филип 1993: 97-98).

Во 1967 година црковниот спор меѓу Српската и Македонската православна црква (МПЦ) доживеал своевидна кулминација откако МПЦ прогласила автокефалност два века по укинувањето на Охридската архиепископија. Тогаш во одбрана на југословенството се вклучила и Српската православна црква. Имено, непризнавањето на автокефалноста на Македонската православна црква го оправдувала со образложение дека тоа би претставувало уште еден удар за југословенската идеја (Pirjevec 2013: 255).

Во наредните неколку години, како резултат на демократизацијата во СКЈ и воопшто, во Југословенската Федерација, во Хрватска, Србија, Словенија и во Македонија на челните партиски и државни функции се наоѓале припадници на помладите генерации со нагласена демократска ориентација. Меѓу нив се вбројувале претседателот на ЦК на СК на Хрватска – Савка Дапчевиќ Кучар, членот на Извршното биро на Претседателството на СКЈ – Мико Трипало, секретарот на Секретаријатот на ЦК на СКХ – Перо Пиркер, претседателот на ЦК на СК на Србија – Марко Никезиќ, секретарот на Секретаријатот на ЦК на СК на Србија – Ла-

тинка Перовиќ, претседателот на Словенечкиот извршен совет – Стане Кавчич, членот на Претседателството на Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ) – Крсте Црвенковски, секретарот на Секретаријатот на ЦК на СКМ – Славко Милосавлевски и други.

Заеднички им биле заложбите за реформа на федерацијата, за модернизација на општеството и за поголема самостојност на републиките во однос на федерацијата. Воедно, се спротивставувале на унитаристичките тенденции, што довело до директен судир со конзервативните кругови во СКЈ на чија страна застанал Тито, кој бил загрижен дека натамошната демократизација на општеството може да ја разниша неговата позиција. Поради тоа, во првата половина на 70-тите години, со обвинување за идеолошко скршнување, за либерални и националистички тенденции, конзервативната струја, со непосредно или посредно учество на Тито, ги отстраниле од политичкиот живот демократски ориентираните функционери во Хрватска, Србија, Словенија и Македонија, при што, покрај нив биле сменети и повеќе илјади нивни приврзаници или поддржувачи. Што се однесува до југословенството, речиси сите отстранети реформски политичари се спротивставувале на таа идеја.

За Крсте Црвенковски секое изјаснување за југословенството како националност претставувало притисок врз населението (Црвенковски и Томовски 2003: 393). Во разговорите со Ќосиќ, Црвенковски оценил дека унитаристичкото, т.е. социјалистичкото југословенство, посебно добронамерното, е многу поопасно од

интегралното југословенство карактеристично за Кралството Југославија, затоа што второто е премногу компромитирано за да добие поширока и отворена поддршка (Црвенковски и Томовски 2003: 294). Натаму, Црвенковски истакнал дека македонскиот народ се определил за авнојска Југославија, со цел да формира сопствена држава и да се ослободи од асимилаторските притисоци (Истото).

Дапчевик-Кучар, во обвинувањата на хрватскиот и далматински политичар Милош Жанко дека хрватското раководство ги поддржува и ги поттикнува националистичките стремежи во републиката, препознала унитаризам, хегемонизам и великокрпски централизам (Pirjevec 2013: 276).

Претседателот на српските комунисти, Марко Никеџиќ, изјавил: „ако во Социјалистичка Југославија, во повеќенационална држава сме си задале задача да ги намалуваме разликите во економската развиеност, никаква слична задача не може да се постави во областа на културата, традицијата, историјата, во сè она што е специфично и го одредува националниот идентитет“ (Nikežić 2003: 210).

И покрај сменувањето на реформскиот дел од Сојузот на комунисти, со усвојувањето на

групата амандмани во 1971 г., односно со усвојувањето на Сојузниот устав во 1974 година се зголемиле надлежностите на републиките за сметка на федерацијата, со што се создале реални услови за остварување независност во подоцнежниот период.

Во врска со обидите за создавање заедничка култура, и покрај очигледните достигнувања и успеси, според некои проучувачи не поминало доволно време за создавање култура која би била доминантна на целиот југословенски простор, што упатува на тоа дека националните, верските, културните и економските разлики не дозволувале непречено и едноставно одвивање на тој процес (Doknić 2013: 257-258).

Што се однесува до пропагирањето на југословенството, тоа имало влијание кај дел од населението. Всушност, според статистичките податоци, во периодот од 1971 до 1981 г., бројот на Југословени во федерацијата дури и се зголемил од 1,3 на 5,8 отсто (Bešlin i Milošević 2017: 15). Меѓутоа, тоа не го спречило процесот на разградување на Југословенската Федерација, ниту, пак, имало позитивно влијание врз начинот на кој се одвивало нејзиното распаѓање.

Литература

- Bešlin, Milivoj i Milošević, Srđan. „Multiperspektivnost (post)jugoslovenskih istorija“, *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, 15–23, 2017, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Bilandžić, Akademik Dušan. 1999. *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden marketing.
- Велјановски, Новица. 2002. *Македонија 1945–1991: државност и независност*, Скопје: ИНИ.

- „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, Во: *Telegram*, Jugoslavenske novine za društvena i kulturna pitanja, god. VIII, br. 359, 17. ožujka 1967, 1, Zagreb.
- Doknić, Branka. 2013. *Kulturna politika Jugoslavije 1946–1963*, Beograd: Službeni glasnik.
- Јовиќ, Дејан. 2003. *Причините за распаѓањето на социјалистичка Југославија: Критичка на постоечките интерпретации*, Скопје: Темплум.
- Кљакиќ, Драган. 1994. *Времето на Колишевски*, Скопје: Матица македонска.
- Колишевски, Лазар. 1962. „На југословенскиот социјалистички патриотизам му е туѓ национализмот и сепаратизмот (Говор на IV конгрес на Народната младина на Македонија од 21–23 април 1949 година)“, Во: *Аспекти на македонското прашање*, 234–238, Скопје: Култура.
- Колишевски, Лазар. „За актуелните задачи на Сојузот на комунистите на Македонија во борбата за изградба на социјализмот“, Во: *Втори конгрес на Сојузот на комунисти на Македонија*, 1954, 17–58 Скопје: Култура.
- Nikezić, Marko. 2003. „Srbija u socijalističkoj zajednici jugoslovenskih naroda i narodnosti“ Во: *Srpska krhka vertikala*, (Priredila: Latinka Perović) Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Perović, Latinka. „Srbi i Srbija u novovekovnoj istoriji: Iskustvo sa drugim narodima“, Во: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, 202–250, 2017, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Pirjevec Dušan, 1961. „Oprostite, kako ste rekli?“. Во: *Naša sodobnost*. Letnik 9, številka 3, 286–288. Ljubljana: Državna založba Slovenije
- Pirjevec, Jože. 2013. *Tito i drugovi II deo*, Beograd: Laguna.
- „Резолуција за усвојување извештаите ЦК КПМ“, Во: *I Конгрес на Комунистичката партија на Македонија*, 1949, 249–250, Скопје: Култура.
- „Резолуција на Осмиот конгрес за наредните задачи на Сојузот на комунистите на Југославија“, Во: *Осми конгрес на Сојузот на комунистите на Југославија*, 347–376, 1964, Скопје: Култура.
- „Резолуција на Четвртиот конгрес за наредните задачи на Сојузот на комунистите на Македонија“, Во: *Четврти конгрес на Сојузот на комунистите на Македонија*, 203–231, 1965, Скопје: Култура
- Roksandić, Drago. „Jugoslawenstvo prije Jugoslavije“, Во: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, 27–54, 2017, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Тито, Јосип Броз. 1964. „Улогата на сојузот на комунистите вопонатомошната изградба на социјалистичките општествени односи и актуелните проблеми во меѓународното работничко движење и во борбата за мир во светот“, Во: *Осми конгрес на Сојузот на комунистите на Југославија*, 11–83, Скопје: Култура.
- Тито, Јосип Броз. „Националното единство и идејното единство се неразделно поврзани (Од разговорот со директорот и главниот уредник на „Политика“, на 24 мај 1957 година)“, 214–216 Во: *Националното прашање и револуцијата*, 1978, Скопје: Повеќе издавачи.
- Тито, Јосип Броз. „Границите на федералните единки во Федеративна Југославија не се граници за раздвојување, туку граници за спојување (Од првиот говор во ослободениот Загреб, на 21 мај 1945 година)“, Во: *Националното прашање и револуцијата*, 83–89, 1978, Скопје: Повеќе издавачи.

- Тито, Јосип Броз. „Народите на Југославија не го добија со декрет своето национално ослободување (Од говорот на прогласувањето за прв почесен член на Словенечката академија на науките и уметностите, на 16 ноември, 1948 година)“, Во: *Национално истражување и револуцијата*, 144–155, 1978, Скопје: Повеќе издавачи.
- Ćosić, Dobrica. 1962. „Narod, integracija, socializam“. Во: *Naša sodobnost*. Letnik 10, številka 2, 148–166. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Црвенковски, Крсте / Томовски, Мирче. 2003. *Заробена висџина*, Скопје: Култура.
- Филип, Јован. 1993. *Подводни требени во политиката: разговори со Крсте Црвенковски*, Скопје: Македонско радио.
- „Шта садржи Предлог за размишљање“, Во: *Борба*, Орган Социјалистичког савеза радног народа Југославије, год. XXXII, бр. 89, 2 април, 1967, 5, Београд.

Електронски извори

- Kamberović, Husnija „Džemal Bijedić i afirmacija muslimanske nacije tokom 1960-ih i 1970-ih godina“
https://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_txt01c8.html
- Kamberović, Husnija „Nacionalno pitanje i koncepti države: centralizam, federalizam, autonomizam, regionalizam“
https://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_txt01.html

Neven Radicheski

Socialist Yugoslavism: Between the National and Supranational (Summary)

The text discusses national and cultural policies in the AVNOJ Yugoslavia, with particular attention to socialist Yugoslavism as a social phenomenon. The Yugoslav communist authorities presented socialist Yugoslavism as a supranational category and as a unifying factor within the Yugoslav Federation, emphasizing that it should not negate the national and cultural identity of the nations and national minorities. However, the complexity of interethnic and interrepublic relations in the federation contributed to different interpretations and definitions, and often, its misuse. This, in turn, served as one of the triggers for deepening and exacerbating interethnic and interrepublic differences.

Key words: identity, cultural policy, national policy, socialism, Yugoslavism

Aleksandra Veleva

УДК 316.722-027.6(=163.3)

УДК 323.1(=163.3)

Professional article/ Сѹпручен ѿруг

THE TAPESTRY OF MACEDONIAN IDENTITY IN THE 21ST CENTURY – A SOCIOLOGICAL EXPLORATION OF CHANGE AND CONTINUITY

Key words: identity, Macedonia, social construct, sociological approach, collective memory

The Man Without a Country

“The Man Without a Country” is a short story written by Edward Everett Hale, first published in 1863¹. The story revolves around Philip Nolan, a young American army officer who becomes embittered and disillusioned during his trial for treason. In a fit of anger, he renounces his country, proclaiming: “*I wish I may never hear of the United States again!*” As a result, his wish is granted, and he is sentenced to spend the rest of his life at sea aboard various naval vessels, never allowed to set foot on American soil or hear any news about the United States. The story is a poignant exploration of the consequences of extreme patriotism and the value of one’s connection to their homeland. It

serves as a powerful reminder of the importance of love and loyalty to one’s country.

“The Man Without a Country” connects to the importance of national identity by highlighting the profound impact that one’s connection to their homeland has on their sense of self and well-being. In the story, Philip Nolan’s renunciation of his country and his subsequent punishment demonstrate the consequences of severing one’s ties to their national identity. When Philip Nolan declares that he never wants to hear about the United States again, he effectively severs his ties to his national identity. As a result, he loses a significant part of his own identity. He becomes a man adrift, disconnected from his roots and heritage, which ultimately leaves him feeling lost and adrift.

¹ The story has a historical setting, but it is predominantly a work of fiction.

The story underscores the value of national identity by showing how the absence of a connection to one's homeland can lead to a sense of emptiness and despair. It suggests that a strong national identity can provide a sense of belonging, purpose, and cultural roots. "The Man Without a Country" also serves as a cautionary tale about the importance of patriotism and loyalty to one's country. It illustrates the extreme consequences of disavowing one's nation and the deep emotional impact it can have on an individual.

The narrative emphasizes that treason or the rejection of one's national identity can be a heavy burden to bear, as demonstrated by the punishment imposed on Nolan. It reminds readers that the actions and choices individuals make can have long-lasting repercussions on their relationship with their homeland. In essence, "The Man Without a Country" underscores the significance of national identity in shaping an individual's sense of self, belonging, and purpose. It serves as a poignant reminder of the profound emotional and psychological ties people have to their countries and the potential consequences of severing those ties.

This raises an intriguing question about the importance of love for American principles versus love for one's native land in creating attached American citizens. Philip Nolan's story illustrates the dire consequences of severing one's connection to their native land and, by extension, their national identity. It underscores the deep emotional toll of renouncing one's homeland.

While love for American principles is undoubtedly vital in fostering a strong, values-driven citizenry, it often stems from a foundation of attach-

ment to one's native land. Our native land is where we are born, where we grow up, and where we first encounter the principles and values that define our nation. These principles are rooted in the history, culture, and traditions of our homeland.

In this context, love for American principles can be seen as an outgrowth of the love for one's native land. Our national identity, shaped by our upbringing, community, and cultural experiences, lays the groundwork for understanding and appreciating the values that a country stands for, such as democracy, freedom, and justice. Therefore, it can be argued that a strong attachment to one's native land is fundamental to nurturing a genuine and lasting love for one country's principles.

In the case of Macedonia, political decisions, historical events, and shifts in national boundaries have at times challenged the continuity of the Macedonian identity. The story of Philip Nolan's punishment as a result of his actions can be seen as a parallel to the consequences that individuals may face when disassociating from or denying their Macedonian identity in response to political or social pressures.

Love for one's native land, in the context of Macedonia, often entails a sense of pride in the country's history and cultural heritage. A strong Macedonian identity is shaped by an appreciation of historical figures, folklore, and the Macedonian language. Disregarding or downplaying these aspects can weaken one's connection to the Macedonian identity.

Identity: A Multifaceted Journey

Identity is a multifaceted and complex concept that holds immense importance in both social and individual contexts. It refers to the unique characteristics, beliefs, values, and experiences that shape an individual's sense of self and their connection with a greater societal community². An individual's identity has a significant impact on how they behave, interact with others, and view the world.

Identity functions as a potent instrument within the context of social dynamics, fostering communal solidarity and social cohesion. It creates a sense of community and shared cultural heritage for individuals, strengthening social ties by promoting a collective consciousness. Identity acts as a prism through which individuals view themselves and others, impacting their sense of purpose, social relationships, and connections.

The importance of identity takes on greater prominence when considering its function within the Macedonian community. The Macedonian identity is deeply rooted in a rich historical heritage, cultural distinctiveness, and a collective memory that spans centuries. For Macedonians, identity signifies more than just an individual's self-perception - it encompasses a larger framework of cultural and historical belonging.

The Macedonian people have cultivated a unique identity that is intertwined with their language, traditions, customs, and historical narratives. Over time, this identity has evolved and been shaped by a complex interplay of historical events,

struggles for self-determination, and efforts to preserve their cultural distinctiveness.

For the Macedonian people, identity is important because it can promote a feeling of solidarity, resiliency, and collective pride. In a world that is always changing, it serves as a unifying factor and lays the groundwork for social cohesiveness and cultural preservation. This article aims to explore the significance of identity to the Macedonians from both sociological and cultural perspectives. By exploring the multifaceted dimensions of identity within the Macedonian context, we can appreciate its role in shaping the collective consciousness, cultural resilience, and the preservation of historical heritage. Acknowledging the importance of identity to the Macedonian people not only broadens our understanding of their unique cultural fabric but also offers valuable insights about the broader dynamics of identity formation and its impact on society.

Identity as a Catalyst for Social Cohesion

Within the Macedonian context, identity encompasses shared values, language, and traditions that form the bedrock of their collective consciousness. A fundamental component of Macedonian identity is the shared set of values that guide the behavior and interactions of its members. These values often include notions of hospitality, family, community, and respect for elders. They provide a moral compass and a sense of ethical grounding within the Macedonian society. By upholding these

---

² Pilarska, 2015

common principles, people enhance their bonds with one another and cultivate a collective sense of identity.

Macedonian identity is closely intertwined with traditions, language, and customs. Time-honored rituals like folk dances, music, and costumes, serve as expressions of cultural heritage, passed down from generation to generation. They not only provide a source of pride but also serve as a means of strengthening a common identity. The Macedonian language, with its unique linguistic characteristics acts as a unifying factor, allowing individuals to communicate and express themselves in a unique and unified fashion. The language itself is a powerful marker of identity. It serves as a symbol of unity and shared experience, enabling individuals to connect with their history, literature, and cultural expressions. The use of Macedonian language in various social contexts, such as education, media, and public discourse, reinforces the linguistic component of Macedonian identity and strengthens social bonds.

Cultural celebrations and religious rituals also contribute to the reinforcement of Macedonian identity. Festivals and events, such as the Galicnik Wedding or the Ilinden Uprising commemoration, bring together individuals from different regions and backgrounds, fostering a sense of belonging and unity. These celebrations provide a space for cultural expression, solidarity, and the preservation of shared traditions. Similarly, religious rituals, predominantly observed within the Orthodox Christian faith, serve as collective practices that reinforce a shared identity and create social bonds among Macedonian individuals.

Identity as Social Recognition and Affirmation

Through the expression of their identity, Macedonians find validation and acknowledgment from their community and society at large. They rely heavily on traditional customs, symbols, and rituals to express who they are. Cultural traditions encompass a wide range of activities, including traditional dances, music, cuisine, craftsmanship, and storytelling. These practices serve as avenues for self-expression and serve as tangible representations of the Macedonian identity. By engaging in these cultural practices, individuals not only affirm their own identity but also communicate their heritage and values to others. The celebration of cultural events and festivals becomes a platform for the collective expression and affirmation of Macedonian identity.

Macedonian identity provides individuals with a sense of pride, self-worth, and collective memory. The recognition of Macedonian identity allows individuals to feel a sense of worth and belonging, contributing to their overall well-being and social integration. It fosters a positive self-image and empowers individuals to participate actively in their communities, preserving and enriching their cultural heritage.

Furthermore, Macedonian identity provides a collective memory that serves as a foundation for shared experiences and a sense of historical continuity. It allows individuals to draw upon a rich historical legacy, including the achievements of ancient Macedonians, the struggles for self-determination, and the establishment of an independent

Republic of Macedonia. This collective memory reinforces the sense of identity and fosters a shared narrative that binds individuals together, strengthening community ties and promoting a sense of solidarity. By embracing their identity, Macedonians find social recognition, assert their distinctiveness, and contribute to the overall cohesion and well-being of their community.

Macedonian Identity in Times of Political Storms

In the Macedonian context, the protracted disputes with Bulgaria and Greece concerning the usage of the name “Macedonia” and its language, played a significant role in the formation and reaffirmation of Macedonian identity. It is well-established that political conflicts can have a profound impact on the identity formation of a nation or a community. So, in this case, it contributed to a stronger sense of identity among the Macedonian people. Both countries have historically contested the use of the name “Macedonia”, raising concerns over territorial claims and cultural appropriation. In response, Macedonians have rallied together to assert their distinct identity and affirm their right to self-determination. The disputes have acted as catalysts, fostering a sense of unity and resilience among the Macedonian people, reinforcing their commitment to preserving their cultural heritage and national identity.

The political conflicts sparked a renewed interest in preserving and promoting Macedonian culture and heritage. Macedonians actively sought to safeguard their cultural heritage as a form of resis-

tance against attempts to marginalize or assimilate their identity. The conflicts served as a reminder of the importance of cultural preservation and have motivated individuals and communities to engage in initiatives that promote Macedonian language, traditions, and customs.

This situation also fostered a sense of solidarity and national pride among Macedonians. The ongoing disputes were viewed as attempts to delegitimize the Macedonian identity and deny the nation’s historical and cultural heritage. In response, Macedonians have shown a strong determination to protect their national identity, leading to a heightened sense of pride in their language, traditions, and historical achievements. The conflict has united Macedonians in their resolve to defend their identity, strengthening their collective bonds and fostering a shared sense of national pride.

In addition to these more recent conflicts, the Macedonian cultural identity and spirit have displayed a remarkable historical resilience over centuries of challenges and conflicts. The Macedonian people have navigated through periods of foreign rule, territorial disputes, and cultural assimilation attempts. Despite these adversities, they still have succeeded in preserving their distinct language, traditions, and customs. This historical resilience forms a strong foundation for the Macedonian cultural identity and instills optimism for its continued existence amidst contemporary conflicts.

The Macedonian cultural identity and spirit have shown adaptability and the capacity to evolve over time. Cultural identities are not static but rather dynamic entities that continuously respond to changing circumstances. Macedonians

have demonstrated an ability to adapt while retaining the core elements of their cultural identity. This adaptability allows the Macedonian cultural spirit to thrive even in the face of conflicts and pressures, as it incorporates new influences while staying rooted in its heritage.

The Struggle of Younger Generations: Detachment from Cultural Identity and the Pursuit of Global Citizenship

In an increasingly interconnected and globalized world, the younger generation often finds itself torn between embracing their authentic cultural identity and pursuing a sense of global citizenship. Globalization has played a significant role in shaping the mindset of the younger generation. The ease of access to information, exposure to different cultures, and opportunities for travel and education abroad have broadened their horizons and expanded their perspectives. This exposure to diverse cultures can lead to a sense of detachment from their own cultural roots, as they navigate the complexities of multiple identities and influences.

The romanticization of European citizenship, in particular, has exerted a significant influence on the younger generation. The allure of a cosmopolitan way of life, opportunities for higher education, and access to better economic prospects have made European citizenship an attractive proposition. Younger individuals often view global citizenship as means to transcend the limitations of their local cultural identity and explore a broader range of experiences and opportunities.

In a world that values homogeneity and assimilation, younger individuals may feel compelled to adopt a more universalized identity that aligns with global trends and expectations. This pressure can lead to a compromise of their authentic cultural identity, as they prioritize fitting into the global context over preserving their unique heritage. When the younger generation disconnects from their cultural roots, there is a risk of diluting or losing essential elements of the cultural identity. The erosion of cultural authenticity can have far-reaching consequences. So, it is essential to strike a balance between global influences and the preservation of cultural authenticity. Embracing a global mindset should not necessitate complete detachment from one's cultural roots. It is through this balance that younger generations can embrace their authentic cultural identity while actively engaging with the world.

This appears to pose a more formidable challenge to the preservation of the Macedonian identity than the political conflicts themselves. Therefore, Macedonian policymakers should accord increased attention to and acknowledgment of this situation. While external challenges may demand attention, neglecting the cultural identity of the younger generation can have far-reaching consequences. A country must strategically invest in programs and initiatives that inspire young people to connect with and preserve their authentic cultural identity, ensuring the continuity of its unique heritage for generations to come.

The Social Nature of Identity and The Way Forward

Identity is inherently a social construct, a product of historical experiences and shared cultural elements that bind individuals together. Unfortunately, Macedonia's history is marred by instances where identity has been manipulated and weaponized for political gain. Various ideologies have often sought to redefine or impose rigid definitions of Macedonian identity, leading to divisions, tensions, and conflicts. Political actors have exploited these divisions, further exacerbating societal fractures for their own interests. Therefore, it is imperative to distinguish between the genuine social construct of identity and its misappropriation for political agendas. While political entities may misuse identity to foster division and advance their interests, we must emphasize the value of identity as a force for social cohesion, cultural preservation, and collective memory.

Both cultural and social identities are deeply rooted in personal experiences and relationships,

and they contribute significantly to an individual's sense of belonging and self-understanding. National identity, in contrast, is often constructed and manipulated by governments and political entities to serve specific agendas. It is a collective identity that is imposed upon individuals residing within a particular nation-state. While national identity can be a source of unity and cohesion, it can also be instrumentalized to advance political or ideological objectives. It is essential to recognize the differences between these forms of identity and to remain critical of the ways in which national identity can be used as a political tool, sometimes at the expense of the diverse cultural and social identities that enrich our societies.

By depoliticizing the concept of identity, society can focus on building bridges, fostering dialogue, and promoting understanding. The Macedonian people, and indeed all nations, can harness the power of identity as a source of cultural enrichment and shared heritage, rather than a tool for division and conflict.

References

- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso
- Brown, Keith. 2003. *The Past in Question. Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation*. Princeton: Princeton UP.
- Edensor, Tim. 2002. *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford, New York: Berg.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. *Small Places, Large Issues. An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press.
- Pilarska, A. 2015. "Contextualized self-views and sense of identity". *Personality and Individual Differences* 86, pp. 326–331.

Taylor, Charles. 1994. *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, edited by Amy Gutmann. Princeton: Princeton UP.

Thiessen, Ilká. 2007. *Waiting for Macedonia. Identity in a Changing World*. Toronto: University of Toronto Press.

Александра Велева

Таписеријата на македонскиот идентитет во 21 век - социолошки осврт за промената и континуитетот (Резиме)

Иако идентитетот е општествена конструкција, тој честопати е предмет на манипулација и политизација во историскиот и современиот контекст на Македонија. Овој академски коментар ја нагласува потребата за разликување на идентитетот како социолошки концепт и конструкција, одвоен од неговата експлоатација за политичка корист. Текстот ја истакнува клучната улога на колективната меморија, на културните практики и на општествените институции во обликувањето на индивидуалниот и групниот идентитет. Признавањето на основното значење на идентитетот ќе ни овозможи подобро да ја цениме неговата вредност во општеството и да работиме на решавање на политичките конфликти на попродуктивен начин. Со примената на социолошкиот пристап, овој текст нуди подлабоко разбирање на сложеноста на македонскиот општествен идентитет и придонесува кон поширока дебата за формирање и одржување на идентитетот во различни општества.

Клучни зборови: идентитет, Македонија, општествен конструкт, социолошки пристап, колективна меморија

Кристина Димовска

УДК 821.111-312.9:811.163.3'255.4
Review article / Преџлеген научен џруг

ПОУКИТЕ И СОВЕТИТЕ КАКО ОДРАЗ НА СВЕТОГЛЕДОТ НА ЛИКОВИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ПРЕВОД НА *ВРАЌАЊЕТО НА КРАЛОТ*

Клучни зборови: паремиолошки форми, пословица, пословичен исказ, светоглед, *Враќањето на кралот*

Вовед

*Сега доаѓаме на самиот раб, каде што на-
дејќи и очајот се слеваат во едно. Да се
расколебаме ќе значи да џагнеме.*

(Ц. Толкин 2002в: 157).¹

Трудов, по својата тема и по својот мето-
долошки пристап, се надоврзува на трудови-
те „Паремиолошките форми во *Дружината на
џрсџениот* на Џон Толкин“ (*Литературен збор*,
2020 г.) и „Светогледот и мудросните искази во
македонскиот превод на *Госџодарот на џрсџе-
ниот*“ (*Конџекст* бр. 26, 2022 г.). Овие два тру-
да се однесуваат на првиот и на вториот том од
трилогијата *Госџодарот на џрсџениот* на Џон
Толкин, а овој труд е посветен на последниот,

трет том – *Враќањето на кралот* (понатаму
ВК), преведен на македонски јазик (како и дру-
гите два тома) од Офелија Ковиловска и Ромео
Ширилов (2002 г.).

Во насловот е сугерирана доминација на ис-
казите во функција на поуки и на совети, но тоа
не значи дека во третиот том на *Госџодарот на
џрсџениот* (понатаму *ГП*) не постојат и други
искази, како што се искази во функција на клет-
ви, благослови, заклетви или пословични искази.
Бидејќи трудов го наследува пристапот од
претходниот труд објавен во списанието *Кон-
џекст* бр. 26, тука нема посебно да се образложи
методолошката рамка. Како и во претходни-
те трудови така и во овој, различните искази по-
некогаш истовремено припаѓаат на повеќе ка-
тегории и бројот и застапеноста на некои искази

¹ Со 2002в се означува третиот том од *Госџодарот на џрсџениот* – *Враќањето на кралот*.

зи доминира над бројот и застапеноста на други искази. Она што е заедничко за сите искази е тоа што тие претставуваат одраз на светогледот на ликовите којшто е типичен за светот претставен во *Госйодарој на йрсјенијте*.

Видови на искази во *Враќањето на кралот* и нивна интерпретација

Погореспоменатиот исказ на почетокот на трудов ја сумира целата атмосфера во последниот том на трилогијата и сведочи за храброста што е потребна за да се истрае во мачната и долгогодишна војна.

Во кралството на Денетор, Гандалф ќе биде доведен во ситуација да ја докаже добронамерноста на Пипин. Исказот кој тој го искажува пред Луѓето стражари кои се сомневаат во нивните искрените намери, ја сумира суштината на пословицата „Не ја суди книгата според кориците“: „А што се однесува до храброста (се мисли на Пипин – К. Д.), тоа не можете да го процените по ставата“ (Ц. Толкин 2002в: 17).² На читателот му е позната од претходните томови на трилогијата сомничавоста со која останатите (Луѓето, Елфите, Волшебниците) пристапуваат кон Половаците како народ кој не е често опеан во древните приказни; во извесна смисла,

на Половаците им се пристапува како на туѓинци, а непознатото вообичаено ги активира механизмите на стравот и води до недоверба, непромислено расудување и жигосување на другиот во функција на сопствена заштита. Од друга страна, во светот на *ГП* постојат ликови кои имаат извесна репутација, па така Гандалф се појавува во Гондор „според својот обичај“; формулата што следи по исказот: „[Но ти доаѓаш со тажни и страшни вести,] според својот обичај, како *шијо велат*“ (Ц. Толкин 2022в: 17; курзиви К. Д.) претставува навраќање и повторување на формулаичната конструкција која се споменува при искажувањето на некои паремиолошки форми, како што се поговорките, пословиците и пословичните искази.

Во светот на *ГП*, „мудрувањето“ (институцијата на педагошкото советодавство, но и споделувањето на мудроста како резултат на стекнато животно искуство) не претставува привилегија само за припадниците на „повисоките“ родови (на пример, на Елфите или на Волшебниците), туку многу често атипични ликови во вакви ситуации (како што е ликот на Сем), користат мудросни искази или изреки кои не би се очекувале од нив и кои не се типични за нивниот светоглед. Исто така, некои ликови, како што е Гандалф, остануваат константни во својата

---

² До сличен заклучок доаѓа и Денетор при првата средба со Пипин: „... и уште еднаш се покажува дека надворешноста на Човекот или на Половакот може да лаже“ (Ц. Толкин 2002в: 24). Халбард искажува исказ кој ја задржува суштината на истиов исказ, според кој не треба да се суди според изгледот: „Народот од Шаер е ситен, но со голема вредност“ (Ц. Толкин 2002в: 50). Пипин доаѓа до слична констатација во разговорот со Берегонд, што сведочи за константа во размислите на авторот кои очигледно се преточуваат и преку неговите ликови. Исказов, исто така, е добар пример за разликата меѓу пословицата и пословичниот исказ: вториот вообичаено е лишен од метафоричноста, опскурноста и сликовитоста кои се посвојствени за пословицата и кои понекогаш го отежнуваат нејзиното разбирање, особено ако не се знае контекстот.

улога од почетокот, па до крајот на трилогијата. Тој, на пример, врши функција на мудар проповедник и неговата можеби најзначајна улога е да ги упати помалку упатените; неговите советодавни искази не би требало да се сфатат како обични коментари, и тоа поради две причини: 1) неговата старост сведочи за големо животно искуство; 2) неговите искази најчесто се подготовка за неизбежното, па затоа имаат профетски карактер. Тој не го советува напразно Пипин кога го искажува советодавниот/императивниот исказ: „[Прави како што ти велам!] Не е мудро, кога на некој моќен владетел му ја донесуваш веста за смртта на неговиот наследник,³ да се разбрбориш за доаѓањето на оној (Саурон, Кралот-вештер, К. Д.) што, ако дојде, ќе полага право на кралството... Ако досега си одел со затнати уши и заспан ум, сега разбуди се!“ (Ц. Толкин 2002в: 22). Ако читателот не знае за животно искуство на Гандалф кое е значително поголемо од она на Половаците, тогаш врз основа на овој исказ тој би го окарактеризирал Гандалф како дрзок, затоа што неговиот исказ го претставува како крут и отсечен. Но, исказот е во функција на неговата улога на педагог и заштитник, така што тонот со кој е искажан соодветствува на неговиот нарав постоја-

но да внимава и, на некој начин, да ја заштитува Дружината (на прстенот).⁴

Во романот постојат проблесоци на универзална мудрост којашто се чини дека е резултат на длабока опсервација на различни луѓе во слични ситуации; пример за ова е дијалогот или препирката меѓу Денетор и Гандалф, полна со пословична тежина: „Лудост би била гордоста што ги отфрла помошта и советот во тежок час...⁵ А владетелот на Гондор нема да биде оружје за целите на други, па макар и да се најдостојни. А за него нема повозвишена цел на светов од доброто на Гондор...“ (Ц. Толкин 2002в: 27). Овој исказ би можел да се класифицира како пословичен исказ. Еден критериум за дистинкцијата меѓу пословицата и пословичниот исказ претставува имперсоналноста на првата форма наспроти персоналноста на втората; пословичниот исказ речиси секогаш содржи деиктики коишто упатуваат на конкретен момент што е *hic et nunc*, тука и сега, и исказот секогаш го изговара конкретен лик, односно секогаш има некое „јас“ кое кажува нешто што има мудросна вредност. За разлика од пословичниот исказ, пословицата може да биде изговорена од секого, во секаков (па дури и неповолен, „погрешен“, несоодветен) контекст или момент

³ Се мисли на смртта на Боромир и поразителниот ефект што таа го има врз Денетор. Пипин ќе потфрли да се придржи до советот на Гандалф и ќе дозволи емоциите да надвладаат со него: „Најсилниот Човек може да биде убиен со една стрела... [а Боромир беше прободен со многу]“ (Ц. Толкин 2002в: 24). Искреноста на неговиот исказ ја прави неговата грешка помала и поприфатлива.

⁴ Па сепак, Гандалф се „искупува“ кога му признава на Пипин дека: „благородниот чин не треба да биде попречуван од ладен совет“, што значи дека иако е изненаден од лојалноста што Пипин му ја укажал на Денетор, тој, Гандалф, има разбирање и не се доведува во позиција да го осуди ваквиот чин како небрежен.

⁵ До сличен заклучок доаѓа и Еомер кога вели дека „неочекуваната помош е двојно благословена“, токму поради тоа што е неочекувана, но добредојдена во зол час (Ц. Толкин 2002в: 122).

во комуникацијата, што покажува дека таа не е авторска творба, за разлика од пословичниот исказ. Вториот ја симулира вистинитоста на пословицата и најчесто претставува општоприфатена констатација за некаква животна ситуација, случување или човечка карактеристика, како што е, на пример, некаква слабост, мана или квалитет.

Неизвесноста на битката за Прстенот, како и тегобните случувања што ги носи војната како крвопролевачки чин, ги прават ликовите несигурни за нивната иднина.⁶ Гандалф е свесен дека не може и дека не треба однапред да прогнозира, затоа што не постои гаранција за успех во време кое е непредвидливо. Во канци-

те на опасноста, човекот станува воин на готовс и тој не може а да не размислува како човек кој е присилен да функционира во услови на војна; за него и храната и пијалакот се „почести“, како што забележува Берегонд (Ц. Толкин 2002в: 30). Но, она што го одржува во живот, поентата не само на неговото живеење и постоење туку и на неговото војување, е лојалноста кон земјата за која се бори, но ова е лојалност која е трезвена и рационална, придружена од свеста и сознанието дека сите нешта имаат свој крај. „Надежта и сеќавањето ќе продолжат да живеат во некоја скришна долина каде што тревата е зелена“ (Ц. Толкин 2002в: 35).⁷ Во неспокојни времиња, сојузот меѓу оние кои се борат за истата

---

⁶ Никој од ликовите не е поштеден од стравотност на војната и од можноста тој или таа да умре на бојното поле: „смртта во битка може да нè снајде сите нас, сеедно дали го сакаме тоа или не“ (Ц. Толкин 2002в: 241). Но, и без војната „светот е полн со повреди и несреќи“ и „за да почне војна, доволен е само еден непријател, не се потребни два“ (Ц. Толкин 2002в: 239). До ова сознание се доаѓа преку низата на искази кои ги искажуваат дури и ликовите кои се претставени како бестрашни. Соочен со непредвидливоста, Арагорн ќе заклучи дека „Судбината може да ни донесе горчлив крај пред Портата на Мордор“ (Ц. Толкин 2002в: 160), што значи дека ниту оние кои се повластени (бидејќи се „избраните“) нема да бидат поштедени доколку им „чукне часот“. И Фродо, исто така, доаѓа до слично сознание пред челуста на Планината на Судбината, кога заклучува дека надежта може да се изгуби и дека крајот на нештата (поточно, на неговото патешествие), е неизбежен. А сепак, дури и кога крајот навистина доаѓа, се чини дека тој претставува само нов почеток, без оглед на тоа што оној што го искусил завршил со метафорични рани од сите нешта со кои морал да се соочи.

Од друга страна, пак, статусот на ликовите се покажува како особено битен во „дипломатските“ разговори, а истовремено се користи и како повод за клеветата или навреда. Поручникот на Кулата, „Устата на Саурон“, смета дека елфските орнаменти не прават еден Човек да биде крал, па затоа тој ќе одбие да се повлече пред Арагорн и неговите придружници. Гандалф, на ова, ќе ја искритикува самоназначената титула на пратеникот на Саурон, сметајќи дека дрскоста не треба да биде одлика на еден посредник (Ц. Толкин 2002в: 166).

⁷ Пословиците честопати успешно пренесуваат порака под метафоричен плашт; меѓутоа, ако еден исказ е нејасен или неразбирлив, тоа не значи дека тој автоматски крие некаква мудрост. Понекогаш исказите се токму она што се и нема потреба да се анализираат како нешто повеќе од она што се. Сливовитиот јазик (каков што е оној во гатанките) не значи дека исказот е паремиолошки. Иако криптичноста е својство на голем дел на пословици, тоа не значи дека секој криптичен исказ по дефиниција е поговорка или пословица. Пораката што Елохир и Халбард му ја пренесуваат на Арагорн: „Дните се кратки. Ако се брзаш, спомни си за Врвиците на Мртвите“ (Ц. Толкин 2002в: 45) не е некаква кодирана порака туку е отслик на улогата што тие ја вршат, но исто така го открива светлото во кое се претставени

цел е доволен поттик за да се надминат тешкотиите, па така, наклонетоста кон кралот претставува или треба да се сфати како дополнителна причина за да се истрае без оглед на безнадежноста на ситуацијата. Во таква позиција ќе се најдат Мерјадок и кралот Теоден при заемното искажување на почест и лојалност, иако погрешно се очекува зборовите на Теоден да имаат поголема „тежина“ само поради тоа што тој е крал, а другиот – едноставно сопатник на Фродо. Теоден ќе го благослови со зборовите: „А сега стани, Мерјадок, благороднику од Рохан... Земи го својот меч и носи го за добра среќа!“ (Џ. Толкин 2002в: 48).

Како што лојалноста кон кралот би требала да биде наградена (како што вообичаено е во *III*), така одбивањето на послушност, несоработката и нелојалноста би требале да бидат казнети. Во недостаток од сила и способност за „вистинска“, „материјална“ казна, се прибегнува кон моќта на зборот, според која би требало да се обележи и да се санкционира нечие дејство како несоодветно за толерирање или како соодветно за казна. Не без причина Изил-

дур ќе ги проколне Планинците („клетволомците“)⁸ кои се оддале на служба на Саурон: „Никогаш да не починете сè додека не си ја исполните заклетвата. [Зашто оваа војна ќе трае безброј години и вие ќе бидете повикани уште еднаш пред крајот]“ (Џ. Толкин 2002в: 52). Неговиот исказ претставува сплотување на темниот аспект на клетвата и пророчкиот квалитет на видението/визијата/пророштвото.

Дискутабилно е дали употребата на назив за една паремиолошка форма (на пример, на благослов или на заклетва) откако оваа ќе биде изговорена, ја прави да биде она за што е именувана.⁹ Ако се појде од претпоставката дека благословот ја екстериоризира, ја „онадворешнува“ (искрената или неискрена) намера на говорителот да му посака добронамерни желби на оној кому му се обраќа, тогаш како благослов можат да бидат именувани сите оние искази со кои некому му се посакува благонаклонета среќа. И покрај тоа што исказите генерално треба да следат одредени правила за да бидат сметани за паремиолошки, тие сепак ќе се сметаат за такви дури и ако незначително застрану-

Елронд и Галадриела. Ако се извлече вон контекстот, оваа реченица не би имала никаква пословична вредност.

⁸ Овие би требало попрецизно да се именуваат како „заклетволомци“. Заклетвата и клетвата се две различни форми и клетвата, понекогаш, е резултат на неисполнета заклетва.

⁹ Иако има структура што соодветствува на структурата на поговорката, исказот на Сем: „[работите изгледаат] безнадежни како пролетен мраз“ не е поговорка, ниту е исказ во функција на поговорка, туку е просто дескриптивен орнамент на авторовиот стилски сензибилитет. Неумешноста (нејасната формулација) на исказот на Фродо: „[Се обидов да го спасам Шаер, и тој е спасен, но не за мене]. Често мора да биде така, Сем, кога работите се загрозени: некој треба да ги отстапи, да ги загуби, за да можат други да ги задржат“ (Џ. Толкин 2002в: 313), го поставува прашањето дали може да се смета за пословичен само затоа што е нејасен. Се подразбира дека Фродо алудира на жртвата што ја прави во името на целата Средна земја, но за да биде пословичен, исказот мора да испочитува структурни и лингвистички параметри, што значи дека ништо не смее да биде оставено „на случајот“ и само поради тоа што толкувачот не го разбира исказот, тоа не го прави исказот да биде пословичен или мудар.

ваат од строгото придржување до нормата (до структурните, лингвистичките и семантичките правила). Ова се должи на начинот на кој се размислува и на начинот на кој се перципираат нештата, што некогаш води до тоа одредени искази да претрпат структурни промени со цел подобро да се вклопат во современата животна динамика, дури и по цена да бидат лингвистички упростени, скратени или модифицирани на некаков друг начин.

За добар воин ќе се смета оној кој е промислен, претпазлив и чии способности за добра процена на ситуацијата ќе му овозможат да ја заобиколи неволјата и да не стане нејзин плен. Одлика на искусниот воин е тактичноста и стратешкото планирање, па така, „избрзаниот удар ретко ја погодува целта“, ќе истакне Арагорн (Џ. Толкин 2002в: 51); ова значи дека не само преживувањето, туку и успехот во битка се должат на вештината на воинот да ги избегне очигледните неволји, само ако е способен добро да планира. И покрај тоа што одредени сценарија се неодложни, тоа не значи дека тие треба да предизвикаат зазор кај оној кој нужно мора да ги искуси или да мине низ нив. Дури и кога патот е забранет, наследникот на големите кралеви „може да тргне по него ако има смелост“ (Џ. Толкин 2002в: 51).

На одредени места во третиот том се прибегнува кон надолго и нашироко опишување на припадници на родови и на настани, што им го одзема шармот на попатно употребените паремиолошки форми. Паремиолошките форми по

природа се економичен дискурс и кондензираат многу (важни) информации на естетски и стилски стегнат начин. Кога читателот се губи меѓу описите, станува потешко да се воочат исказите кои можеби имаат паремиолошки квалитет, па затоа и ова рефлектира со „скок“ во содржината, бидејќи главниот акцент во трудов се паремиолошките форми и како тие го претставуваат светогледот на ликовите.

Берегонд му вели на Пипин дека „странскиот акцент не го расипува благородниот говор“; неговиот исказ сведочи дека недоволното познавање на одреден јазик не треба да претставува бариера во препознавањето на искрените и чесни намери на говорителот. Воинот треба да биде наоружен со меч, но и со знаење кое се стекнува од старите свитоци, и Берегонд ја опорува идејата дека едното го исклучува другото. Бестрашноста и брзината во размислувањето се квалитети кои се исто толку добредојдени на бојното поле како и вештината на мечување.

Воинот не е единствениот кој треба да биде и да остане прониклив за време на неволја. Деликатна и проблематична е позицијата (свеста) на параноичниот крал кој гледа заседа онаму каде што ја нема, и кој се надева на најлошото, и покрај очигледните знаци на подобрување на ситуацијата. Денетор е добар пример за лик кој поради кобната комбинација на тага по загубениот првороден (омилен) син и нездравото себелубие и опседнатоста со Прстенот, се доведува во состојба не само неправедно да го критикува својот помал син¹⁰, туку и да

---

¹⁰ Штетата ја поправа благоразумниот Гандалф кој, за разлика од Денетор, е способен соодветно да ги валоризира квалитетите на Фарамир и да му предочи дека е важен: „Не отфрлај го својот живот непромислено или во горчи-

започне да се сомнева во сите што го опкружуваат, па дури и во Гандалф: „Можат да се најдат решенија што не претставуваат ни сплетки на Волшебниците ни избрзаност на глупаците. [Јас имам повеќе знаење и мудрост отколку што мислиш ти¹¹]“ (Ц. Толкин 2002в: 85). Неговиот лик, општо кажано, сведочи дека нештата не се секогаш само црни или само бели, туку дека светот е составен од нијанси и дека правилата не важат секогаш или дека не се подразбираат баш секогаш; величината што ја проектира фигурата на кралот може да биде доведена во прашање во оние ситуации во кои тој се соочува со својата немоќ и во кои се претвора во сенка на она што некогаш бил. Денетор не е предавник во вистинска смисла на зборот, иако последниот чин пред да си го одземе животот треба да се подведе на низа испитувања и анализи; заклучокот до кој би дошле при таквите анализи е дека и кралот е сепак само човек и дека и

тој има слабости на кои понекогаш, во сплет на неизбежни околности, мора да поткликне.¹² Понекогаш нештата мораат да се прифатат онакви какви што се, затоа што „така мора да биде“, како што заклучува Гандалф (Ц. Толкин 2002в: 87). Дали постои видлива граница која ги одвојува храброста од лудоста? Дали Денетор треба да се окарактеризира како крал кој го загубил разумот или како пророк кој може да ја види иднината? Што е она што му дозволува на човекот да ги одржи живи своите верба и надеж кога ситуацијата е навистина лоша? За Денетор не постои позитивен исход од војната: „Подобро е да изгориме порано отколку подоцна, зашто мора да гориме“ (Ц. Толкин 2002в: 97). Тој е антитеза на Гандалф и на Арагорн кои претставуваат олицетворенија на тврдоглавата, но исплатлива мака и надеж. Неговото однесување и неговото генерално песимистичко држење и настројство се должат на неговата неспособност

на... [Ќе бидеш потребен овде, и за други работи а не само за војната. Татко ти те сака, Фарамир, и ќе се сети за тоа пред крајот]“ (курзив К. Д.; Ц. Толкин 2002в: 88–89). Низ гласот на Гандалф зборува омнисцентниот, сезнаечки наратор. Но, одново возобновената грижа за Фарамир нема да го избави Денетор од неговиот пад во бездните на очајот и циничноста, затоа што при своето „освестување“ тој ќе ја загуби сета надеж во идните поколенија: „Прост народ ќе владее со последните остатоци од Кралевите на Луѓето, криејќи се во ридиштата додека не бидат изловени сите“ (Ц. Толкин 2002в: 96). Имајќи предвид дека ваквото сценарио нема да се одигра (барем не во *ВК*), тогаш исказот на Денетор не е ништо повеќе од субјективно, песимистичко предвидување на иднината.

Тој прави автопроекција кога му вели на Фарамир: „Отсекогаш си сакал да изгледаш господствено и благородно како некој древен крал, љубезен и благ. Тоа би можело да му прилега на некој со благородна крв, кога владее во мир. Но во овие очајни часови благоста би можела да се плати со смрт“ (Ц. Толкин 2002в: 84).

¹¹ Обраќањево е кон Гандалф.

¹² Ако се има предвид дека *ГП* на заедничко тло доведува припадници од различни родови, тогаш не изненадува што одредени родови се критикувани или издигнати над другите. Ова најчесто е изведено преку директните искази на некои ликови. На пример, Гимли ја критикува неспособноста на Луѓето да останат верни на зборот и на она што го кажал: „настапува мраз во пролет или суша во лето, и тие го забораваат тоа што го ветувале“. Исказот е пресретнат од контрааргументот на Леголас кој, иако Елф, смета дека Луѓето не го загубиле целосно својот потенцијал: „Делата на Луѓето ќе нè надживеат нас“ (Ц. Толкин 2002в: 149).

да го прифати сознанието дека Боромир е мртов. Отворено е прашањето дали неговиот краен избор е морално исправен или не. Секој читател ќе суди за неговото (не)дело врз основа на сопствените, лични убедувања, што значи дека секое дејство, без разлика дали е фикционално или стварно, е секогаш подложно на спротивставени толкувања, што веројатно упатува на тоа дека нема една и единствена вистина или дека не постои само едно и единствено објаснување за еден сторен (зло)чин.¹³ Нешто подоцна во текстот, исказот на Гандалф ќе ги помири разликите меѓу него и Денетор, затоа што се чини дека тој ќе дојде до истото сознание како и Денетор, искажувајќи го со понадежни зборо-

ви: „Победа не може да се постигне без оружје, било да седите овде, или да поднесувате една по друга опсада, или да отидете надвор и да бидете победени преку Реката. Можете да избирате меѓу две зла и разумноста би ве советува-ла да ги зацврстите упориштата што ги имате и да го чекате нападот таму, зашто така барем малку ќе го продолжите времето пред крајот“ (Џ. Толкин 2002в: 155). И овој исказ е пословичен и претставува добар и практичен пример за согледба на разликата меѓу пословицата, во која често, но не и секогаш, се јавува херметичен и апстрактен дискурс, и пословичниот исказ, во кој најчесто е содржана очигледна вистина која не треба подлабоко да се анализира.¹⁴

---

¹³ Чинот на спалувањето може да се толкува како акт на кусогледост, но дали ова навистина треба да го смести Денетор на списокот на полудени кралеви? Очигледно е дека другите ликови го толкуваат неговиот последен чин како дело на противникот: „Непријателот има сила да нè удри и во срцето на нашата крепост; зашто тоа е дело на неговата волја“ (заклучок на Гандалф; Џ. Толкин 2002в: 125-126). Гандалф не го осудува чинот на Денетор и ги поттикнува останатите да размислат за вистината содржана во неговата последна порака: „Можеш да триумфираш на Пеленорските полиња за ден, но против Силата што се дига сега нема победа“ (Џ. Толкин 2002в: 154). И покрај неговиот песимистички став, оваа негова констатација не е гесло на песимизмот, туку е израз на потребата да се донесе итна одлука, базирана врз расположливите средства, во една ситуација на безизлезност. Животот е предлог за да се претвори во сведоштво на повторливи, мрачни сценарија и неговиот исказ едноставно укажува дека понекогаш откажувањето е опција и решение, и дека понекогаш навистина нема излез од некоја ситуација. Веројатно затоа неговиот лик е трагичен, но со романтичарска нишка, и тој му е поблизок на читателот од некои други ликови, како што се Арагорн или Боромир, кои се претставени со удвоени, иреални атрибути. За разлика од кусогледоста на Денетор, Гандалф дејствува согласно разумот и е свесен дека човекот живее во конкретно, дадено, сегашно време и не е способен секогаш да создаде идеална иднина за идните поколенија. Нему му е оставено да располага и најмудро што знае да се служи и да ги искористи сите оние средства што би можеле да му го направат животот вреден за живеење, но без притоа неговите дејства да ги изложат на ризик генерациите кои доаѓаат. Човекот кој живее во сегашниот момент може да се надева на најдоброто, но не може да го предвиди животот што ќе го живеат оние по него.

¹⁴ Уште една друга битна разлика е идејата за „авторството“ на исказот. Максимите, кои исто така претставуваат паремолошки форми како пословицата и пословичниот исказ, вообичаено се врзуваат за името на конкретен, „жив“ (во смисла стварен, а не замислен) препознатлив и влијателен автор (Паскал, Ларошфуко, Монтењ). Корените и авторството на пословицата генерално се непознати, додека, пак, пословичниот исказ многу често е дел од белетристички текст. Многу поретко пословичниот исказ се дава во имперсонална форма; исклучок од ова правило се среќава во

Генерално во *ГП* и посебно во *ВК* се про-блематизира и прашањето во колкава мера воинот војува за да стекне слава. Познато е дека јунакот на епот војува за да стане и за да прерасне во херој за кого надалеку ќе се зборува,¹⁵ така што тој најчесто војува (и) од егоистични причини. Случајот не е секогаш таков со јунакот на епско-фантастичниот роман, и особено не со *ГП* и *ВК*, затоа што секој втор лик е потомок на славна или древна кралска, елфска или каква-годе лоза; ова го прави херојството да биде норма во текстот, а не аномалија. Палетата на херои во *ГП* е разнобојна и меѓу нив има и такви кои сметаат дека „храброста без слава“ е можна и дека делата извршени без преголеми фанфари не треба да се сметаат за помалку важни и достојни (Ц. Толкин 2002в: 55). Но, ако се земе предвид потребата да се дејствува брзо и итно, тогаш Еомер со право се навраќа на *изреката* дека „Нуждата не дозволува одлагање, но подобро е доцна отколку никогаш“ (Ц. Толкин 2002в: 109). Фактот што авторот го зако-сил зборот *изрека* упатува на свесност од негова страна дека користи формулација чија висти-

на се потврдила во минатото и која, врз оваа основа, има традиција на повторување токму поради тоа што е вистинита.¹⁶

Пред да ја напушти Еовина и да замине на неизбежниот поход кон Планината на Мртвите, Арагорн ќе ѝ наздрави: „[Збогум, леди од Рохан!] Пијам за среќата на твојот род, за твоја среќа и за среќа на целиот твој народ“ (Ц. Толкин 2002в: 55). Неговиот исказ е стегната форма на поздрав за збогум, и исто така функционира како исказ со функција на благослов. За разлика од пословиците кои оставаат простор за поопсежни толкувања и објаснувања, исказите кои вршат функција на клетви или на благослови се толку транспарентни и недвосмислени што нема потреба подлабоко или поаналитички да се толкуваат. Во *ВК* постојат и искази во функција на клетви: „Оди си кај твоите гнасни Крескачи и камо да ти го замрзнат месото од коските!“ (расправа меѓу два Орци; Ц. Толкин 2002в: 203), но сепак доминираат искази во функција на благослови: „Нека те придружува добра среќа за добрите вести и доброто водење“ (Теоден кон Ган-бури-Ган; Ц. Тол-

книга V, глава 10: „Сега беше подготвено сè за последното фрлање на коцката“ и во книга VI, глава 6: „Змијата без заби може да се влече каде сака“.

Апстрактноста на пословиците може да биде причина за фрустрација поради неможноста тие да се разберат. Па така, Еовина ќе го прекори Фарамир за неговиот, за неа, нејасен говор: „Не сакам да си играм гатанки. Зборувај појасно!“ (Ц. Толкин 2002в: 245).

¹⁵ Термините „јунак“ и „херој“ не се само синоними. Да се види повеќе во: К. Димовска. „За дистинкцијата меѓу термините ‘јунак’ и ‘херој’ и нејзината важност во толкувањето на епски песни“. 2021, во *Македонски фолклор*, год. LII, бр. 80. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, стр.153-166.

¹⁶ „А можеби оваа стара изрека ќе се покаже повистинита од кога и да било откако настанал човечкиот говор“, ќе заклучи Еомер. Квалификативот на „вистинитоста“ го одделува пословичниот исказ од потенцијалните „лажни“, односно невистинити, неприменливи (во пракса) искази кои не се втемелени на конкретно, животно искуство и кои не можат да се сметаат за вистина или за мудрост.

кин 2002в: 108); „Не жали! Простено ти е! Големото срце не може да се спречи. Сега биди благословен и живеј, и кога ќе седиш спокојно со своето луле, мисли на мене!“ (Теоден кон Мерјадок; Ц. Толкин 2002в: 117); „Збогум...! Твојата судбина нека биде поинаква од мојата и твоето богатство нека остане со тебе докрај!“ (Келеборн кон Арагорн; Ц. Толкин 2002в: 264).

Теоден ќе му рече на Хиргон: „Утрото е помудро од вечерта, а нокта менува многу мисли“ (Ц. Толкин 2002в: 71). Ваквите искази беа типични и во вториот том на трилогијата, и нивната функција е да ги поврзат оние „поголеми“, „пограндиозни“ идеи кои се однесуваат на сериозни теми, какви што се смртта или војната.

„Но дури и да е загубено сонцето, времето сè уште не застанува“, ќе му порача неименуваниот човек на Веселко (Ц. Толкин 2002в: 72), а во ваквите искази се согледува поука или наравоучение кое е применливо и надвор од романот.

Исказот што му го упатува јавачот на Веселко: „Каде што има доволно волја, пат се наоѓа“ (Ц. Толкин 2002в: 76), потсетува на англискиот исказ: “Where there is will, there is way”, или на македонскиот исказ: „Кога има волја, има и начин“ или „Каде што има волја, има и начин“. Но, од друга страна, Оркот-надзорник ќе им порача на потчинетите: „Ако има камшик има и волја, мрзловци“ (Ц. Толкин 2002в: 209), што потсетува на српскиот исказ: „Ако *nećeš milom hoćeš silom*“. Ваквите и слични искази дури и не мораат да бидат поткрепени со извор, бидејќи тие се толку многу навлезени во секојдневниот говор што читателот многу лесно и брзо ги пре-

познава или, барем, интуитивно го сфаќа нивното значење.

„А оние што немаат мечови сепак може да загинат од меч... И не е секогаш добро човек да е здрав телесно. Ниту е секогаш лошо да загине во битка, дури и во ужасни страдања. [Да ми беше дозволено во овој мрачен час, јас би го избрала второто]“, ќе му порача Еовина на надзорникот (Ц. Толкин 2002в: 240). И покрај тоа што нејзиниот исказ е нејасен, особено втората и третата реченица, сепак преку нив таа веројатно сака да каже дека и совршеното нешто има дамки и дека не постојат идеални нешта. Исказот сведочи за нејзината одлучност, решителност, но и безумна храброст попрво да умре на бојното поле во ужасни страдања отколку кротко да ја исполнува улогата на прибрана жена. Овој исказ веројатно не треба да се сфати буквално, туку повеќе како обид на Толкин во својата трилогија да инкорпорира силни женски ликови, како што се Арвена, Галадриела или Еовина, кои служат како противтежа на херојските типови на ликови, како што се Изилдур или Арагорн.

Последните искази кои можат да се издвојат, односно: „... Питачот треба да биде благодарен ако некој арамија му врати макар трошка од неговата сопственост“ (Саруман кон Веселко за ќесето тутун; Ц. Толкин 2002в: 266); „[За жал], има некои рани што не можат сосем да се излекуваат“ (Гандалф кон Фродо; Ц. Толкин 2002в: 271); „Совладувајте си ги гневот и рацете најмногу што можете“ (Фродо кон Хобитите; Ц. Толкин 2002в: 289); „Лошото дело повлекува друго лошо дело“ (Саруман кон Фро-

до и Хобитите; Џ. Толкин 2002в: 302) и „Бесплезно е да одговараме на одмаздата со одмазда: тоа нема да поправи ништо“ (Џ. Толкин 2002в: 302), се во функција на констатации и совети, и тие го илустрираат општиот штимунг кој владее во *ВК*. Хобитите беа и останаа скромни во своите убедувања (што е одразено во Фродовиот совет), а она што не треба да изненади е што на атипични ликови им се припишуваат мудросни изреки. Ова важи за ликот на Сем, но и за ликот на Саруман.

Заклучок

Мудросните искази не само во *ВК*, туку и во целата трилогија *ГП* на Џон Толкин на македонски јазик преведена од Офелија Ковиловска и Ромео Ширилов во 2002 г., не се ексклузивно резервирани само за ликови кои ужива-

ат висока позиција на интегритет, моќ и знаење, какви што се Волшебниците или Елфите, туку тие честопати се дел од говорната пракса на ликови кои се произнесуваат со атипични изблици на животоприменлива мудрост, каков што е случајот со ликот на Сем. Ликовите во трилогијата на Џ. Толкин постојат и опстојуваат помеѓу контрасти, и ако им се одземаат имињата и ако од нивните искази се одземаат деиктиките, тогаш дел од нив – од исказите – можат на широко да се применат и преку нив може да се препознае една историја на човечката душа која триумфира во моменти на врвна тага и која се воздигнува во моменти на страшна и кобна несреќа. Духовното искачување и паѓањето се оние нешта кои ги прават овие искази да бидат блиски до читателот, а нивниот шарм лежи во нивната разбирливост и недвосмисленост.

Литература

- Димовска, Кристина. 2020. „Паремиолошки форми во македонскиот превод на *Дружината на ѝрсиенот* на Џон Толкин“ *Литературен збор*, год. LXVII, бр. 4–6, Скопје, стр. 109-125.
- Димовска, Кристина. 2022. „Светогледот и мудросните искази во македонскиот превод на вториот том од *Господарот на ѝрсиениите*“, *Контекст*, списание за компаративна книжевност и културолошко истражување, бр. 26. Скопје: Институт за македонска литература, стр. 81-96.
- Толкин, Џон Роналд Роуел. 2002в. *Господарот на ѝрсиениите*, Д 3, *Враќањето на кралот*. Скопје: АЕА, Мисла.

Kristina Dimovska

**Paremiological Forms as Literary Devices that Depict the
Characters' Worldview in *The Return of the King***

by J. R. R. Tolkien

(Summary)

This paper was a continuation of the methodological approach and an extension to the interpretational interest and strategy from its predecessor published in the journal *Context* no. 26/2022 that focused on vol. 2 of *The Lord of the Rings* trilogy by J. R. R. Tolkien.

The main accent in this paper was put on various paremiological forms, namely on forms that have the function of advices and wisdom utterances in vol. 3 of the trilogy (*The Return of the King*). By exploring and by interpreting these types of paremiological forms, we tried to grasp the worldview of the different characters, in the attempt to show that certain utterances are typical, but not exclusive, for and to certain characters. For an example, even in the *Two Towers* we encountered wisdom utterances by Sam, Frodo's friend, a character who is not exactly an epitome, nor a representation of exceptional intelligence, unmatched providence or intellectual cunningness. But, the notion that he atypically uses utterances that are not characteristic for him, makes these utterances even greater in meaning and proves that the reader and the interpreter cannot always guess what type of an utterance this or similar character might use, keeping the element of surprise alive and active. The point was to show that every character has a unique worldview which is described through the types of utterances he or she makes but that wisdom also can be uttered by atypical characters who are not necessarily presented as being particularly wise, like Sam for instance.

Key words: paremiological forms, advices and wisdom utterances, J. R. R. Tolkien, *The Lord of the Rings: The Return of the King*

Ana Martinoska

УДК 821.163.42-32.09

УДК 821.113.3-31.09

Preliminary communication/Прейходно соошшѣние

THE DEATH'S WAITING ROOM IS BRIGHT AND BEAUTIFUL (Ageing and Ageism in *Invisible Women and Other Stories* by Slavenka Drakulic and *Double Glazing* by Halldora Thoroddsen)

Key words: ageing, ageism, literature, Drakulic, Thorodssen, feminist studies

The “geriatric starlet” as the media are referring to the American businesswoman, interior and fashion designer Iris Apfel, just celebrated her one hundred and first birthday. On the occasion, she told the gathering her secret to longevity: “I’m the world’s oldest living teenager” (Peterson 2022). Her eclectic style and originality made her an icon with an incredible impact on the public perception of ageing, becoming one of the most exposed celebrities that are combating the existing ageism in the Western culture. Respectively with the increasing number of TV shows, movies and other instances of popular culture, such as the very popular Netflix serial “Grace and Frankie” for example, aged women are smashing down the stereotypes about their bodies, their sexuality, their hopes, dreams and desires. This show depicts women in their seventies that have full lives – having fun, creating art,

starting business, starting to date again and shockingly – having sex.

Noticeably, the cult of youth that has been promoted as the dominant esthetic of our time, prevailing the advertising, video, music, cosmetics and many other industries for far too long, finally got a worthy, game-changing opponent. These representations of women at advanced age that do not confine to the preconceptions are instruments against the ticking of the biological clock, the masculinist perception of women’s sexual expiration date and all the whys and wherefores ageing women are subject to stigmatization.

The same goes for the field of literature. The feminist fights in the previous decades led us to increased visibility of female authors, greater number of leading female characters in literature, along with equal treatment in publishing, awarding and

reception of women's literature. Nevertheless, now comes a time when we need to focus more on the diversity of female experiences represented in literary works, expanding the struggle on the question of intersectionality and exploring the fascinating multiplicity of ways gender identities intersect with age, sexualities, ethnicities, and other categories. This clearly includes the group of elderly women, who need to be one of the priority tasks for the literature, cultural and gender studies' researchers, as we open up toward a whole new world of an emerging interdisciplinary field of research of narrative gerontology¹ and ageing studies.

We can trace the study of ageing and perception of elders back to Simone de Beauvoir's book *La Vieillesse* (1970), or the English version entitled *The Coming of Age* (1972), which deals with the history of treatment of the older generation by different nations and cultures and what it tells about our society's values and priorities. Regrettably, this book "has been neglected by feminists, humanists, gerontologists, historians, and philosophers alike. Comparisons to Beauvoir's influential *The Second Sex* abound because where that text became a universal anchor of the feminist canon, *The Coming of Age* seemed more peripheral than central" (Katz 2016) and remained unknown to many. "In an interview, Beauvoir was asked if she thought her book 'will do for the elderly what *The Second Sex* did for women.'" She answered, "Yes, that's what I envisioned. I wanted to think about [the subject of] aging in all of its aspects the way I did [the subject of] woman"

(Katz 2016). As apparently it did not happen, some scholars argue that it reflects an overall feminist neglect of ageing. The motives may lay in the way they criticize its preoccupation with the ageing experiences of older men and that she does not draw out parallels between ageism and sexism, nor the myths of "woman" and "old age". Some researchers such as Kathleen Woodward, have noted that "Beauvoir's book has been bypassed even by her followers because of its negative portrayal of old age. (...) Beauvoir, writing the book at sixty-two, did indeed emphasize the powerlessness and hopelessness which occur to older people, partly because of physical frailty but largely due to their social isolation and marginalization." (Katz 2016)

Not going further into this dispute, we acknowledge that despite Beauvoir's book in 1970 and Susan Sontag identifying the 'double jeopardy' of ageing and gender in 1972, it has taken some time for feminist studies to recognize the significance of ageing. It was not until the 1980s that Barbara Macdonald and Baba Copper advocated a feminist approach to the ageing of women. Scholars went on to provide important contributions to this debate about gender and ageing. Texts such as Kathleen Woodward and Joel Schwartz's "Memory and Desire: Aging – Literature – Psychoanalysis" (1986) and Barbara Frey Waxman's "From the Hearth to the Open Road: A Feminist Study of Aging in Contemporary Literature" (1990) have been followed by a large volume of feminist works.

In 2004, Julia Johnson edited a collection of five articles entitled *Writing Old Age*. In the intro-

---

¹ Narrative gerontology is a field that recognises the importance of the biographical or narrative dimensions of human life in order to offer a balanced and more optimistic perspective on ageing.

duction, she pointed to the emergence of researchers such as Andrew Blaikie, Thomas Cole, Chris Gilleard and Paul Higgs, who argued that gerontology needs the humanities. Broadly speaking, these researchers advocated looking at ageing from a multitude of perspective and exemplified this humanities-based intervention by focusing on “how ageing is treated in everyday texts in the form of popular fiction and auto/biography” (Johnson 2004: 2). This collection of literary analyses of ageing in *Writing Old Age* is an example of a broader trend within English studies which has seen contributions from scholars in many disciplines, including sociolinguistics, theatre and film studies. Fourteen years after, the European Journal of English Studies issue entitled ‘Approaches to Old Age’ aims to explore how this dialogue between English studies and ageing studies contributes to enlarge our understanding of ageing and old age.²

Later on, the NWSA Journal also devoted a special issue to ageing studies. It became obvious that “Women’s Studies can bring numerous useful tools to examinations of ageism and old age. The deconstruction of dichotomies in genders and sexualities, feminist approaches to postmodern selfhood, analyses of the connections between power and economy, and the plethora of works on body-based identity categories: each of these ideas could be brought to bear on the performance and construction of aging” (Marchall 2006: viii). A number of these significant researches were most helpful for this paper, without an objective to offer more all-embracing background of the discipline.

Henceforward, the focus of this paper is to examine the literary works of two authors who belong to the same age group, although with different backgrounds – Slavenka Drakulic (1949), the renowned Croatian author living in Sweden and Halldora Thoroddsen (1950-2020), an awarded author from the Nordic country of Iceland. What they have in common is that they both boldly engage in the revelation of ageing as a taboo topic in present day society. The paper locates all the levels at which this topic is addressed in their works, starting from the matters of the body, memory loss and awareness of the transience of time, through the issues of isolation, loneliness and adaptation to the modern times, to the right to independence, happiness and future. Breaking down quite a few well-known stereotypes on how does it feel to grow old and the expected behaviour of elderly women, Drakulic and Thoroddsen question personal dilemmas on relationships with themselves and the others, including falling in love on certain age.

The first author we chose for this specific topic is Slavenka Drakulic, an author who continually writes about her = female side of the stories and generally as a woman and a feminist. Being a member of the first wave of modern Croatian feminists who has affected the public during the 1970’s in former Yugoslavia with her views and social engagements against patriarchal stereotypes, in her works she focuses on women as marginal figures, narrating the interior motivation of her female characters, often writing from her personal experiences and traumas. She has written about her intimate life story of kidney transplantation, the fight

² See more in Oro-Piqueras, Falcus

with the disease, hospitals, many tragic moments of anticipation and fortunately, few bright episodes of hope and help. Subjective understanding is a strong motivation for articulating through art, and Drakulic continually tells these stories of women, body and corporeality, pain and sickness, sacrifice and goodness, love and sexuality, the meaning of life and the meaninglessness of death.

In her collection *Invisible Women and other stories* she argues that women become invisible when they grow old. To grow old means to fade away, to become transparent. Or as one of her characters thinks while looking at the mirror and seeing an odd person in the reflection. "After that meeting, all the mirrors became real nightmare for me. Again and again I look at the person standing in front of me. I wonder how it is possible that a person does not see, does not immediately recognize her face. Is it possible that I see myself so differently? True, my glance in the direction of that person is usually cursory, quick, incidental, superficial, as we look at passers-by. But, for God's sake, I almost collided with myself! I walked straight towards the woman who was approaching me, showing no intention of getting out of my way. I stopped a few steps away and only then did I see myself in that woman. The way others see me. When they even see me." (Дракулик 2018: 10-11) This viewpoint is in line with the same term used by Prof. Jeannette King in her book *Discourses of Ageing in Fiction and Feminism: The Invisible Woman*, where she aligns Western views on ageing with the history of the feminist movement.

In a world obsessed with beauty and the cult of youth, Drakulic is opening the almost forbidden

topic of the fear of ageing, as women are facing the changing of their ageing bodies, not recognizing themselves in the mirror and yet trying to fight the pressure and camouflage the age. One of her heroines colors her hair with champagne, cognac or other haircolors with sugary names and gets up early to put on her makeup, because "She hates anyone seeing her without makeup. She fights to remain a person, and not just a body. You have bought herself a new pair of shoes again, I say and bite my lips immediately. So what? They were cheap, she replies rebelliously. She defies, but not only me, but also old age." (Дракулик 2018: 27). In her stories Drakulic doesn't withdraw anything, she is brutally sincere, emotional, but not pathetic. She debates on her sense of vanishing, being unable to remember things, feeling embarrassment, disgrace and discomfort, witnessing all the physical changes and emotional states women rarely dare to discuss aloud.

A number of these same issues can also be traced in the writings of the Icelandic author Halldóra K. Thoroddsen, who used to write poetry, short stories, microfiction and novels which gained her readers' popularity and few awards from the critics such as The Icelandic Women's Literature Prize in 2016 and the European award of literature of EU in 2017 for her novel *The Double Glazing*. As the title of this novel suggests her point of view is through double glass as some kind of altered view, as some kind of passive insight into things on the other side of the window, but at the same time as a certain, safe distance and even, a kind of isolation from the outside world that she observes.

That feeling of loneliness and isolation is reinforced by the position of the narrator who is a woman of 78 years old and who, despite feeling lonely after her husband's death, refuses to spend her remaining years waiting for death. Although aware of the transience of time, she tries to use every moment of life and her right to a happy future. Even though an outsider in the club of long-term married couples, she discovers the newly acquired freedom to move wherever she wants. The rapist who attacks women on the street is no longer interested in her, referring to the same sense of invisibility that was so awful for Drakulic, but Thorodssen implies it can have its good side. Her character feels free to re-read the books she read many years ago, now from a different perspective or to enjoy morning breakfasts as little rituals of hedonistic luxury. Same as Drakulic's characters she is also fully aware of the changes that have happened to her such as shaking of her hands and weakening of her body, so she fears memory impairment, obsessively focuses on her routine and writes everything down in a notebook.

The body is not the only thing changing. Drakulic's leading ladies deal with relationships, emotions and everyday situations. She pictures sequences of lives of these different nameless women, that way highlighting their universal dimension, so we can all identify with each and every one of them. The stories speak of reckonings: with the illness and death of a parent, with the emotional baggage that must be cleared out along with the material remains, with memories and missed opportunities, and with the waning of desire. Her stories are told through different narrators, switching between

first and third person, male and female points of view and different generations, though always with a touch of feminist sensibility. They weave autobiographical and fictional elements in their depiction of intimate moments, following the memories, digressions and associations that arise from a fragrance, a cloth or an old photograph. Furthermore, Drakulic vivisects the contemporary society and especially the ageism as its dominant philosophy, hand in hand with the psychological implication on women's subjectivity and identity. She is addressing female archetype images and collective awareness of the transience of the body.

Thorodssen's heroine is also attentive that the world is changing, she is aware of the digital era and materialism, the brands and newly rich people, the symbols of taste, wealth and power all around her, the suffering of the human race and the paradoxes of modern living. But that does not diminish her desire for independence, a fulfilling life and a view towards the present and the future. "The meaning of her life is to fertilize every moment. To fill each day with something important, with something that will sing. To turn away from hopelessness and lethargy. How many responsibilities for a small woman." (Тородсен 2019: 50)

Contrary to the traditional portrayal of elderly people as turned to reminiscences of the past and retrospective of their own lives, this woman goes to the cafe for a glass of gin, participates in the demonstrations in the streets of Reykjavik against the government after the collapse of the banking system and - embarks on a love affair. Thus, slowly breaking the taboos about old age and the expected and acceptable behaviour of a woman at her

age, another taboo enters the story – love in mature years. Although at first she doubts in general, but also in relation to the romance that knocks on the window, she still does not reject the possibility of new happiness in life. She longs for love and is ready to submit to it even though it disturbs her everyday life. “Sverir welcomes her with a kiss. She intended to warn him, to tell him that the neurotransmitters were untrustworthy and the nerve endings worn out and indifferent. But there is no need for that, neither she nor he pretends to be in the prime of youth. Everything is so simple, gentle and beautiful.” (Thorodssen 2019: 47). Breaking yet another taboo, Thorodssen clearly writes a delicate love story that does not mind the body shrinkage, a sensitive narrative of the pointless denial of those ever-old feelings of love and desire.

In the whirlwind of her own emotion, Thorodssen's protagonist also looks at the bigger picture. In her articulation of ageing, in addition to the psychological and emotional, she primarily deals with its social context, so she problematizes the social treatment of the third age, the generation gap, the limitations of adults who want to join a partnership and buy an apartment in the building for old people. Obviously, this kind of open social criticism is necessary even for liberal Iceland, not to mention the need for such engagement in literature of far more conservative societies.

Concluding remarks

Both authors and their works prove that literature can speak about the unspeakable. Being emotional and reasonable, making the readers think and

cry at the same time, emancipating and yet feeling almost cathartic, Drakulic and Thorodssen's prose argues that old age is biological, but as much a social construction. There is an added gender connotation in the ageing process, as women are far more vulnerable than men when they age. This vulnerability comes from the way their identity is typically linked to the issue of body, in all ages. The social indoctrination starts at early age and follows women throughout their lives. As Naomi Wolf used to teach us, women in the Western culture are destroyed by the pressure to conform to the idealized concept of female beauty, which she calls the “Iron Maiden”. That concept is not only an unattainable standard, but also cruelly punishes women both physically and mentally if they do not achieve it. This myth is largely politically and socially constructed, designed to maintain the normative values of the patriarchal system, whereby the projection of women's insecurity helps men keep them under control and preserve their hegemony.

And it only intensifies when the body is ageing and weakening, and can no longer defy the standards of the society. At the same time there are some attempts to reinforce the negative and stereotypical images of later life, and to fill old age and ageing with positive content of successful ageing. This concept is believed to better fit the new generations of seniors, as they are healthier and have greater economic resources, and possibilities to live longer and more active later lives. “Descriptions of the ageing body as a frail, leaky and unbounded body and assertions that old age is characterized by non-productivity and increasing passivity and dependency clearly parallel the characteri-

zations of female bodies and femininity. However, the buzzwords of successful ageing, such as autonomy, activity, productivity and control over one's health and body clearly parallel conceptualizations of masculinity." (Sandberg 2013) Obviously, we yet need to look past this binary look of later life. The two instances that we were discussing in this paper are proof that literature can help us do that.

Drakulic's women are caring, vain or defiant, nonetheless they are also insecure, silenced, confused. Or, as she would put it "Maybe there is a custom in society that does not allow older women to be told that they actually turn into glass? First it's cloudy, then it's completely transparent. Their size means nothing, weight and height are negligible. Clothing also.

It's not like you don't exist, it's like you live in another dimension. Everything is the same, but it is not the same. People treat you differently, and you, as an invisible woman, need to adapt to that." (Дракулік 2018: 12-13) This is in line with Elizabeth Grosz' theory that the body is neither a culturally inscribed product of the social nor as simply part of biology/ nature. Instead, the body as an open materiality exists as a borderline between the binary poles of the nature/culture dichotomy. This theory can be used to propose affirmative old age as an alternative conceptualization of old age.

Apart from the corporeality issue, both Drakulic and Thorodssen deal with the psychological, emotional, economic and social context of the ageing process in their articulation of the advanced age. On top of that, they are problematizing the social attitude towards elderly people in the

present day culture, the restrictions they're facing, their status and well-being. We hope that such literary works can increase the visibility of this sensitive topic in public discourse and initiate some changes to rethink the meaning of ageing, respond to the needs of the elderly and improve their social inclusion.

Discourses on old age and ageing were framed in narrow and binary ways for long time, either as a decline narrative or through discourses of positive and successful ageing. In this context, the 16 stories of Drakulic lean more towards the first group presenting mostly the negative images and challenges of later life although presenting all its nuances, and on the other hand, Thorodssen claims life should not be like a fairy tale, but yet tends more toward the optimistic side presenting new generation of seniors. However, they both go far beyond the binaries of decline and success, they use humor and irony to illustrate the complexity of these processes.

Perhaps Drakulic does not leave us with too much hope, but Thorodssen insists that women are smart enough to know that our time in this world is limited and brave enough not to fall into the trap of being guided through life by prejudices and other people's expectations. Hope and love overcome doubts and fears, which disappear in front of Thorodssen's words in which we should all choose to believe in "Death's waiting room is bright and beautiful." (Тородсен 2019: 52) And this quote is beyond doubt the perfect ending of this paper on ageing and ageism as major feminist issues.

References

In Latin Alphabet:

- Bidisha. 2017. „Even when literature is lying, it is lying the truth“, 29 September 2017, *Literature Across Frontiers*, <https://www.lit-across-frontiers.org/even-when-literature-is-lying-it-is-lying-the-truth/>
- Contemporary Narratives of Ageing, Illness, Care*. 2022. Edited by Katsura Sako and Sarah Falcus, Routledge Interdisciplinary Perspectives on Literature, First Published in 2022 by Routledge
- Katz, Stephen, Calasanti, Toni. 2014. “Critical Perspectives on Successful Aging: Does It ‘Appeal More Than It Illuminates?’” in *The Gerontologist, Special Issue: Successful Aging*. Volume 55, Issue 1, February 2015, Pages 26–33. Published by Oxford University Press on behalf of The Gerontological Society of America. , <https://doi.org/10.1093/geront/gnu027>/Accessed at 02.11.2022
- Katz, Stephen. 2016. “Simone de Beauvoir’s *The Coming of Age*: The Humanities and Gerontology’s Diagram of Science”, Category: Forum: Rereading Beauvoir Issue: Issue 3, 2016 in *Age Culture Humanities*, An Interdisciplinary Journal
- Marchall, Leni. 2006. „Aging: A Feminist Issue“, in *NWSA Journal* Vol. 18, No. 1 (Spring, 2006), pp. vii-xiii (7 pages). Published By: The Johns Hopkins University Press. <https://muse.jhu.edu/article/195222>/Accessed at 02.11.2022
- Oró-Piqueras, Maricel & Falcus, Sarah. 2018. „Approaches to old age: perspectives from the twenty-first century“, *European Journal of English Studies*, 22:1, pp.1-12,
- Peterson, Oliver. Video: Iris Apfel Feted for 101s Birthday at Hampston’s Synagogue, *Dan’s Paper*, <https://www.danspapers.com/2022/09/iris-afpel-101-hampton-synagogue/> Accessed at 28.09.2022
- Sandberg, Lynn. 2013. „Affirmative old age – the ageing body and feminist theories on difference“, *International Journal of Ageing and Later Life*, 2013 8(1). pp. 11-40.
- Stefanjesko, Sanja. 2019. „Dvostruko staklo“ – život u čekaonici za smrt, 09 jun 2019, <http://skandinavskikutak.org/index.php/sr-YU/novosti-sr/312-recenzija-dvostruko-staklo-zivot-u-cekaonici-za-smrt> Посетено на 07.10.2019

In Cyrillic alphabet:

- Дракулиќ, Славенка. 2018. *Невидливи жени и друѓи раскази*. Скопје: Антолог.
- Јовковска, Ана. 2022. „Архетипот на вештерката во колективната женска свест во романот *Баба Јаја снесе јајце* на Дубравка Угрешиќ“, *Македонски фолклор бр.82*, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, стр. 199-224.
- Тордсен, Халдора. 2019. *Двојношо стџакло*, превод од исландски Мери Кицовска. Скопје: Антолог.

Ана Мартиноска

Чркалницата на смртта е светла и убава
(Стареењето и ејдизмот во *Невидлива жена и групи раскази* од
Славенка Дракулиќ и *Двојното стакло* од Халдора Тордсен)
 (Резиме)

Ако феминистичката борба во претходната деценија нè доведе до зголемена видливост на женските авторки, до поголем број автентични женски ликови во литературата, заедно со еднаквиот третман во издавањето и рецепцијата на женската литература, сега треба повеќе да се фокусираме на различноста на женските искуства застапени во книжевните дела. Европската литература станува сè породово инклузивна и отворена за сите нијанси на родовата различност, вклучувајќи ги сите групи или поединци кои не се ограничуваат на стереотипните родови улоги и патријархални очекувања. Оттука, трудот се осврнува на темите на стареењето и ејдизмот како недоволно истражувани подрачја, неправедно занемарувани од феминистичките студии, но исто така дава и кус приказ на обидите тоа да се промени во рамки на интердисциплинарни проучувања на наративната геронтологија и ејџинг студиите.

Фокусот на трудот е на две дела од две извонредни авторки од постарата генерација, хрватската писателка Славенка Дракулиќ и нејзината збирка раскази *Невидлива жена и групи раскази* и исландската писателка Халдора Тордсен и нејзиниот роман *Двојното стакло*. Заедничко им е тоа што смело се занимаваат со табу-темата на стареењето. Трудот се обидува да ги лоцира сите нивоа на кои се обработува оваа тема, почнувајќи од прашањата за телото, губењето на меморијата и свесноста за минливоста на времето, преку прашањата за изолацијата, осаменоста и приспособувањето кон модерното време, но и потребата од независност, среќа и иднина.

Во својата артикулација на стареењето, овие две авторки се занимаваат со психолошкиот, емоционалниот, економскиот и социјалниот контекст на овој процес. Згора на тоа, тие го проблематизираат општествениот однос кон старите луѓе во денешната култура, ограничувањата со кои се соочуваат, нивниот статус и благосостојба. Веруваме дека ваквите литературни дела можат да ја зголемат видливоста на оваа чувствителна тема во јавниот дискурс и да иницираат некои промени за да се преиспита значењето на стареењето, да се одговори на потребите на постарите и да се подобри нивната социјална вклученост, што е неопходно во либералните земји како Исланд и Шведска, но уште повеќе во поконзервативните делови на Европа.

Клучни зборови: стареење, ејдизам, литература, Дракулиќ, Тордсен, феминистички студии

Stefan Noshpal

УДК 316.77

*Review article / Прегледен научен џруг***FAILING SYSTEMS AND REDEMPTIVE THEATERS:
COMMUNICATION, PERFORMANCE, AND THE ROLE
OF FICTION****Key words:** communication, performance, fiction, authenticity, postmodernism

Something about the way we talk to each other has changed. This change has been slow, gradual, marked and remarked in small, discrete increments. Accrued over time, this change has now become the testament of an unsustainably-knotted and ubiquitously present thing: an overwhelming burst of systems and processes that one's response can nearly never be anything but an exhausted surrender, a powerless kneel toward an incomprehensibly large and indescribable force. One assumes that only the shape, texture, and function of this elaborate system can be drawn, categorized for a better glimpse at its essential influence and impact, angled from enough perspectives to try and obtain a comprehensive view of its general composition. From one side, this phenomenon can be seen as the barrage of noise, data, content, fragmentation of language, and the exponentially unstable amount of sensory overload. From another side, it is seen through the trail of critical failures: ongo-

ing wars, political upheavals, economic disparities, geographical desecrations, large-scale pandemics, and the greater array of systemic forces becoming incoherent and overbearing. From another side still, it is seen in the concernedly growing testimony of intra- and inter-personal estrangements, widespread mental illness, substance addiction, social isolation, the rise in failing personal connections and suicide rates. Despite one's best attempts to deconstruct the thing's structure, the whole of it remains overwhelming, immutable, and incommunicable: an ungraspable figure whose very proportion dictates a paralyzing and deafening silence. Something about the way we talk to each other has changed, and talking about it seems impossible.

There are valid reasons for this. For one, it is an exhausting and exhaustive conversation, demanding a holistic consideration of four distinct spheres: economics, semiotics, information technology, and psychology, all of which perform an important

communicative function. In considering economics, the overarching modes of transactionality and consumerism have begun governing crucial aspects of interpersonal communication. Semiotically, the predominance of communicative modes of referentiality and growing networks of complex significations have invariably altered the ways in which one engages in the interlocutory process. Technologically, the Internet and new media have altered the way one considers communicative channels and their impact on the emotional hierarchy of relationships. And psychologically, the influence of the prior three can be seen in the decline of the affective domain and the increase in reports of mental illness. To consider any of these spheres appropriately means considering all of them fully as interlocking, interdependent systems.

Another reason for a common reluctance in engaging with the conversation is that, in nearly each of its iterations, most contemporary participants, despite differing in opinion or contribution, tend to conclude with a pervasively fatalistic response, an argumentative surrender in the form of: 'it is what it is.' The cause of this deterministic bromide is not fully certain, but it can be argued that it is indicative of the participants' failure to identify as capable of influencing the circumstances affecting them; a failure, then, of act and agency. Regardless of the verbalization involved, the experience of fatalistic resignation is common, but not strange. Ultimately, a large number of individuals are currently participating in systems, both economic and interpersonal, that consistently display a tendency to 1) negatively affect the agent's ability to enact change within that system, and 2) limit their ability

to express any form of communicative authenticity regarding that change.

Lacking context, to frame the communicative inability of the participants in these systems as a failure of articulation would seem logical, since the two are often considered synonymous. This is fundamentally incorrect. The seeming paradox that a majority of Internet-age contemporaries are afflicted by is exactly this: they are hyper-articulate, yet feel deeply unable to communicate. To provide a glimpse of this paradox's symptomatology: within most present-day individuals, they possess a pseudo-infinite database of references, quips, memes, Internet videos, video essays, ideological standpoints, argumentative techniques, economic theory, psychology, pharmacology, political systems, and movie reviews: all varieties of eclectic content and configurations of polyphonic overload. This gathering of information presents itself in all aspects of their experience, including the self-awareness of that same information's effect on them as individuals. This, naturally, extends to their daily interactions. They discuss systems and consumerism and information and content. They gloss over the absurdly-exponential rise in mental disorder and the validity of various therapeutic frameworks of combating it, concluded only by their own financial inability to even consider going to therapy. They lament the end of days in the form of global warming or economic inflation or declining health or all of the above, amalgamated in what they consider a generational curse: the realities they have been handed and the realities they can do without. They can navigate with finesse and expertise within seemingly infinite networks of reference, re-

call, and reconfiguration: a Barth-esque funhouse of mirrors that keeps growing and expanding with more and more mirrors until the original reflection becomes so distorted that one forgets what one was looking at in the first place. All this unveils in the form of verbal patchwork, an attempt to detail the intricate tapestry of daily data. Yet, when the day has ended and their performance has finished and the outflow of information has fizzled, in a display of exhausted emotion that in frequency is almost confessional, they convey an arrangement of words that is generationally familiar to anyone afflicted by this sense of hyper-articulation: no one understands me. I can't make myself clear. There is something in me that I can't get out. One may order and reorder the words in any coherent combination: the sentiment remains the same.

The participants here, often those highly exposed to new media and the generational zeitgeist, are anything but inarticulate. There is an intricate tension in individuals' relationship to communication which tends to translate to a hyperarticulate performance, that in turn is void of authenticity or connection. An unfortunate result of this is that the act of communication has become a function of entertainment; an act of amusing ourselves to death, then, to borrow Neil Postman's verbiage (2007). It is no surprise that many proponents of this discourse tend to address contemporaneity as distinctly post-apocalyptic, one of the many post-prefixed signifiers intended to convey a palpable sense of finality. Among others, these include post-modern, post-industrial, post-ironic, post-historic, and post-human, most of which concern the profound impact of oppressive and deterministic systems on

the agency of the participants who inhabit them, rendering the choice to communicate ineffective, or irrelevant.

Something about the way we talk to each other has changed. The sheer breadth of networks concerning this change invites an urgency to its discussion. The participants of these economics, semiotic, and information technology systems learn that they cannot detail these systems without, inevitably, detailing all of their processes, referential nodes, and interdependent functions. Understanding economics requires discussing semiotics, which in turn requires discussing information technology, which in turn requires a discussion of users' mental state, which in turn requires a discussion of economics. Each discussion becomes a radically condensed history of everything, endlessly articulated but seldom communicated.

* * *

Hyperarticulation and communication, though interlinked, are not synonymous. Communication, by virtue of most frequent definitions, is the exchange of information through the use of a given medium. However, its etymological roots reveal an important distinction. Its Latin root is 'communis', meaning common, or shared by all or many. This is the same root for related words, like community or communion. On a primary level, communication is intended to serve the function of connection, making common the space between speaker and listener(s). Much of this is rooted in biologic, evolutionary, and primal processes: the act of commonality in early tribe formation is essential. It is no won-

der that, on that basis alone, we long for communion and connection, and the reason for which the alternative — isolation, exclusion, separation — is often a feeling of actual physical pain. On a sociobiological level, a sense of community is connected to one's exile or rejection from the tribe, almost guaranteeing death at the hands of the wilderness. It is an almost evolutionary certainty that, even when stripped of its ontological and metaphysical implications, the desire for connection, community, safety, and love is frequently felt as a necessity. The problem with that is that communication has drastically changed in a way that, paradoxically, strips it of that original meaning. The fallacy is that with our current overflow of information, communication - or finding common ground - should be proportionally easier. However, this is not the case for a number of reasons, most of which are endemic of systemically pervasive problems.

Starting with the easy fallacy: information does not inherently equal empathy. One needs information in order to gain perspective, and perspective alongside trust are the necessary concocitive components for empathy. Julmi's *A Theory of Affective Communication* elaborates on the notion that "within social situations, sharing perspectives leads to attraction and attraction leads to sharing perspectives" (Julmi 2018: 19). Following that, attraction forms the necessary foreground for empathy, and thus community and the ability to communicate. But, the element of trust is indispensable here. Contemporary social tendencies still predominantly inherit and practice the critical work established by the postmodern school of thought, which predicates itself on the necessity of constantly cre-

ating a hermeneutics of suspicion. Much of the oppressive and explicitly violent political and sociocultural systems that early postmodernists inhabited operated on the necessity for blind trust, so the idea of employing distrust, suspicion, irony, parody, and various forms of satire as protest is cogent. However, suspicion and irony are effective but principally deconstructive tools. It could be argued that their pervasiveness has transformed them from tools into a sociocultural ethos, the impact of which is axiologically relevant.

The increase of this ethos, accompanied by the rapid developments of recent communicative channels, has resulted in an unforeseen usage and prevalence of ironic discourse. Not only that, but its contemporary transmutation becomes an essential point of analysis when coupled with 1) a vast influx of data exponentially increasing; 2) the adoption of techniques once intended for protest but commodified for the purpose of economic and market growth; 3) an increase in sociocultural exposure to information and the modes of framing that information; and 4) the increased social worth of information and performance.

Starting off with #1: even disregarding the mental impact of the amount of data and information the average person consumes, new media has shown that, on account of any given individual's ability to create and share content, some of which is dangerously incorrect or ideologically-driven, the layperson has had to almost intrinsically teach themselves to be suspicious as a default. Each consumer of contemporary content has had to learn to employ a set of qualities regarding the content, namely whether or not 1) what is shared is true;

2) what is shared does not contain a motive; and 3) what effect that motive might have on the person consuming it. This becomes even more evident when a content-creator makes a plea of authenticity. The consumer 1) responds eagerly to that content, craving authentic content given the lack of authentic content, but 2) understanding the systems at play, is repelled from it through the recognition of that authenticity's motive. Even more drastic is the consideration that new media, the Internet, and all related forms contain structures upon substructures, many of which are corporately mediated. As Young argues in *Ironies of Web 2.0*, [i]t may be that in the digital era, we have more cause than ever to be paranoid in our readings of textual surfaces that emerge into visibility out of a vast, invisible substructure of algorithmic operations, and monetized flows of data' (Young 2019: 2).

Continuing with point #2: most of the irony-fuelled interaction within contemporary communicative channels presents a significant socioeconomic phenomenon. There is ample analysis on television's effects on communication which shows ironic discourse co-opted by television in the form of television making fun of other television, thus creating an ensnarement of the viewer into their own loop of a consumerist maze. This form of irony has 1) intensified and enhanced in the replacing of television by the Internet, and 2) has seemingly metastasized onto political and sociocultural discourse, with an enormous amount of ideological and argumentative standpoints propelled by a core of ironic detachment and referential prowess. This mode of communication is predicated on the subject's ability to leverage an ironic stance against

another in order to measure who is more capable of a deconstructive response. Thus, the whole system builds on an endless fragmentation of suspicion. It is never about the potential of telling the truth because the notion itself that 1) there exists a truth and 2) that someone is attempting to tell it invites further modes of suspicion and distrust.

Additionally, the results of this consumerist logic are now enhanced, and even more complicated now than they were during its apex of television viewership. The ways in which contemporary individuals attempt to communicate with themselves and to each other are inherently shadowed by systems that rely on the commodification of the individual and the adaptability of that communicative shift into ways for markets to survive and thrive. The fundamental question to pose is: how is one to become unsuspecting in a system that considers its agents vessels for consumerism, or (as later argued) a commodity itself?

#3: under the advent of social media, one could argue that everything has become socioculturally exposed: from every individual chunk of opinion to every single conceivable act, documented and circulated online, commented on, discussed, accepted or condemned, producing more and more nodes in the semiotic network of the world wide web. One of the big achievements of irony is the sheer excellence in 'shocking' the reader / viewer. Shock seems preliminary to critical consideration and producing political or cultural change. However, shock does not exist underneath the veil of Web 2.0; taboo is a click away. To invoke Stephen Best and Sharon Marcus as cited in Young: "[w]ho needs a hermeneutics of suspicion... when sur-

faces no longer conceal anything, when the workings of power are fully on display?” (Young 2019) What is disconcerting about these systems is two-fold: 1) the inevitable desensitization of power on display aids in participants’ fatalistic resignation within larger systems; and 2) through the popularization of the Internet, currently the most-widely adopted medium of communication, attaching monetization and a financial factor to that medium will, unsurprisingly, invite ways for a) users to abuse it, and b) the system to abuse its users. What has happened is then paradoxical: by the hyperaccentuation of the subjective, the subject has per-versely become objectified. Young again:

[T]he social media profile and vlog are technologies of hyperbolic subjectivity. The subject they produce is beholden to the signifier, in the form of a number (of views, likes dollars). [T]his quantified subjectivity belongs to the era of finance capital... a regime of signs whose exchanges of value have no material referent but potential material effects ranging from the creation of massive wealth to the collapse of the global economy — a system of power; then, over life and death. (Young 2019: 18)

Paradoxically, this system produces performance by inviting authenticity. Authenticity, as has been argued, becomes an impossible task when faced with a financial incentive: one becomes beholden to the forces of selling and earning. Despite one’s best attempts, one constructs a persona and carries a performance. One sells oneself to an anticipating crowd of monitored consumers, search-

ing and watching and commenting and subscribing, infinitely hungry for more content.

Finally, #4: the participants of these systems are conditioned, initially by the systems themselves and afterwards by each other, that 1) performance equals self-worth, 2) self-worth equals love, and therefore, 3) performance has to equal love. In certain ways, this core of performance as a precursor for love and self-worth is the reason for these systems’ commercial success. However, it is also the reason for current cultural displays of inauthenticity, the failure of empathy, the formation of parasociality, the belief that more information results in happiness, and, ultimately, that one’s authenticity is more or less worthwhile than another’s, with the respectful consideration that the participants exist within systems that hinge monetarily on the act of comparing selves. This is the story we are all told and that we all currently know - the one that we choose to keep telling ourselves.

* * *

It’s no surprise that our primary way of communicating with each other for all of human experience has been by telling each other stories. For many, stories are considered the only way to communicate aspects of ourselves that typically could not be communicated. Stories about identity, love, death, loneliness, fear, joy, and so on perform an important function: the very telling of the story affirms the story’s contents. In other words, telling stories about one’s identity affirms and reconfigures one’s identity. By the same token, telling stories about trauma affirms and reconfigures one’s

trauma. Stories are a way for individuals to attest to themselves various components of both one's interiority and the external world's view of that interiority. In that sense, stories serve a significant purpose of transforming pain and intent into identity. Due to this, authenticity – a sincere approach to the stories one tells about himself, both to himself and to others – becomes imperative.

To invoke Paul Ricoeur's claims as discussed in Tarpley & McKinzie (2017), 'what the self has at its disposal via the power of attestation is the ability to temporarily configure past experiences via the mechanism of narrative emplotment... [by invoking Ricoeur's dialectic of ipseity, subjects are] able to be seen... as authentic in [their] recovery, and it is in this dialectic between [their] veracious attestation (sincerity) and their ascription (authenticity) that [they are] able to live a revised narrative identity' (Tarpley & McKinzie 2017: 11). Stories, in this sense, become vows: promises that one creates for himself that are witnessed by others through which the development of stable identity is formed. An important factor here is that this model of sincerity is necessary and involves both parties: one needs to believe that communicating sincerely, to themselves and the other, is important and valuable, while the other needs to have the understanding that their reinforcement or disavowal of those statements will be the action that constructs the essential narrative component of one's identity.

It is due to this that one must be careful in the communication of the digital age: by reducing stories to a set of aesthetic or sophistic components, ones intended for entertainment, social worth, and market value, one is deprived of the power of nar-

rative, a power which both constitute identity and transfigure pain. By propagating stories based on sophistry and aesthetics, one robs both the necessity of substantive narrative's nourishment and allows the commodification and flattening of narrative's importance and, most essentially, of the accounts that establish communication and experience in the vast span of ghost-ridden voices contributing to the tapestry of human history. It is relevant that this, too, is a matter of choice. One may not choose one's experiences, but one chooses the stories of those experiences and, above all, one chooses how those stories define them.

* * *

So, given that the etiology of communicative inability is rooted in the stories we tell each other, i.e. the content we consume and communicate through, then its cure must also be found in the same place. In fact, this is fiction's primary contract with the reader: that the reader may glimpse into a mediated reflection of himself in order to heal or to construct real affect and truth values through a consistently iterated form of narrative.

A contract decisively depends upon both parties, and this is the interlocutory crux: that both individuals engage in intended sincerity. Doing so, admittedly, requires a form of belief: if one is conditioned that every potential interlocutor engages with an agenda, then one is not prone to sincerely engage the other. However, a prolonged system of suspicion, distrust, and expectation only of the gratification of self leads to narcissism, solipsism, loneliness, mental disorder, and, by virtue of ex-

tension, communicative inability. Ultimately, the problem of this ethos of narcissism / solipsism / loneliness in contemporary culture is implicated from this: not only do the drives that amplify these qualities exist, but they are approved by the culture. So, it follows that, if the stories we are told and are conditioned to keep telling are at least a source of this communicative pain, then one needs to learn and avow to tell different stories, to harbor different performances. To summon Vonnegut's famous proclamation: we are what we pretend to be, so we must be careful about what we pretend to be.

* * *

On March 28th, 1946, after the Second World War and on the cusp of a new and unknown front, Albert Camus held a lecture titled *The Human Crisis*. It contains a passage that has always remained striking, and is presented below:

Today in France and in Europe, there is a generation who thinks that anyone who places his hope in the human condition is mad, but that anyone who despairs of events is a coward. This generation refuses absolute explanations and the rule of political philosophies, but wishes to affirm men and women in their flesh and in their striving for liberty. This generation does not believe the achievement of universal happiness and satisfaction is possible, but it does believe in diminishing human sorrow. It is

because the world, in its essence, is unhappy, that we need to create some joy. Because the world is unjust, we need to work towards justice. And because the world is absurd, we must provide it with all its meaning.

3/4ths of a century later, one could argue that we are now in a similar position, generationally. One is challenged to offer a more apt claim, amidst the sociocultural milieu, than: because the world is absurd, we must provide it with all its meaning.

The simple truth is that the world around us has become exceedingly complicated and difficult to talk about. It would be perhaps unimportant if this complexity did not cause adverse effects among most individuals, but it does. Among the complexity, it's a simple truth that most people, in various ways, do not seem happy. From an inability to communicate to immense states of mental toll to a traumatized view of the self to a hopeless resignation to all the forces that press upon them, there are many among us who are now living and think of their lives as an unfortunate curse to endure – a life surrendered to the same, recurring proclamation: it is what it is. The fundamental reason, then, for our need to solve this incredibly complex problem is surprisingly simple, and is rarely found in more earnest than in *The Brothers Karamazov*: in sorrow, seek happiness.

Something about the way we talk to each other has changed, and we need to talk.

References

Camus, Albert. 1946. "The human crisis." <https://pdfcoffee.com/the-human-crisis-albert-camus-lecture-pdf-free.html> (пристапено на 10.11.2023)

- Julmi, Christian. 2018. "A theory of affective communication: On the phenomenological foundations of perspective taking." in: *Human Studies*, 41, pp.623–641.
- Postman, Neil. 2007. *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Showbusiness*. London: Methuen.
- Tarpley, Bryan & McKinzie, Greg. 2017. "So yo then what's your story?": David Foster Wallace, Paul Ricoeur, and narrative identity." in: *Society for Ricoeur Studies Conference*, Boston, MA.
- Young, D.R. 2019. "Ironies of web 2.0." in: *Post-45*, 2.

Стефан Ношпал

Пропаѓачки системи и исцелувачки театри: комуникацијата, перформансот и улогата на фикцијата (Резиме)

Овој текст го претставува односот помеѓу комуникацијата и перформансот, анализирајќи го во контекст на модерните семиотски, економски и информациско-технолошки системи. Поврзаните ефекти на овие системи доведуваат до негативна состојба на нивните учесници, каде што самите учесници потпаѓаат под функцијата на перформансот побарана од нив, најмногу од различни економски и социолошки причини. Поради тоа, тие системи го претвораат чинот на комуникација во чин на перформативна функција која ги условува своите учесници да ја гледаат комуникацијата како процес на социјална и економска трансакција, губејќи го елементот на емпатија, сочувство и автентичност. Ова ја позиционира комуникацијата надвор од системот на релација на моќ и ги претставува учесниците/другите комуникатори како објекти потребни само за таа перформативна функција. Ефектот на овој феномен е тоа што негативно влијае на емотивната и психолошката состојба на самите учесници, со тоа што предизвикува чувство на потребна неавтентичност за функција вон тие системи, што понатаму предизвикува тешкотија во можноста за емпатија и психолошки здрави односи. Поголемиот проблем на овој феномен е тоа што, бидејќи овие системи се неверојатно комплексни, повеќето учесници стигнуваат до фаталистички одговор, во кој се тргаат себеси од проблемот и од можноста за решение. Едно решение поставено овде е дека приказните кои ги раскажуваме вон овие системи се неверојатно важни за самото разрешување на проблемите на тие системи, односно односите меѓу тие учесници. Ако фикцијата која постои во тие системи ги пропагира негативните компоненти на тие системи – поточно, иронија, неавтентичност, самоуважноста наспроти емпатија, објектификација на личности итн. – тогаш негативните компоненти на тие системи се зголемуваат. Наспроти тоа, раскажувајќи и давајќи важност на приказни кои ја зголемуваат вредноста на комуникацијата како чин на искреност, автентичност и емпатија, им дава можност на учесниците да се дефинираат и себеси и сопствената вредност како различна од дадената економска или перформативна вредност. Така приказните добиваат терапевтска и комуникативно важна функција, наспроти само економската функција.

Клучни зборови: комуникација, перформанс, фикција, автентичност, постмодернизам

Марија Стевковска

УДК 811.111'243:82-343]:37.091.21
Professional article/ Сѝручен ѝруг

БАЈКИТЕ ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК

Клучни зборови: бајки, ученици на рана возраст, алфа генерација, планирање на часови

Вовед

Бајките претставуваат полезни наставни материјали за наставата по англиски како странски јазик (АСЈ) за учениците на рана возраст. Преку нив децата учат различни јазични аспекти (граматика, вокабулар) и морални вредности (Mattheoudakis et al., 2014; Holmurodova, 2021). Освен тоа, бајките можат да ги поттикнат децата повеќе да читаат или да бараат од родителите да им читаат доколку децата сè уште не знаат. Литературата има своја лингвистичка, но и „поширока образовна функција во училиницата затоа што ја развива имагинацијата и критичкото мислење кај учениците, како и нивната емоционална свест“ (Lazar 1993: 19).

Јазичните придобивки од користењето на бајките се многубројни. Фреквенцијата е клучен фактор за усвојување нов вокабулар (Schmitt, 2010). Потребно е 8-12 пати да се

слушне некој збор за да се запомни (Lemoine et al., 1993). Клучните зборови често се повторуваат во наративите. Дури и да не се повторуваат, бајките се работат најмалку два последователни часа, што им овозможува на учениците да слушнат/прочитаат некој збор повеќе пати и со тоа да го зачуваат во нивната долготрајна меморија. Уште една предност на бајките при изучувањето на странски јазици е опширното читање книги напишани на оригиналниот јазик, што го подобрува усвојувањето на вокабуларот и наративните вештини (Birketveit et al., 2018).

Предноста на употребата на бајките во училиницата е што речиси сите деца веќе се сретнале со бајки на нивниот мајчин јазик. На овој начин се создава сигурна атмосфера и позната средина во која може да се учи нов јазик. Бајките од браќата Грим, басните на Езоп и Лафонтен се преведени на многу светски јазици. Следствено, кога учениците го учат АСЈ преку

бајки, читањето или обработката на материјалот е помал предизвик бидејќи тие веќе се запознаени со содржината на приказната.

Авторите на учебниците по англиски како странски јазик честопати ја менуваат содржината на бајките затоа што таа не е секогаш соодветна за возраста на учениците и/или културата на која ѝ припаѓаат. Постојат неколку елементи што треба да се земат предвид кога се вметнуваат бајки во оперативните планови за часовите за деца од предучилишна возраст и ученици во основното образование: јазично ниво, содржина и карактеристики на учениците на рана возраст. Во врска со третиот елемент наставниците по странски јазици треба да внимаваат на фактот дека денешните ученици на возраст од 5 до 12 години припаѓаат на таканаречената алфа генерација, термин кој се однесува на „децата родени помеѓу 2010 и 2024 година“ (McCrinkle et al. 2021: 2). Овие деца се родени со технологија која е составен дел од нивниот живот и е присутна во секој аспект од нивното образование, забава и секојдневна комуникација. Поради тоа наставните активности и материјали треба да ги следат најсовремените технолошки достигнувања од областа на интерактивните компјутерски игри и социјалните медиуми.

Целта на оваа студија е да се истражат начините за успешна примена на бајките во наставата по АСЈ за ученици на рана возраст, родени помеѓу 2010 и 2024 година. Иако децата на оваа возраст имаат пристап до дигиталната технологија многу повеќе од која било генерација пред нив, сепак бајките претставуваат дел од нивното детство поради нивните универзални карак-

теристики. Главниот предизвик за наставниците по англиски јазик е како да одберат соодветни бајки за нивните ученици и како да ги вметнат во плановите за часови. Преку спроведување на анкета со наставници по АСЈ и ученици, се обидовме да дадеме одговор на следниве истражувачки прашања:

1. Како да се изберат соодветни бајки за наставата по англиски како странски јазик?
2. Како да се организираат часовите по АСЈ кога се користат бајки?

Истражувачка методологија

Студијата беше дизајнирана како дескриптивно-аналитичка студија на пресек. Беше спроведена анкета со 25 наставници по АСЈ од основни училишта и приватни училишта за странски јазици во Скопје, како и анкета со 60 од нивните ученици на возраст од 7 до 10 години во периодот од април до мај 2022 година. Добиените резултати беа статистички обработени со помош на програмата MS Excel и се претставени во проценти.

Резултати и дискусија

За потребите на оваа студија беше спроведено истражување со наставниците по АСЈ и нивните ученици со цел да се добие детален увид во користењето на бајките во наставата по АСЈ и ставовите на учениците во врска со него. Двете анкети се состоеја од прашања со повеќе понудени одговори. Анкетата за наставниците се состоеше од 11 прашања поделени во три ка-

тегории: 1) работно искуство како наставник по АСЈ; 2) начин на избирање соодветни бајки; и 3) планирање на часовите. Анкетата со учениците се состоеше од 5 прашања со понудени одговори и едно отворено прашање.

а) Резултатите од анкетата со наставниците

Повеќето наставници користат бајки во наставата по АСЈ. За половина од нив терминот бајка претставува приказна со предупредувачка содржина и наравоучение. Мнозинството од испитаниците ги опишуваат бајките како „волшебни“, „нереални“ и „поучни“. Поголемиот дел од наставниците се согласија дека бајките позитивно влијаат врз учениците бидејќи ги поттикнуваат да размислуваат покреативно. Од друга страна, една наставничка изјавила дека нејзините ученици често биле збунети од бајките, бидејќи не можеле да ги препознаат скриените пораки и нивното значење, или пак не успеале да ги разграничат реалните од нереалните елементи.

Кога бираат бајки, две третини од наставниците мислат дека јазикот и моралните вредности се важни карактеристики што треба да се земат предвид. Повеќето од наставниците веруваат дека нивните ученици се задоволни кога лошите ликови се казнети на крајот од бајката. Според наставниците страшните случки во бајките имаат негативно влијание врз учениците, бидејќи казните честопати се брутални и насилни. Што се однесува до видовите бајки, 80 % од наставниците ги бираат модерните верзии на бајките, и тоа оние со среќен крај, без страш-

ни или вознемирувачки теми и со малку или без никакво насилство, како и приказни за кои мислат дека би им биле забавни на учениците. За наставниците е подеднакво важно бајките да носат пораки преку кои учениците ќе научат одредена морална лекција. Она што е за изненадување е дека двајца од наставниците бајките ги избираат по случаен избор. Дваесет и пет отсто од испитаниците го истакнаа фактот дека бајките не треба да промовираат застарени концепти и идеи, како на пример асоцијација на грдите ликови со лошотилак или злоба, или доаѓање до победа преку насилство.

Во однос на планирањето на часовите во кои се користат бајки, според одговорите на наставниците бајките што се користат спаѓаат во една од петте категории: упростени бајки кои се наменети за изучувачи на АСЈ, оригинални книги на англиски јазик, адаптирани бајки во учебниците за АСЈ за ученици на рана возраст, анимирани бајки во вид на видеа и современи компјутерски анимирани филмови.

Во плановите за часови се користат кратки и разновидни активности, постојат различни видови интеракција (индивидуална, работа во парови и групна) и вештини (слушање, зборување и пишување). Часовите се вака дизајнирани за да се задржи вниманието на младите ученици и да се направи часот динамичен. Часовите најчесто се организирани во три дела, при што главниот дел трае најдолго. Целите на часот се разновидни бидејќи треба да вклучат развивање на вокабуларот на учениците како и усвојување на одредени граматички структури (најчесто времиња). Наставниците мислат дека

и кога се користи оригинална бајка, секоја активност може да се поедностави или да се подобри за да се задоволат јазичните потреби на учениците. Што се однесува до техничките подготовки за час, наставниците потенцираат дека пред неговиот почеток наставникот треба да ги подготви потребните материјали (хартиени листови и табла) како и да има паметен уред со стабилна интернет конекција, функционални звучници и LCD проектор. Најважната карактеристика на секој час со ученици на рана возраст е да се има избалансирана комбинација на технологија и да се задоволи потребата на учениците за движење и допир.

Домашната задача исто така треба да соодветствува со содржината на часот, возраста на учениците и употребата на технологијата во нивниот секојдневен живот и образование. Најдобро е кога задачата бара од учениците да подготват нешто што ќе може да се употреби во воведниот дел од следниот час.

б) Резултатите од анкетата со учениците

Две третини од учениците изјавиле дека уживаат да слушаат или да читаат бајки. Мнозинството од нив се согласиле дека бајките го прават учењето позабавно. Поголемиот дел од анкетираниите ученици мислат дека е забавно да се учи англиски преку бајки и дека тие ги мотивираат да го изучуваат англискиот како странски јазик. Сепак неколку ученици изјавиле дека бајките ги збунуваат, а честопати и ги плашат.

Учениците претпочитаат бајки со среќен крај, а на мнозина од нив им се допаѓаат забав-

ните аспекти на бајките, како што се волшебни суштества, необични ликови и смешни случки.

Последното прашање беше отворено и се однесуваше на нивната омилена бајка. Најпопуларна бајка е „Frozen“ („Снежно кралство“), анимиран филм од 2013-тата година, по што следуваат класичната приказна за Пепелашка и „Шрек“.

Анализата на одговорите на анкетните прашања ни помогнаа да ги одговориме двете истражувачки прашања. Имено, изборот на соодветни бајки за наставата по англиски како странски јазик за ученици на рана возраст (генерација алфа) треба да се направи според четири главни критериуми: а) јазичното ниво на бајките; б) содржината и вредностите што ги промовираат; в) најновите трендови во технологијата, со посебен акцент на анимираните детски приказни; и г) зголемените барања за поголема социјална интеракција и развој на интерперсонални и други вештини за 21. век.

Рајт тврди дека нивото на јазикот треба да се заснова на „она што се очекува од децата да прават во активноста, а не на сложеноста на јазикот во приказната“ (Wright 2003: 7). Сепак, упростените верзии за изучувачи на АСЈ или адаптираните бајки од учебниците по АСЈ се попрактичен избор за наставниците, бидејќи со нив се нудат и готови планови за часови со голем избор на наставни материјали и идеи (картички, видеа, песни, хартиени кукли, идеи за изработка, сценарија за драматизација на бајките).

Содржината на бајките што ќе се користат во наставата треба да соодветствува на возраста

на учениците, односно да не е премногу страшна или брутална. Освен тоа, наставниците треба да бидат свесни за скриените пораки и стереотипите кои се присутни во многу бајки и можат да влијаат на перцепциите и однесувањето на децата на рана возраст (Zipes, 2011). Ваквите пораки може да бидат експлицитни или имплицитни, но исто така можат да бидат едукативни (Baranova, 2014) или пак штетни и да нудат извитоперена слика за светот (Coye & Whitehead, 2008). Поради глобализацијата во анимираните филмови се застапени моралните вредности на западниот свет и неговите правила на однесување. Модерните приказни претставуваа модификација на класичните бајки според современите гледишта за тоа што е соодветно за младата публика, или пак се новосоздадени бајки кои го доведуваат во прашање самиот поим на морал во јазикот и однесувањето (Bottigheimer, 2010).

Историски гледано, во бајките честопати се додавале или отстранувале различни елементи за да се задоволат потребите на публиката. Шарл Перо своите приказни ги направил подуховити и поаристократски за да ги направи попривлечни за членовите на францускиот двор, кои барале забава (Sale 1978). Од друга страна, приказните на браќата Грим содржеле прекумерно насилство поради нивната скриена агенда – да се воспостави германскиот национален идентитет во 19 век. За разлика од нив, бајките на Дизни, дел од нив се базираат на бајките на браќата Грим, не содржат елементи на насилство или сексуални алузии бидејќи крајната цел на компанијата е да привлече што поголема публика и да го зголеми својот профит. И

овие бајки се развиваат во духот на времето во кое се создаваат, поддржувајќи ги актуелните трендови на денешните ставови на жените (и мажите) и очекувањата за толеранција на различностите.

Наставата за генерацијата алфа подразбира употреба на ИКТ, со посебен акцент на анимираните детски приказни и изобилството на дополнителни материјали и дигитални алатки. И покрај најновите достигнувања во технологијата, постои зголемена потреба за развој на вештини за 21. век. Бинкли и соработниците ваквите вештини ги делат во четири групи: начин на размислување (креативност, критичко размислување, решавање проблеми, одлучување, учење како да се учи), начин на работа (комуникација, тимска работа), алатки за работа (информациска писменост, ИКТ писменост) и животни вештини (глобално и локално граѓанско образование, живот и кариера, лична и општествена одговорност) (Binkley et al. 2012: 18-19). Користењето технологија при употреба на бајки во наставата по АСЈ ги вклучува сите горенаведени образовни и животни вештини.

Неколку студии покажуваат подобрување во однесувањето на децата по користење на бајките во училиницата (Sayer et al., 2018; Mardianto, 2015; Connery et al., 2010). Сајер и соработниците забележале дека откако четири дена ги обработувале бајките „Вредните мравки“ и „Штурецот и мравката“, нивните ученици на три-четиригодишна возраст покажале желба да работат заедно и да соработуваат кога од нив било побарано да ги раскренат играчките и книгите, да ја средат училиницата или да го фрлат ѓубре-

то. Дури и родителите на децата забележале позитивна промена во нивното однесување, што се изразувала во тоа што нивните деца соработувале повеќе. Развивањето емоционална интелигенција на учениците преку бајките е „една од најубедливите причини за користење литература во наставата по странски јазици“ (Puskás 2018: 98).

Што се однесува до второто прашање, начинот на кој се изучува англискиот јазик во денешно време не само што треба да наликува на сегашноста, туку треба да ги подготви учениците за условите за живот и работа во 2040-тите, кога тие всушност ќе започнат со својот професионален живот. Поради тоа бајките во наставата по АСЈ можат да се користат на различни начини, но сите тие треба да ги следат овие две начела:

- 1) Користењето на технологијата е неизбежно; и
- 2) Плановите за часови по АСЈ треба да ги содржат следниве фази:
  - а) воведни активности за загревање, бура од идеи;
  - б) гледање/читање/слушање на бајката;
  - в) активности по гледањето/читањето/слушањето на бајката; и
  - г) активности за смирување (Marosi 2020: 122).

Со оглед на фактот дека генерацијата алфа не познава живот без технологија, наставниците по АСЈ треба да користат интерактивни, визуелни, мултимодални и практични методи. Во нив спаѓаат едукативни игри со ликови од бајките што може да се преземат од Play Store

или App Store, онлајн интерактивни игри и квизови, или пак игри со меморија и вокабулар.

Ограничувања

Студијата има две ограничувања. Првото е дека поради малиот број на учесници (12) резултатите се однесуваат само на анкетираниите наставници кои потекнуваат од градска средина и не може да се генерализираат. Доколку се вклучат поголем број на наставници од различни делови на државата резултатите би биле повалидни.

Второто ограничување е средината од која потекнуваат наставниците и нивните ученици. Сите тие се од добро ситуирани семејства и имаат секојдневен пристап до интернет и литература. Ако оваа студија се спроведе во средини во кои има деца од социјално загрозувани семејства, претпоставката е дека децата се помалку изложени на бајки, читање книги, ограничен пристап до интернет и паметни уреди, како и помала изложеност на англискиот јазик.

Препораки за идни истражувања

Слични студии би можеле да се спроведат со ученици од повисоки јазични нивоа (Б1 – Ц2) со цел да се истражат начините на кои бајките би можеле да се вклопат во наставните планови. Освен тоа, употребата на бајките во наставата по АСЈ може да се анализира од аспект на конкретни граматички структури и како тие полесно да се усвојат преку бајките.

Заклучок

Бајките често се користат како наставни материјали во наставата по АСЈ бидејќи одговараат на потребите на учениците на рана возраст во однос на нивниот емоционален и когнитивен развој, краткиот опсег на внимание и темите наменети за детската популација.

Целта на оваа студија беше да се соберат податоци од наставници по АСЈ и ученици на рана возраст во врска со нивните ставови за употребата на бајките во наставата по АСЈ и да им се дадат практични совети на наставниците по АСЈ за тоа како да ги вклучат бајките во часовите по АСЈ. Добиените податоци даваат увид во начинот на кој наставниците избираат бајки, како ги организираат часовите и каков е ставот на учениците во врска со бајките што се користат на часовите по англиски јазик.

Резултатите од двете анкети покажуваат дека бајките се користат во наставата по АСЈ со ученици на рана возраст, а наставниците обично избираат модерни бајки со среќен крај и бајки кои не содржат насилство. Друг важен критериум при изборот се поуките што треба да се извлечат од бајките. Резултатите добиени од анкетата со учениците ги потврди мислењата на наставниците. Најпопуларната бајка меѓу учениците е „Снежно кралство“ (Фроузен), која е модерен анимиран филм, без насилство, со позитивни пораки и среќен крај. Што е најважно, употребата на бајките на часовите по АСЈ ги мотивира учениците да го научат јазикот. Врз основа на добиените резултати од истражувањето, генерацијата алфа претпочи-

та модерни бајки кои треба да се земат предвид при планирањето часови. Наставниците се многу претпазливи при изборот на соодветни бајки за своите ученици. Ако училиницата е одраз на реалниот живот, понекогаш треба да има елементи на сурова реалност во бајките што се користат во наставата по АСЈ. На овој начин, учениците ќе станат свесни за опасностите што ги носи животот и ќе научат како да излезат на крај со нив или да научат да живеат со нив. За жал, нашите животи не се секогаш бајки со среќен крај, ниту пак негативците секогаш се казнети за своите злодела.

Поучувањето АСЈ преку бајки подразбира избор на соодветен формат на бајката, кој може да биде устен, пишан, аудио или електронски. Бајките може да се користат во нивната изворна форма како книги или анимирани филмови, или пак да бидат едукативни, адаптирани или поедноставени верзии на бајките. Бајките во наставата по АСЈ треба да се користат поради „функционалните цели на јазикот вградени во контекст“ (Fitzgibbon & Wilhelm, 1998). Нивниот јазик има повторлива природа, што им овозможува на наставниците да „воведат нов или да го повторат новиот вокабулар, и да воведат реченични структури во познат контекст“ (Dujmovic 2006: 78).

Постојат четири елементи кои треба да се земат предвид при изборот на соодветни бајки: јазично ниво, содржина, вредности кои одговараат на денешниот светоглед, образовни трендови во ИКТ и вештини за 21-от век.

Часовите за учениците на рана возраст треба да имаат за цел да ги подобрат јазичните и

социјалните вештини на учениците, како што се: емпатија, соработка, решавање проблеми и одлучување. Овие часови треба да се организираат во фази и да вклучуваат интерактивни, визуелни и практични наставни активности.

Да заклучиме, популарниот жанр бајки го има своето вистинско место во наставната програма и план за настава по АСЈ за ученици на

рана возраст. Технологијата е сеprisутна и треба да биде вклучена на секој час. Иако оваа генерација ќе најде на драстични промени во образовните технологии, од витално значење е да се признае дека учениците секогаш ќе имаат потреба од човечки контакт, припадност, поддршка и доверба, што се дел од вредностите кои се промовираат во бајките.

Литература

- Baranova, Yuliya. 2014. "The role of animation in spiritual and moral development of preschool children", IN *Concept: Scientific and Methodological e-magazine*, 11, pp. 6-11.
- Binkley, Marilyn et al. 2012. Defining Twenty-First Century Skills. In: Griffin, P., McGaw, B., Care, E. (eds) *Assessment and Teaching of 21st Century Skills*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2324-5_2
- Birketveit, Anna, Rimmereide, Hege, Bader, Monika & Fisher, Linda. 2018. "Extensive reading in primary school EFL", IN *Acta Didactica Norge*. 12. 9. 10.5617/adno.5643.
- Bottigheimer, Ruth. 2010. *Fairy tales: a new history*. SUNY Press.
- Connery, Cathrene, John-Steiner, Vera & Marjanovic-Shane, Ana. 2010. *Vygotsky and creativity: A cultural-historical approach to play, meaning making, and the arts*. New York: Peter Lang Publishers.
- Coye, Sarah., & Whitehead, Emily. 2008. "Indirect aggression in animated Disney films", IN *Journal of communication*, 58(2), 382-395.
- Dujmovic, Mauro. 2006. "Storytelling as a Method of EFL Teaching", IN *Methodological Horizons*, vol. 1, no. 1, pp. 75-88. hrcaak.srce.hr/file/1768
- Fitzgibbon, Heidi Bordine & Wilhelm, Kim Hughes. 1998. "Storytelling in ESL/EFL Classrooms" IN *TESL Reporter*, vol. 31, no.2, 1998, pp. 21-31. fluencymys.weebly.com/uploads/5/3/0/9/53092285/storytelling.pdf
- Lazar, Gillian. 1993. *Literature and language teaching: a Guide for Teachers and Trainers*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lemoine, Hope Elizabeth, Levy, Betty Ann & Hutchinson, Adele. 1999. "Increasing the naming speed of poor readers: Representations formed across repetitions", IN *Journal of Experimental Child Psychology*, 55(3), 297-328. <https://doi.org/10.1006/jecp.1993.1018>
- Mardianto, M.Pd (2015). "The Effect Of Fairytale Interactive Method For Improving The Honest Character On Children Ages 7-8 Years Of Elementary Students At Mis Mutiara Aulia Deli Serdang District Of North Sumatera", IN *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)* Volume 20, Issue 2, Ver. 1, pp.1-4

- Marosi, Renata. 2020. "Fairy Tales in the EFL Classroom" IN *12th International Conference of J. Seyle University. Pedagogical Sections*, pp. 111 -126, <https://doi.org/10.36007/3730.2020.111>
- McCrinkle, Mark, Buckerfield, Sam & Fell, Ashley. 2021. *Generation Alpha*. Sydney, New South Wales: Hachette Australia
- Mattheoudakis, Marina, Chasioti, F. & Alexiou, Thomai. 2014. "Once upon a Time in the English Classroom": The Effects of Implementing Fairytales in Primary Foreign Language Education, pp.71-97 in Psaltou-Joycey, A., Agathopoulou, E. & Mattheoudakis, M. (eds). *Cross-Curricular Approaches to Language Education*, Cambridge Scholars Publishing, UK.
- Puskás, Andrea. 2018. *Teaching Young Learners. A textbook for EFL teacher trainees*. Tomáš Katona - bymoon (Žihárec), ISBN 978-80-972711-1-4
- Sale, Roger. 1978. *Fairy Tales and After*. Cambridge: Harvard UP.
- Sayer, Inaab, Kristiawan, Muhammad, & Agustina, Mediarita. 2018. "Fairy tale as a medium for children's character cooperation building", IN *Al-Ta Lim Journal*, 25(2). doi: <http://dx.doi.org/10.15548/jt.v25i2.458>
- Schmitt, Norbert. 2010. *Researching Vocabulary: A Vocabulary Research Manual*. Palgrave Macmillan UK.
- Wright, Andrew. 2009. *Storytelling with Children* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Xolmurodova, Olima. 2021. "Developing English Language Skills Through Fairy Tales", IN *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(4). <https://phys-tech.jdpu.uz/index.php/fll/article/view/999>
- Zippe, Jack. 2011. *Happily Ever After, Fairytales, Children, and the Culture Industry*. London: Routledge

Marija Stevkovska

Implementing Fairytales in the EFL Classroom
(Summary)

The aim of this article is to provide English teachers with practical advice on how to implement fairy tales in EFL lessons for young learners who belong to the generation Alpha, children born between 2010 and 2024. These children have more access to technology, virtual reality and online information than any other generation before them. Yet, fairytales remain a staple kind of literature for young learners because of their universal features. There are three key factors to consider when using fairytales in EFL classes for the generation Alpha: a) the latest trends in technology, with particular emphasis on animated children stories; b) the increasing demands for more social interaction and development of interpersonal skills; and c) appropriateness of the contents and values they promote. The main challenge for English teachers is choosing adequate fairytales that raise significant questions about topical issues such as personal identity, gender and social (in) equality, moral values of the Western world, and rules of etiquette. It is necessary to consider all of these aspects in order to design an effective English lesson.

Key words: fairytales, young learners, generation alpha, lesson planning

Alma Dema / Risvan Tërshalla

УДК 811.18'373.6

Professional article/ Сўпручен ўўруг

BESA, THE FAMILY, THE TRIBE, AND THE NATION OF ALBANIANS

Key words: besë, faith, Albanian, tribe, universal value

From a methodological point of view, this paper is not unilaterally interested in the etymology of the term *besë*, so it does not aim to search and find philological evidence for an alleged Indo-European origin of the term *itself*.

Otherwise, we must admit that at the beginning of time, in the Albanian-speaking area, this term has taken the characteristics of an institution. Thus, instead of literal concordances, this paper takes into account the fact that the moral values of honor among Albanians, *The oath* and *The given word*, as well as the strategies of marriage alliances, are expressed in terms of the same lexical field that serves to express the notions of *Religion and Faith*. This kind of extension and inclusion give it the full right to be considered an institution rose on moral norms and values.

Finally, for as long as we accept that religion and faith are nothing but institutions of relationships of the discourses on honor and social practic-

es that are established between people, then *besa* also gains the right to be a moral, ethical, spiritual and universal value.

Using the analytical, research, and comparative method, this paper seeks to highlight the place of faith in the family, the tribe, and the Albanian nation, as a universal value.

1. *Besa* as a semantic recognition and ethnic identity concerning to the nation

Besa is considered a unique phenomenon of Albanian spiritual and mores life. The phenomenon of *besa* among Albanians represents the most sublime ethical, religious, material, and spiritual values. This phenomenon carries with it the highest moral values of the Albanian, very authentic one, with which the Albanians, especially in the past, were distinguished from other populations/nations.

Besa, as a unique phenomenon, cannot be simply defined as a sublime feeling of keeping one's given word, since there is a difference between the given word related to an oral contract and *Besa* as an elementary and fundamental category to be tied with *besë*, so in the meaning to be tied with the word.

Besa literally means "to keep the promise." The one who acts according to *Besa* is someone who keeps his word, someone to whom one can trust.

Based on *fides* (faith, *besë*) and *foedus* (pact, agreement, alliance) in Latin, as well as *pistis* in ancient Greek, there is the Indo-European root *beidh-*, which generally expresses the idea of trusting (*confidence*) in someone or something (Benveniste 1969). In this sense, *faith* (*trust*) is an act of will that depends on us, an acceptance that we reject or suspend.

Historically, the first meaning of faith has been good faith, in the moral sense, as the virtue of loyalty. For Doja Albert (2012: 178) belief is also a continuous commitment of good faith and "confidence", which is expressed in different forms, such as the given word, the promise, the pledge, the oath, the contract, the treaty, the alliance, various conventions, etc.

The cult of *Besa* is the cult of the given word, or, as it is known among Albanians, *the cult of honor*. *Besa* is the moral testament of Albanians since the mythological periods. The existence of this lexeme has not been proven in many other languages. In many cases, in translations from Albanian, the word *besë* is treated as a phenomenon of the Albanian world, which is not easy to find an equivalent in any other foreign language. It may be translated

as a lexicon but not as meaning or definition, because it is understood within the culture it produced it.

Besa, or the cult of the given word, is related to the source of the biblical myth of the word: *In the beginning, it was the word!* That is, before there was the writing, the notary, the state, and the man, there was the word, the orality. This magnificent cult preserved the trace of the source among the Albanians, but even it seems to be a unique expression and state, in fact has not always worked and proceeded as a unifying element. Referring to this trace, Koliqi E. (1930: 79) remarks and advises rhetorically: "... And when people keep more and more of *Besa* saint, why is it not possible to achieve a complete national consciousness by united brotherhood of them?"

In the *Dictionary of today's Albanian language* (1981: 126 – 128), the word "Besë" with all its equivalents includes 38 basic words, along with various composites and syntagms which explain, especially from the linguistic point of view, this phenomenon of the Albanian world. The lexeme *Besë* is defined as "a solemn pledge to act together for a purpose, the word of honor given to support someone or to connect with him".

The word given for important things and situations, the word of honor to necessarily fulfill an obligation that is assumed, is materialized in the proverbs: "A man's *Besa* is like the weight of a stone", "Albanian's *Besa* is like a gold perch".

The linguist Eqrem Çabej (1976: 62) claims that the word "besë", from the Albanian language, has penetrated many languages of the Balkans. Çabej supports this opinion in the studies of Albanologists: Gustav Meyer, Franc Bopp, Dhimitër

Kamarda, Brugman, and others. One of these keywords that were inevitable in this comparison was the word “besë”.

First of all, this word is not only untranslatable but, as E. Çabej has explained, it is from an Indo-European source. Secondly, as it appears from its use in legendary epic songs, “besa” is not even the first word, a sure sign that it was created late, like all words with an abstract meaning.

According to the scholar Sinani Sh. (2011: 175 - 177) *Besa* was not born *with* the Albanians, as is treated in post-romantic studies, and even linguistically it was not born before the Albanians were. *Besa* is a historical category, which appeared among Albanians at a time when the awareness of exceeding the boundaries of the possessions of patronymic families was born. In his studies, *Besa* is seen as a category of trust, as an ethical category, and as an Ethno-Juridical norm appearing for the first time in written form as a verb, “bessare”, in “Statues of Scutari” (1469), having the meaning of reliable testimony. The decoding of the notions such as *Besa*, is necessary for the process of self-knowledge and the positive development of the human mind. The absolutization of *besa* as an Albanian phenomenon can very easily lead to a superiority complex, which is as harmful as that of self-deprecation.

The Albanian intellectual and enlightener, Sami Frashëri (1899: 77), expressing himself about this authentic sentiment of the Albanian race, underlined that *Besa* of the Albanian is and has always been known and heard all over the world. *Besa* (The oath) given by the Albanian is not taken

back, he does not break it, but he keeps it until his body and soul are giving up.

William, F. G, (1934: 14) speaking about the relationship of Albanians with *Besa*, emphasizes that *Besa* is much more sacred than the great deeds of civilized populations, and their hospitality continues until they have nothing to be left. He, investigating this authentic element of the Albanian world, defines it with a romantic, enlightened veil to awaken the national consciousness of the Albanians. The phenomenon of *Besa* is present in the Albanian doctrinal tradition, especially in the Canon of Lekë Dukagjini.

Besa is one of the milestones in the entire area of the Lekë Dukagjini Canon. His standing depended on the given word, (*besa*), the cult of honor. The binding of the word (*the horse is bound by the halter and the man by the word*) constituted the highest authority in the canon. The relationships and agreements (bargains) whether in gender, tribe, parish, bajrak, or at the level of the ethnic or inter-ethnic community were verbally made. In most cases, there were made in the presence of a witness or witnesses.

Thus, Gjeçovi, Sh, (1933: 83) among other issues, treats *Besa* as a legal act, as normative of the existing law, even though it was an unwritten legal act, but which had survived through the centuries with a lot of examples. “*Besa* is a bond of freedom and insurance; [Prohibited] the house of the murdered person gives the hands of his family members, so that he does not pursue them for blood temporarily and until another occasion is appointed”.

Even though this segment is considered one of the most important of Albanian coexistence, the Albanian has shown that he puts *Besa* second when he puts the nation first. Whether Muslim, Orthodox, or Catholic, the Albanian is always Albanian. *Besa* does not bring (and has never brought) division and rift between them.

For Gjeçov (Ibid: 143 – 151), *Besa* as an autochthonous entity does not work on its own, but in interaction with religion, work, memory, and desire:

Let's take the language forward, expand it and embellish it with letters and knowledge, - he advises, - let's open schools teach so that no Albanian remains ignorant and does not know how to read and write; to remove foreign schools from Albania and fill the motherland with Albanian schools; our sons will soon learn to read and write their language and the knowledge they need.

For Berisha, A. N, (2006: 206 – 208) the author confronts himself as an intellectual with the people of the original and typical world, which is illegal, secret, and difficult to understand outside the relevant social and cultural code. This confrontation enables not only to know oneself better but also to know the world and the mentality of those people, to observe and pronounce the good and the bad, within the individual and the people in the relationship between them.

“- The bread, the mate and Besa, dear sirs, there are three things, without an Albanian has nowhere to live (...) We, dear sir, have no wings to lay down our lives, nor have we a lot of

people to despair for us, and if we didn't have bread and faith, we don't have why to be (...). I don't know how to twist it as thinly as you ask, but I know, that for an Albanian, the friendship and the given faith (given word) they gave, are the spirit and the breath, the strength and the manhood. The day we leave our faith and no one eats our bread, we are done with ours”. (Gjeçovi, Sh. 1933)

Ernest Koliqi (2009:78) classifies *besa* as a divine dock, which flourishes only among the Albanian mountains and plains, with striking and beautiful episodes, inspired by deep human poetry which has the ability to leave us speechless. It happens thanks to the generous civilization of the heart of mountain Albanians who have no scientific culture.

As far as the notion of “religious belief” (croyance) is concerned, in Albanian, it is expressed by the term *besa* and its early derivatives *to believe*, *believe me*, or later *I believe*, *belief*, *believer*. The meaning of the word faith is foremost “faith” and “belief” in someone’s honest and honorable loyalty and sincerity or the faithfulness and accuracy of something. Even the verb *I believe/trust* means *strong belief* or complete faith that someone *is loyal, honest, and honorable*, that something is true to reality, or that it will happen.

Within Albanian, the word *Besë* is inseparable from *Oath*, where one is a prolongation of the other. The meaning of the word *Oath* firstly affirms or denies the truth of something to someone. To “oath” or to “vow” to someone or something considered sacred, and precious, as the “faith”, “full obedience” and the “respect” of the honor. This

meaning is seen in the expressions *I swear*, *I vow*, *I testify*, *I assert* which touch everything to be holy and idolized. The same meaning also appears in the derived meanings or composites.

The meaning of words derived from *I Oath* is often inseparable from religious connotations such as I swear, which also refers to the spreading of magical formulas or religious prayers to expel evil spirits. However, in Albanians, the notion expressed by the word *I swear* (bëj be), shows first *the oath* of the elders who gave the solemn decisions: the elders of the faith who provide the evidence of the guarantee in the form of *an Oath*.

Representatives of each house in the local community (*be per derë*), are those who say a purifying *swearing*, the oath of “washing”, swearing on the stone of the Oath (të besë), on the “holy stone” of faith, to clean the sins, so the “purification” through the oath of the accused who remains a bearer of the faith, to whom the duty “belongs” to respect the oath given.

2. Efforts to identify the origin

Regarding the etymological origin, the Albanian well-known linguist Eqrem Çabej (Ibid.: 154 – 156, 186 – 187) has unequivocally accepted that the proto-Albanian (Indo-European) source of *be* and *besë* is the same form *beidh- that has given *fides* and *foedus* in Latin and *pistis* in ancient Greek.

Even though based on the Albanian word *besa*, we do not have the participial reflex with *-t*, of the approximate Indo-European form *bheidha-ti-a, it

may have as its basis a nominal formation with *-së*, belated and internal to the Albanian, where the suffix forms the verb groups and the noun groups.

Other meanings also appear in adverbial uses (*për besë*) or proverbs (*besa e shqiptarit si purteka e arit, besa e burrit si pesha e gurit, si besa e gjarprit*) as well as in later derived words, such as I believe (“croire” “confier”), trust (“croyance” “confiance”), trusted, reliable, reliability, faithful, bestial, unfaithful, etc. In the same way, the meaning of *besë* as a “pact” compared to *foedus* appears not only in the examples of the old Albanian (*e u të vë një besë me ty, me besë qi populli i atij qi të ngadhënjë t'ish dobitës*), (Ibid: 186 – 187), but also in the phrases *they tied the oath* or *joined the oath* and the derived or compound words, such as faith or covenant, covenant maker, faith breaking, faith breaker, etc.

It is significant that *be* and *besë*, with all their technical character in the institutional field, there are also close within the Albanian to the verbs convince, and their derivatives, which express notions of application and adherence, respect and fear, worship and devotion, as well as surprise and wonder, in religious or secularized contexts. For example, *gjithë njerëzia e shtëpisë zunë fill me ju bindunë ati Idhulli, e nukë ju bindnë asaj statuë*.¹ (Ibid.: 235 – 236)

The same word also appears with a verbal meaning *convince* “everything that amazes by its greatness and extraordinary aspect or frightening, wonderful”, e.g. convince of the world, convince of the earth “the most wonderful thing in the world, on earth” or convince, as an adverb convincingly,

¹ Trans. in Eng. All family members started to believe/adhere to that fetish and not to the statue.

for convince, as a verb “astonish, frighten”, as an adjective “strange, extraordinary, scary”, as a monster name, “monster of mythological beliefs”, etc.

Although the similarities and differences between the three forms *be*, *besë*, and *convince*, can be explained within the morphological structure of Albanian, Çabej thought that the common Indo-European root *bheidh-* is found at the base of *be*, while the phonetic base of convince could be *bheidhno* from comes *convince* and then *persuade*. (Ibid.: 204 – 206)

The transition of the meaning *be to obey* and *besë to docility* has to do with the idea that the oath is first and foremost binding coercion. The idea is known in other Indo-European languages because the word *be* is close to the Church Slavic word *beda* “obligation, danger”, Lithuanian *beda* “obligation”, Latvian *beda* “worry”, Goth. *baidjan* “to force”. There is also the closeness of the word *besa* to obey, especially because the two words are close to the Greek words that present both meanings in the same way: *peido* and *peidonai* “to obey”, and *pistis*, as well as to the Latin words *fides* and *foedus*.

3. Social structures and values

The role of *besë* and the moral and contractual values related to it must be analyzed in the history of religious ideas and practices, and also in the systems of family and kinship relations and in oral traditions that develop as substitutes for other forms of institutions and social imaginings. If the terms *be* and *besë* is related to the notion of “swearing” to someone, or to something considered sacred, or dear, this most often refers to kinship relationships that relate to the closest circle, close family, e.g. *I swear for my son, I promise him on the head to my mother and father.*

The terms *besë* and (fe) *religion*, even when they denote religious notions, they have always been associated with pacts, solemn oaths, as well as promises of friendship and marriage alliances. In the oral tradition, the myth of Rozafa, which especially shows the importance of the sacred pact of the given word, opens with the notions of *besa* and (fesë) religion.²

Albanians have had formal lectures of honor that have constantly mediated different fields of

---

² The good old man thinks and asks:

- Are you married, you brave men? Do you have all three of your girls?

- We are married - they say - all three of us have our girls.

So tell us, what should we do to keep this castle up?

- If you want to keep it up, give to each – other the besa: don't confess to the girls, don't talk at home about the words I'm going to tell them. The one of the three sisters-in-law who will come tomorrow to bring you the bread, take her and wall her up alive on the castle wall. Then you will see that the wall will take its place and will stand on for life.

The old man said so, then he went; now it was seen, then it was not.

Cry!

The older brother broke his promise: he told his wife everything so and so, he asked her not to go there the next day. Even the middle one broke his promise: he told everything to his wife. Only the little one kept his promise, his word: he kept besën he didn't say anything to his wife.

action, the well-known researcher A. Doja (Ibid.; 181) would say. In this sense, *besa* was a solemn promise to support something important, to join someone in a joint action, or in a collective agreement with the guarantee of the word given that the promises made will be respected and honored.

These discourses seem to have had the task of ensuring the solidarity and cohesion of the social group, sanctioning the respect of the rules in interpersonal and inter-familial, regional and inter-regional relations, of social life in the local community, following the traditions and customs of the area and country. The analysis of various historical conventions for joint actions, also expressed by the composite term *covenant*, in the sense of “alliances based on honor”, shows to what extent cultural practices are informed by specific historical discourses centered on the notion of *besa*.

In Albanian history, many cases are known to be regional or inter-regional that have produced and reproduced discourses of faith to ensure the cohesion of different joint movements, or different communities. Also called the term “Albanian faith”, this discourse on honor seems to, since the term itself as such seems to have penetrated, have acquired an important cultural value with the same meaning in other languages of South-Eastern Europe.

Conclusions

Besa, as a moral, legal and spiritual institution of the Albanians, preserves its autochthonous characteristics, supported by religion. Its etymology has been discussed by linguists of all times, drawing their attention to both Greek and Indo-European origins, aiming the discussion possible and necessary even in our days.

Besa, preserves in its unique type the connotation of the given word and its maintenance with all conditions and possibilities. This type of condition, often is related to religious beliefs, giving it a double meaning and even more strongly related to the culture that produced it. Translating the word or finding an equivalent in a foreign language is almost impossible. Even its definition or explanation must be seen and understood within the historical and cultural context that created it. Only within the lexical circle of the Albanian language there are 38 meanings in use. Although this type of linguistic and cultural difficulty is encountered, many linguists hold the judgment that the lexeme *bese* has entered the Albanian language from the Balkan languages and has Indo-European roots.

More than a linguistic indicator, faith is a cultural and religious identifier, so to understand the construction and above all its importance, it must be known, studied and accepted the cultural norms and values in which *besa* still lives!

References

- Benveniste, Émile. 1969. *Vocabulaire des institutions indo-européennes*, Paris: Les Editions de Minuit
- Doja, Albert. 2012. “Honneur, Foi et Croyance: approche linguistique anthropologique des valeurs morales et religieuses”, Përktheu nga frëngjishtja: Blerta Hyska. Botuar në shqip te revista *Studime*, botim i Akademisë së Shkencave dhe Arteve të Kosovës, nr. 19.
- Gjeçovi, Shtjefën. 1933. *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, neni 122, Shkodër.
- Shiroka, Tonin. 2009. Fjalime nga Fishta, Harapi, Koliqi, Redaktoi dhe pajisi me shpjegime, Shtëpia Botuese, Uegen, Tiranë, Fjalim i mbajtur në Kolegjin Saverian nga Koliqi, 1930, Puna si burim i qytetnisë dhe perparimit të popullit.
- Fjalori i gjuhës së sotme shqipe*. 1981. Akademia e Shkencave te RPSH, Instituti i Gjuhesise dhe Letersise.
- Çabej, Eqerem. 1976. *Studime gjuhësore*, Prishtinë.
- Frashëri, Sami. 1899. *Shqipëria ç'ka qenë ç'është dhe ç'do të bëhet*. Bukuresht.
- Anton N. Berisha, 2006. *Njëmendësia e fjalëve (Mundësi interpretimesh letrare)*, Shpresa & Faik Konica, Prishtinë.
- Sinani, Shaban. 2011. *Etnos ne Epos*, Tirane:Naimi

Алма Дема / Рисван Тершала

Беса, семејството, племето и нацијата на Албанците
(Резиме)

Беса се смета за единствен феномен на албанскиот духовен обичај. Феноменот беса кај Албанците ги претставува највозвишените етички, верски, материјални и духовни вредности. Беса како единствена појава не може едноставно да се определи како возвишено чувство на чување на даденото ветување, бидејќи има разлика помеѓу дадениот збор поврзан со устен договор и беса како елементарна и основна категорија на доверба.

Беса буквално значи да се одржи ветувањето. Оној што постапува според беса е некој што си стои на зборот, на ветувањето, некој кому може да му се довери животот. Историски гледано, првото значење е поврзано со моралната смисла на верата како доблест на лојалноста. За Доја Алберт (2012: 178) верувањето е исто така континуирана посветеност на добрата волја и „довербата“ која се изразува во различни форми, како што се: дадениот збор, ветувањето, залогот, заклетвата, договорот, сојузот, разните конвенции итн.

Култот беса е култ на дадениот збор, или како што е познато кај Албанците – култ на честа. Беса е морален тестамент на Албанците уште од митолошките претстави. Постојењето на оваа лексема не е докажано во многу други јазици. Во многу случаи, во преводите од албански јазик зборот *besë* се третира како феномен на албанскиот свет, така што не е лесно да се пронајде еквивалент во другите јазици. Може да се преведе како лексика, но не и како значење или дефиниција, бидејќи целосно може да се разбере само во културата во која е создаден.

Во *Речникот на современиот албански јазик* (1981: 126-128), поимот „беса“ со сите негови еквиваленти опфаќа 38 основни зборови, заедно со разни композити и синтагми кои ја објаснуваат оваа појава во албанскиот свет. Лексемата „бес“ е дефинирана како „свечен залог да дејствуваме заедно за одредена цел, даден збор што се смета за светост за да се поддржи некој или да се поврзе со него“, односно даден збор за важни работи и ситуации, чесен збор за нужно исполнување на некоја обврска, како што се материјализира во поговорката: „Бесата на човекот е како тежината на каменот“.

Клучни зборови: беса, вера, Албанци, племе, универзални вредности

Исток Ј. Улчар

УДК 81'373.2:821.112.2-3
Professional article/ Сџручен љруг

ЗНАЧЕЊЕТО НА ИМИЊАТА НА ЛИКОВИТЕ ВО ДЕЛОТО НА ТОМАС МАН

Клучни зборови: имиња, етимологија, проза, Томас Ман

При именувањето на ликовите во своите романи и повести, Томас Ман често се води според латинската поговорка „Nomen est omen“, што на македонски може да се преведе како „Името е знак“. Етимолошкото значење на името на одреден лик кажува нешто за неговиот карактер, а понекогаш, иронично, го кажува спротивното. Не се ретки ниту примерите за имињата на ликовите преку кои Ман, покрај тоа што навестува нечија особина, сакал истовремено и да реферира на извесни реални личности, најчесто уметници и историски фигури. Во натамошниот текст ќе се задржиме на релативно мал избор имиња на ликови од повеќе негови дела: *Буденброкови*, *Смрт во Венеција* и *Волшебниот рид*.

Буденброкови – *Проиасџа на едно семејство* е дебитантскиот семиавтобиографски роман на Ман, за кој дури ја добива и Нобеловата награда за книжевност во 1926 година. Во него Ман го опишува падот на трговското семејство Буденброкови следејќи четири поколе-

нија, но најмногу се задржува на третата генерација – онаа на браќата Томас и Кристијан и сестрата Антони/Тони. Можеби повеќе од половината од романот им е посветен на двата пропаднати брака на Антони, проткаени со недостиг од љубов и со опортунизам да се спаси трговската дејност на нејзиното семејство, кое континуирано запаѓа во сè подлабок сигурен банкрот уште од почетокот на дејството. Пристапувајќи им на браќата како ликови, пак, Ман се служи со познатата филозофија на Фридрих Ниче, кој му е инспирација и за низа други дела, имено – тезата за аполонискиот и дионизискиот принцип, со што првиов – принципот на разум и интелектуална бистрина му го припишува на Томас, од кого се очекува да ја наследи и да ја продолжи трговската работа, но токму кога во неа најмногу треба да се истакне, тој доживува своевидна криза на идентитет што се обидува да ја надмине со поголем или со помал успех сè до крајот на животот. Братот Кристијан, пак, е најпрезрениот и најнеразбраниот лик во

романот (се чини, дури и од самиот автор), со кого никој дури не се ни труди да сочувствува поради неговите погрешни животни и кариерни одлуки. Се разбира, нему му е припишан принципот на Дионис, на раскалашаност и хедонизам, па така Кристијан е претставен како коцкар и целосно неуспешен денгубец или жаргонски кажано – „шалабајзер“. Како и да е, тој преживува во текот на дејството на романот, но по цена да го изгуби психофизичкото здравје и да биде испратен во душевна болница. Потпирајќи се повеќе врз развојот на ликовите отколку врз конкретно прераскажливо дејство, Ман се обидува да говори за многу аспекти на човековата природа (амбициозност, горделивост, болест...), особено за природата на луѓе кои му припаѓаат на северногерманско трговско семејство од почетокот на 19. век.

Во повеста *Смрт во Венеција* Ман ги раскажува последните денови на германскиот турист Густав фон Ашенбах во овој италијански град, каде што главниот лик развива платонска љубов и манијакална опсесија со друг тамошен турист – детето Таѓо. Тука Ман повторно го ползува дионизискиот принцип, во контекст на Ашенбах овој пат, прикажувајќи како преголемото неразумно уживање во естетските искуства во светот – убавината на ова дете – може да стане причина за прерана смрт, што и му се случува на овој германски турист.

„Волшебниот рид“ е роман за Ханс Касторп, пациент во швајцарски санаториум на Алпите. Болеста за која смета дека е блага треска, главниот лекар Хофрат Беренс ја дијагностицира како туберкулоза, па овој пациент останува во санаториумот дури седум години, сè до поче-

токот на Првата светска војна, за која на крајот се пријавува како доброволец. За време на неговиот престој тој се запознава со неколку други тамошни пациенти, со кои разговара за наука, политика, филозофија...

Имиња што (иронично) говорат за ликовите

Буденброк (како ѝрезиме)

Ова е презимето на семејството во истоимениот роман, кои, логично, ги претставува сите негови главни ликови. Станува збор за старо традиционално презиме кај северногерманското благородништво. Германскиот збор *brook* значи ‘бара’ или ‘влажно поле’. Првиот дел од името, пак, се објаснува на два начина: „Макс Готшалд го интерпретира како сопственик Буде, па така Буденброк значи ‘барата на Буде’. Ханс Балоу, пак, во *budde* го препознава нискогерманскиот корен за ‘кал’, ‘мочуриште’, што би посочило кон истиот правец како и *brook*“ (Кајзер, 4), чие значење е посочено погоре. Кај презимето Буденброк, сепак, не е важно етимолошкото значење, туку неговите јазични корени и неговата историска употреба, бидејќи реферира на северногерманскиот пејзаж и благородништвото кое било населено таму. Неговиот локален и социјален предзнак го прават соодветно име за семејство од трговскиот град Либек во Северна Германија.

Истовремено, преку изборот на токму ова презиме, Томас Ман реферира и на епизодниот лик Буденброк од романот *Ефи Брисџ* на Теодор Фонтане, кој е, исто така, благородник.

Сиве овие назнаки кои упатуваат кон имапливост и богатство што ги носи ова презиме би му помогнале на читателот однапред да согледа за какви ликови станува збор во романов практично уште пред неговиот прочит, а не се исклучува можноста и семантиката на презимето одразена низ изразите *влажно йоле/мочуришиџе* да се сфати и како експликација на пропаста на ова семејство посочена во поднасловот на романот, но евентуално и како метафора за фактот дека почетоците на финансискиот успех на семејството Буденброкови може да се најдат во нешто скромно – влажно и смрдливо – *бара*.

Леберехт Крегер

Името на конзулот Крегер, спореден лик во *Буденброкови*, носи значење „оној кој живее правилно“. Иако ова име реферира на христијанско живеење, Ман му дал речиси хедонистичко значење. „Леберехт Крегер е вистински *Lebenskünstler*¹, уметник во уживање во животот и во користењето на сите добра што може да му ги понуди животот на еден имотен човек“ (Kayser 1975: 7). Неговото презиме, пак – Крегер – потсетува доста на германскиот збор за „војник“ – „Krieger“, така што заедно овие две имиња може да се протолкуваат како „војник на правилниот живот“. Читателот, имајќи предвид вакво име, би очекувал зад него да стои некаква стриктно правична личност, но поради познатата иронија на Ман очекувањата би му биле изневерени кога ќе согледа дека Леберехт Крегер е војник на живот, кој нависти-

на е правилен, но првенствено во однос на самиот себеси.

Како тангента на презимето Крегер служи неговата употреба во именувањето на ликот Тонио Крегер од истоимената Манова повест. Оваа поврзаност може да се толкува како роднинска врска меѓу овие два лика, односно како Тонио и Леберехт да се ликови од истиот наративен универзум.

Јустус

Во името на Леберехтовиот син е вложена придавката од латинско потекло *iustus*, со значење ‘праведен’ или ‘правичен’. Ова е уште еден пример за име кое иронично говори за ликот, бидејќи Јустусовиот ригиден концепт за правда, поради кој го истерува сина си од дома и го лишува од наследството, можеби не би го очекувале од една правична личност. Иронијата е развиена и понатаму преку јазичната поврзаност на имињата на таткото *Леберехт* и на синот *Јустус*. Иако Јустус (на германски: *gerecht*) и Леберехт имаат слично значење, „тврдоглавата потрага по правда на Јустус и уживањето во животот на Леберехт се дијаметрално спротивни начини на однесување“ (Kayser 1975: 8). Може да се претпостави дека Ман се послужил со иронија при именувањето на овие два споредни лика за да постигне дури и комичен, хумористичен ефект, кој би го опуштил читателот додека ја следи главната трагична приказна за семејството Буденброкови.

¹ Во буквален превод од германски: животен уметник, уметник за животот (заб. на авт.)

Готхолд

Името на синот на стариот конзул Буденброк, составено од германските зборови *Gott* со значење ‘Господ’ и *hold* – ‘мил, добар, прекрасен’ буквално посочува дека *Готхолд* му е драг на Господ. Овде, исто така, техниката на спротивставување на значењето на името наспрема својствата на ликот е ефективно употребена. Преку сета непочит и преку неоснованата омраза што ги негува Готхолд „кон неговиот смртен татко, се создава ироничен контраст наспрема љубовта, која, според неговото име, ја добива од неговиот вечен отец“ (Kayser 1975: 9). Се чини дека името како знак за споредниот лик Готхолд ја има и овде истата онаа засмејувачка цел како и на оние два лика споменати погоре.

Јохан (Жан)

Жан е француската верзија на името на конзулот Јохан Буденброк, а така го нарекува неговата сопруга Антонет. Името *Жан* е во контраст наспрема германското презиме на овој лик. Сепак, преку овој контраст се создава повисоко ниво на поврзаност кај личноста што го носи ова име. Имајќи предвид дека и Антонет е француско име, како и тоа дека Јохан Буденброк зборува течно француски, на читателот му станува јасно дека е соочен со големи почитувачи на француската култура. Затоа двете француски имиња на членовите на оваа брачна двојка треба да бидат сфатени како знак за културна софистицираност и за отвореност кон светот. „Жан Буденброк е отелотворение на овој спој што ги надминува националните граници и предрасудите“ (Kayser 1975: 10). Вистинското име, пак, на германската варијанта Јохан, со

својата силна проширеност низ Германија, упатува на тоа дека Јохан е релативно типичен, дури и стереотипен Германец кој не отскокнува и не се издвојува од просекот на неговите колеги трговци. Кај ликот Јохан нема ништо посебно поради кое би заслужил некое покарактеристично име.

Клодија Шоша

Овој главен женски лик од романот *Волшебниот рид* ги симболизира еротското искушение, страста и љубовта. Таа е често споредувана со мачка, па токму затоа нејзиното презиме може да се преведе од француски како „жешка мачка“, додека, пак, нејзиното име го содржи англискиот збор *claw* чие значење е ‘канца’. Шоша може да се толкува и како игра на зборови од француските *chaud* – ‘жешко’ и *chatte* – ‘женски полов орган’ во францускиот жаргон. Очигледно е дека Ман сакал да го сексуализира/еротизира овој лик што е можно повеќе, во традицијата на проблематично претставени женски ликови во германската проза кои најчесто служат само за да ги задоволат романтичните и/или сексуалните потреби на главниот машки лик.

Имиња што алудираат на реални личности, покрај тоа што оддаваат нечија особина

Густав фон Ашенбах

За името на главниот лик во повеста *Смрт во Венеција* има повеќе објаснувања, поточно, името може да реферира на повеќе различни историски личности. Првата е германски-

от поет Аугуст фон Платен-Халерминде. Исто како и Ашенбах, овој поет умира од колера во Италија. Името Густав е, речиси, анаграм на името Аугуст (целосен анаграм на името Аугуст), а презимето Ашенбах е, можеби, произлезено од родното место на Платен-Халерминде, Ансбах. Вториот уметник кон кој реферира Ман со името Густав е австриско-чешкиот композитор Густав Малер, чија фотографија е инспирација дури и за физичкиот опис на Ашенбах. Како трето толкување се јавува и алузијата кон средновековниот писател Волфрам фон Ешенбах, авторот на поетското дело *Парцифал* (во оригинал, *Parzifal*) – кавалirsка романса за потрага на истоимениот јунак по светиот грал. Имајќи ја предвид опсесијата на Томас Ман со композициите на Германецот Рихард Вагнер, кој ја пишува својата музичка драма *Парцифал* (во оригинал, *Parsifal*) инспирирана од (речиси) истоименото четиво на Фон Ешенбах, оваа референца е сосема возможна.

Сепак, Ашенбах е составено од два германски збора: *Aschen* – ‘пепел’ и *Bach* – ‘речно корито’. Со соодветен контекст може да се претпостави дека сплаварот од почетокот на *Смртта во Венеција* е алузија на Харон, сплаварот на смртта во хеленската митологија, зашто онаму каде што сплаварот го носи Ашенбах, тој таму и умира. Доколку зборот *Aschen* – ‘пепел’ – се протолкува како нешто деструктивно, или поконкретно како симбол на смртта, *речниот корит* (*Bach*) во презимето Ашенбах може да се поврзе со она на реката Стикс, низ која Харон ги носи мртвите души во Адот, исто како што овој италијански сплавар го донесува Ашенбах во Венеција, неговото последно место на престој.

Жан Жак Хофстеде

Со двојното француско име на овој спореден лик од *Буденброкови*, Ман „реферира на големиот контроверзен француски писател Жан Жак Русо“ (Kayser 1975: 11). Преку неговото презиме, пак, авторот ни навестува дека „тој е сместен (*stede*) на дворот (*Hoff*)“ (Kayser 1975: 11) на Буденброкови. Така, занимањето и позицијата на овој лик целосно се содржат во неговото име, што и без овие алузии е експлицитно споменато во романот – Хофстеде е поетот на градот и секогаш е добредојден во домот на Буденброкови.

Ханс Касџорџ

Името на главниот лик во романот *Волибниот рид*, слично како и името на Ашенбах, може да се толкува на различни начини. Како прво, Ханс е често германско име, што треба да ја претставува неговата своевидна анонимност, засилена од неговата неодлучност во врска со ставовите на другите главни ликови, Нафта и Сетембрини. Неодлучноста, а и причината поради која Ханс го посетува санаториумот може да се препознае и во референцата на главниот лик во бајката „Среќниот Ханс“, кој, тргнувајќи на пат за да ја посети својата болна мајка (во *Волибниот рид* Ханс го посетува својот болен братучед), постојано го заменува она што го носи со себе со некое друго добро што му го нудат случајни минувачи, на крај останувајќи со празни раце, среќен што се ослободил од последниот товар, остречкиот камен. Презимето Касторп алудира на проминентна историска фигура од Либек, Хинрих Касторп, кое Ман

најверојатно го одбрал само за суптилно да му оддаде почит на својот роден град.

Според овој кус преглед на некои имиња во дел од творештвото на Томас Ман може да се заклучи дека тој речиси никогаш не ги избирал имињата случајно, па оттука тие секогаш носат знак својствен за ликот што ги носи – некогаш директно посочувајќи на особина кај ликот, другпат, пак, името е во контраст со некоја особина кај ликот.

Сепак, голем број од имињата во неговите дела не издаваат некоја скриена порака за ликот, туку се само соодветни за хронотопот на дејството кое го раскажува. Адаптирајќи ги на времепросторот во кој ги сместува своите ликови, Ман истовремено и ја нагласува нивната етничка припадност. Покрај имињата на Јохан (Буденброк) и Ханс (Касторп), чија типичност и фреквентност во германското говорно подрачје упатуваат на стереотипноста и на обичноста на овие два лика, ваков пример е и името на Италијанецот Марио од *Марио и волшебничкиот*, што е едно од најчестите италијански имиња и е одбрано само поради тоа што е соодветно на местото (Италија) на дејството раскажано во повеста.

Литература

- Hermesdorf, Klaus. 1968. *Thomas Manns Schelme*. Berlin: Rütten & Loening
- Kayser, H. Cristoph. 1975. „Some Observations on Thomas Mann’s Use of Names in *Buddenbrooks*“, IN *Literary Onomastics Studies*, 1975, 2, 116-133, New York: State University of New York
- Mann, Erika. 1979. *Thomas Mann: Briefe I: 1889–1936*, Frankfurt am Main: Fischer

Како завршница, би можело да се спомене и тоа дека имињата често се составен дел на насловите во Мановата библиографија. Се чини дека преку оваа постапка тој не сака да му даде само тежина и важност на главниот лик, туку и на самото име и на сите можни значења што тоа може да ги има и за ликот како таков, но и во однос на читателот – тој да изнајде свое сопствено значење зошто главниот лик е именуван на тој начин.

Ваквото непретенциозно и нетенденциозно насловување на своите прозни дела можеби помогнало и за поголем одзив на Мановите книжевни текстови кај читателите. Имено, се чини дека на читателската публика книжевните наслови кои во себе содржат имиња на личности/семејства или на градови ѝ делуваат подостапни и поприемчиви, зашто така веднаш се дознава за кого е приказната или каде се одвива таа. Така насловените прозни четива се полично восприемени, што ги прави допадливи и за поширок круг читатели, за разлика од некои поетични или неоткривачки, непросирни наслови кои, веројатно, би ги одбиле повеќето просечни читатели дури и во денешнината.

Istok J. Ulčar

Characters Names' Meanings in Thomas Mann's Work
(Summary)

When naming characters in his novels and short stories, Thomas Mann is often guided by the Latin proverb „Nomen est omen“, which can be translated as „The name is an omen“. The etymological meaning of a character's name says something about his character, and sometimes, ironically, it says the opposite. Examples of character names through which Mann, in addition to hinting at someone's trait, also wanted to refer to certain real persons, mostly artists and historical figures, are not rare either. In the following text, we will stick to a relatively small selection of character names from several of his works: *The Buddenbrokes*, *Death in Venice* and *The Magic Hill*.

Key words: names, etymology, prose, Thomas Mann

Игор Станојоски

УДК 821.163.3'255.4:655.4
УДК 821.161.2'255.4:655.4
Professional article/ Сџручен џрпуг

НЕКОИ ПАРАЛЕЛИ МЕЃУ МАКЕДОНСКАТА И УКРАИНСКАТА КУЛТУРНА ПОЛИТИКА НА ПЛАНОТ НА ИЗДАВАШТВОТО И КНИЖЕВНИОТ ПРЕВОД ВО 2020-ТИТЕ ГОДИНИ

Клучни зборови: украинска, македонска, книжевност, книжевен превод, програма

Воведни белешки

Издавањето на делата на домашните автори во странство, со превод на јазикот на земјата во која се издава, претставува дејност од обостран национален интерес: и на земјата од која потекнува оригиналот и на земјата во која е направен и издаден преводот. Истовремено, книжевниот превод што се издава во странство води кон збогатување на јазичните корпуси на двата јазика бидејќи ги стимулира и самите писатели да продолжат да творат. Од друга страна, богатото книжевно творештво претставува и позитивен показател на културниот напредок на земјата и силен стимул за подигнување на престижот на јазикот.

Навистина, тешко е да се даде еднозначен суд во врска со квалитетот и квантитетот на делата, односно – што е поважно: да се издава многу или да се издава малку, но она што ќе се издаде да биде со висок квалитет? Секако, во една идеална ситуација, треба да се издава многу, и многу од издадените дела да бидат со висок квалитет. Треба да се признае и дека не е лесно да се даде оценка на квалитетот на издадените книжевни дела, додека квантитетот може и прецизно да се одреди.

Најголем дел од европските земји веќе го согледале значењето на издавање преведени дела од домашните автори во странство. Македонија и Украина спаѓаат меѓу последните европски земји кои почнаа да вложуваат во преведувањето на своите автори, односно да доде-

луваат грантови на странски издавачи за покривање на трошоците околу издавањето преводи на книжевни дела од македонски, односно украински автори.

Во услови кога ваквите културолошки истражувања се реткост, сметаме дека споредбата на македонската наспрема украинската културна политика може да нè доведе до низа вредни заклучоци. Има повеќе причини за тоа. Пред сè, Македонија и Украина се слични во поглед на евроинтеграцијата: не се членки на ЕУ, но имаат кандидатски статус, благодарение на кој се дел од програмата *Креативна Европа*, од која иде и најголемото финансирање на книжевните преводи во Европа. И покрај тоа, македонската и украинската книжевност сè уште се исклучително слабо преведувани.

Во 2023 година на Институтот за македонска литература беше одбранета докторската дисертација на тема „Културните политики и културните индустрии – фактори на видливоста на малите книжевности во корпусот на светската книжевност (студија на случај: Норвешка и Македонија)“ од Наташа Сарафова, во која една од главните теми се книжевните преводи од норвешката, односно македонската литература. Сметаме дека, од една страна, станува збор за споредба на неспоредливото, со оглед на тоа што примерот на норвешката културна политика од македонска гледна точка може да се согледа само како светла точка некаде далеку на хоризонтот, но, од друга страна, ова истражување е полезно како патоказ за правецот на евентуалниот иден развој на државната поддршка на преводите на делата од македонската книжевност.

Украинската културна политика не претставува далечен пример, туку, напротив, може да се најдат низа сличности во динамиката и степенот на развој на македонската и украинската културна политика на планот на издаваштвото и книжевниот превод.

Програмите за поддршка на книжевниот превод

Програмата за поддршка на странски издавачи за превод и издавање на книги од македонски автори профункционира кон средината на 2010-тите години, додека првиот повик за аналогната програма во Украина, наречена *Translate Ukraine*, беше објавен во 2020 година. Разликите во функционирањето на овие две програми се согледливи на секое ниво: и во поглед на структурата и организацијата, и во поглед на односите со јавноста и маркетингот, и, следствено, во поглед на постигнатите резултати.

Голема е и разликата во општествениите околности. Имено, за програмата *Translate Ukraine* досега се објавени три повици за аплицирање (2020, 2021 и 2023 година) и сите тие се објавени во услови кога во државата се води војна – или целосна (2023) или на дел од територијата (Донечка и Луганска област, 2020 и 2021 г.). Програмата за поддршка на преводи на македонски дела во странство функционира во нормални, мирнодопски услови.

Програмата *Translate Ukraine* е под водство и покровителство на Украинскиот институт на книгата (Український інститут книги), државна установа заснована во 2018 година. Називот

на оваа установа можеби е инспириран од полскиот Instytut książki (Институт на книгата), со оглед на тоа што Полска за Украина честопати претставувала пример за „западњачки“ начин на функционирање, како антипод на Русија и советското наследство.

Македонската програма за поддршка на странски издавачи за објавување дела од македонски автори функционира во рамките на македонското Министерство за култура, од своето засновање до денес. Слично е и во неколку други словенски земји: Чешка, Хрватска и Србија. Од друга страна, покрај Украина и Полска, од словенските земји, уште и во Словачка и Словенија програмата за поддршка на преводи на дела од домашни автори ја организираат и ја водат засебни установи: во Словенија тоа е Javna agencija za knjigo RS (Јавна агенција за книга на РС), а во Словачка – Slovenské literárne centrum (Словачки литературен центар) преку програмата за грантови наречена *SLOLIA*, заснована во – за украински и македонски услови веќе далечната – 1996 година.

На крајот на краиштата, не е од суштинско значење дали програмата за поддршка на преводот и издавањето на делата на домашните автори ќе биде водена од засебна установа или од некое од одделенијата во Министерството за култура, туку колкав буџет ќе биде предвиден за оваа намена и како ќе се води целиот процес на финансирање. Сепак, се покажува дека овој процес се одвива подобро и се постигнуваат подобри резултати кога програмата за доделување на грантови е во надлежност на установа засебна од Министерството за култура.

Добар пример, кој ја потврдува последнава наша констатација, е УИК (Украинскиот институт на книгата). Притоа, во надлежност на УИК не е само спроведувањето на програмата *Translate Ukraine*, туку има многу поширок опсег на активности на полето на културната политика. За илустрација, во 2021-та, годината пред руската инвазија, УИК организира дваесетина фестивали, саеми, форуми и други книжевни настани, обезбедува присуство на украинската книжна продукција на четири меѓународни настани, како и 70 преводи во рамките на *Translate Ukraine*. Во спектарот дејности на УИК, меѓу другото, спаѓа и испитувањето на книжниот пазар и читачката култура во Украина. Еден од најновите проекти, објавен на 09.11.2023 година на веб-страницата на УИК (ubi.org.ua), е и субвенционирањето на отворањето книжарници, при што се нуди државна финансиска поддршка во вид на покривање на трошоците за наемнината на деловните простори за книжарници.

УИК има и засебно одделение за меѓународна соработка, чиешто задачи се:

1. Координација и организација на меѓународни настани, изложби, саеми, семинари, конференции и сл.;
2. Создавање и реализација на проекти и програми за популаризација на украинската литература во странство;
3. Организација и реализација на проекти со учество на претставници на странските книжни пазари во Украина;
4. Помош во остварувањето ефективно комуникација меѓу издавачите и странските играчи на книжниот пазар;

5. Мониторинг на меѓународните литературни програми и регуларно информирање на националната книжна заедница за нив, како и помош за учество во нив.²

Според тоа, една од важните карактеристики на работата на УИК е и редовното двонасочно информирање на сите заинтересирани страни: писателите, издавачите, книжевните агенти – и домашни и странски.

Конкретно, благодарение на програмата *Translate Ukraine* во првата година (2020) се издадени 53 книжевни преводи на 21 јазик, со искористени 4,6 милиони гривњи. Во 2021 година издадени се 70 преводи, а во 2023 година донесена е одлука за поддршка на 77 преводи. Всушност, со почетокот на целосната војна Програмата е ставена во мирување само во 2022 година, за веќе наредната година таа да продолжи со уште поголем интензитет од претходно, пред почетокот на војната. И висината на грантовите е на завидно ниво: во 2020 и 2021 година таа изнесуваше до 4 000 евра по проект (книга), а во 2023 година ограничувањето е – до 8 000 евра по издавач.

Една од пречките на патот кон уште поцелосна искористеност на средствата од *Translate Ukraine* е малиот број преведувачи за украински јазик во многу европски земји, што е резултат на фактот дека во минатото Украина не инвестираше во отворање лекторати по украински јазик. Впрочем, за создавање книжевен превод не е доволно да се доделуваат грантови, туку

потребни се и квалификувани книжевни преведувачи. На пример, во Македонија има само двајца книжевни преведувачи на украинска литература. Во 2023 година доделени се два гранта за превод на украинска литература на македонски, и тоа на издавачката куќа „Муза“, за романите *Карбуг* од Андриј Љубка (2023) и *Скала* од Евгенија Кузњецова (2023).

Дел од најважните одлики на програмата *Translate Ukraine* и на целокупната дејност на УИК е видливоста, отвореноста кон јавноста, маркетингот и желбата за распространување на информациите. Секоја програма за финансиска поддршка на странските издавачи за објавување дела од домашни автори има потреба од маркетинг. Украинскиот институт на книгата ја рекламира својата дејност и особено програмата *Translate Ukraine* преку социјалните медиуми: *Инстаграм* и *Фејсбук*, објавувајќи по неколку содржини дневно. *Инстаграм* профилот на УИК има 1473 објави и 10 илјади следачи.³

Наспроти тоа, ако се обидеме да ја пронајдеме програмата за поддршка на преводите на делата од македонската книжевност на странски јазици, ќе најдеме на тешкотии. Како прво, веб-страницата на Министерството за култура има верзии на македонски и на албански јазик, така што странскиот издавач најверојатно би се откажал од потрагата по Програмата уште при првиот обид.⁴ Пребарувањето на *Гуџл* со внесување на одредени клучни зборови, како: *translation program Macedonian literature*,

---

² Извор: ubi.org.ua/uk/activity/mizhнародna-diyalnist на ден 10.11.2023 год.

³ <https://www.instagram.com/bookinstitute.ua/?hl=en> – состојба на ден 10.11.2023 год.

⁴ <https://kultura.gov.mk> – состојба на ден 10.11.2023 год.

исто така најверојатно нема да вроди со плод. Доколку сепак успее некако странскиот издавач да дојде до бараните информации – а тоа најверојатно ќе се случи со асистенција на самиот македонски писател, што исто така не е добра практика, ќе дознае дека Конкурсот за финансирање преводи на странски издавачи на репрезентативни и квалитетни дела од македонската книжевност на странски јазици е отворен во текот на целата година. Отсуството на рокови за пријавување, одлучување и исплата влијае демотивирачки врз странскиот издавач и не е добро за целиот процес. Со еден збор, сето тоа изгледа несериозно, па и странскиот издавач не чувствува сигурност околу висината на сумата, исплатата и реалното постоење на програмата за поддршка.

Важна одлика на грантовите е нивната транспарентност. Информацијата за висината на доделените средства пожелно е да биде од јавен карактер. Во овој поглед гледаме максимална транспарентност кај Министерството за култура на Чешка, кое ги објавува точните суми: колку е побарано, колку е доделено, на кој издавач, колку за превод, а колку за печатење.⁵ Во овој поглед македонското Министерство е крајно нетранспарентно: немаме објавување ниту на сумите, ниту на информациите за странските издавачи, ниту за поддржаните и преведени дела.

Во 2022-та, годината на почетокот на руската инвазија во Украина, не е напишан конкурсот за програмата *Translate Ukraine*. Од дру-

га страна, оваа година Европската Унија преку своите фондови (на пример, *Креативна Европа*) го стимулира преведувањето на делата на украинската книжевност. Украинскиот институт на книгата овој период го користи за други активности, меѓу кои и за обезбедување на литература за деца на украински јазик во земјите каде што има бегалци. Според зборовите на директорката на УИК, Олександра Ковал, во интервјуто насловено *Книжниот бизнис во време на војна*⁶, УИК и Украина овој период го искористија за промоција на украинската книжевност во Европа, на тој начин што обезбедија колективни штандови на осум големи меѓународни саеми во 2022 година. Општо земено, во 2022 и 2023 година се зголемува присуството на украинската книжевност и на украинските писатели на фестивалите низ светот. Дури и за време на војна овој процес не запира затоа што е заснован на здрави темели – на одлично структурираниот и екипиран УИК. Се чини дека Украина е на добар пат за релативно кратко време да го надомести пропуштеното од изминатите децении.

Заклучок

Преводите на делата од домашните писатели и нивното издавање во странство претставува важен дел од културната политика на секоја земја. На овој начин книжевното творештво, како битен составен дел на секоја култура, допира до странската култура. Најверојатно токму

⁵ <https://mkcr.cz/en/literature-and-libraries-en-1123> - состојба на ден 10.11.2023 год.

⁶ <https://rubryka.com/article/knyzhkovyj-biznes-v-ukrayini/> - состојба на ден 10.11.2023.

интензитетот на културната политика на европските земји е најзаслужен за зголемениот обем на книжната продукција во XXI век. Таа продукција се менува напоредно со духот на времето, а читателската публика е секогаш отворена за нови сензибилитети и доживувања, исто како што и издавачите и литературните агенти се во потрага по „свежа“ литература. Тоа подразбира дека времето што е пропуштено поради лошата културна политика во минатото не е ненадоместливо: Македонија сè уште може да го промени курсот, да сврти нова страница и да го запознае светот со најновите дела напишани на македонски јазик. Одличен доказ за тоа

претставува Украина, која преку својот Украински институт на книгата последниве 3-4 години пред наши очи прави вистински подвиг и ни демонстрира почит спрема сопствената книжевност, писатели и јазик. Се чини дека уште сега можеме да прогнозираме дека во блиска иднина украинското творештво масовно ќе биде присутно на штандовите на саемице на книгата, украинските писатели ќе бидат сè поприсутни на книжевните фестивали низ светот, на пазарот на трудот ќе се бараат познавачи на украинскиот јазик, а со тоа, и на филолошките факултети ќе се предава украинскиот јазик.

Литература

Сарафова, Н. 2023. *Културниите политики и културниите индустрии – фактори на видливоста на малите книжевности во корисот на светската книжевност (стаудија на случај: Норвешка и Македонија)* – докторска дисертација. ИМЛ, Скопје

Книжевни дела:

Љубка, А. 2023. *Карбиг*. Скопје: Муза.

Кузњецова, Е. 2023. *Скала*. Скопје: Муза.

Електронски извори:

<https://kultura.gov.mk> – состојба на ден 10.11.2023 год.

<https://kultura.gov.mk/%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%ba%d1%83%d1%80%d1%81-%d0%b7%d0%b0-%d1%84%d0%b8%d0%bd%d0%b0%d0%bd%d1%81%d0%b8%d1%80%d0%b0%d1%9a%d0%b5-%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b2%d0%be%d0%b4%d0%b8-%d0%bd%d0%b0-%d1%81%d1%82%d1%80-2/> – состојба на ден 10.11.2023 год.

<https://mkcr.cz/en/literature-and-libraries-en-1123> - состојба на ден 10.11.2023 год.

<https://rubryka.com/article/knyzhkovyj-biznes-v-ukrayini/> - состојба на ден 10.11.2023.

<https://www.instagram.com/bookinstitute.ua/?hl=en> – состојба на ден 10.11.2023 год.

<https://ubi.org.ua/uk/activity/mizhnarodna-diyalnist> – состојба на ден 10.11.2023 год.

Igor Stanojoski

**Macedonian versus Ukrainian Policy on Book Publishing and
Literary Translation Plan in the 2020s**
(Summary)

The translation of works from home writers and their publishing abroad is a crucial segment of the cultural policy in each country. Thus, the literary creation, as an important segment of each culture, reaches the foreign culture. A lot of countries in the world assign means for financial support of foreign publishers in order to spread out the creative works of home writers. The financing process is usually managed by the Ministry of culture or some special national institution, founded for that specific purpose. Macedonian program for support of foreign publishers for publishing works of Macedonian authors functions within Macedonian Ministry of culture. The process of financial support of the works of Ukrainian literature is under the guidance of the Ukrainian Book Institute with the program *Translate Ukraine*. Some of the most important characteristics of *Translate Ukraine* and the whole activity of the UBI are visibility, openness to public, marketing and willingness to inform. Macedonian Ministry in this regard is fully non-transparent.

Key words: Ukrainian, Macedonian, literature, literary translation, program

CONTRIBUTORS / ЗАСТАПЕНИ АВТОРИ

Natali Rajchinovska Pavleska (PhD) Singidinum University, Faculty of Media and Communications, Belgrade (Serbia) / **д-р Натали Рајчиновска Павлеска**, Факултетот за медиуми и комуникација, Универзитет „Сингидинум“, Белград (Србија)

Sonja Stojmenska Elzeser (PhD) Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Скопје (Macedonia) / **д-р Соња Стојменска Елзесер**, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија)

Maја Jakimovska Toshikj (PhD) Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Скопје (Macedonia) / **д-р Маја Јакимовска Тошиќ**, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија)

д-р Невен Радически, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за национална историја, Скопје (Македонија) / **Neven Radicheski (PhD)**, Ss. Cyril and Methodius University, Institute of National History, Скопје (Macedonia)

Aleksandra Veleva (PhD) University of Texas at Tyler (USA) / **д-р Александра Велева**, Универзитет во Тексас - Тајлер (САД)

д-р Кристина Димовска, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје (Македонија) / **Kristina Dimovska (PhD)** Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Folklore Marko Cepenkov, Скопје (Macedonia)

Ana Martinoska (PhD) Ss. Cyril and Methodius University, Institute of Macedonian Literature, Скопје (Macedonia) / **д-р Ана Мартиноска**, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонска литература, Скопје (Македонија)

Stefan Noshpal (MA), University American College Скопје, School of Foreign Languages (Скопје, Macedonia) / **м-р Стефан Ношпал**, Универзитет Американ колеџ Скопје, Фалуктет за странски јазици (Скопје, Македонија)

д-р Марија Стевковска, Меѓународен балкански универзитет, Скопје (Македонија) / **Marija Stevkovkova (PhD)**, International Balkan University, Skopje (Macedonia)

Alma Dema (PhD), Aleksander Moisiu University, Durrës (Albania) / **д-р Алма Дема**, Универзитет „Александер Моисиу“, Драч (Албанија)

Risvan Tërshalla (PhD), Aleksander Moisiu University, Durrës (Albania) / **д-р Рисван Тершала**, Универзитет „Александер Моисиу“, Драч (Албанија)

Исток Ј. Улчар, постдипломец на Универзитетот во Марибор (Словенија) / **Istok J. Ulčar, MA student**, University of Maribor (Slovenia)

д-р Игор Станојоски, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип (Македонија) / **Igor Stanojoski (PhD)**, Goce Delchev University in Shtip (Macedonia)

Publisher Издавач
Institute of Macedonian Literature at Ss. Cyril and Methodius University in Skopje Институт за македонска литература при
Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

For the Publisher За издавачот
Nataša Avramovska, PhD д-р Наташа Аврамовска

Macedonian Language Proofreading Лектура (македонски јазик)
Deniz Testorides Дениз Тесторидес

Printed by Печати
MAR-SAZ, Skopje МАР-САЖ, Скопје

Number of copies Тираж
150 copies 150 примероци